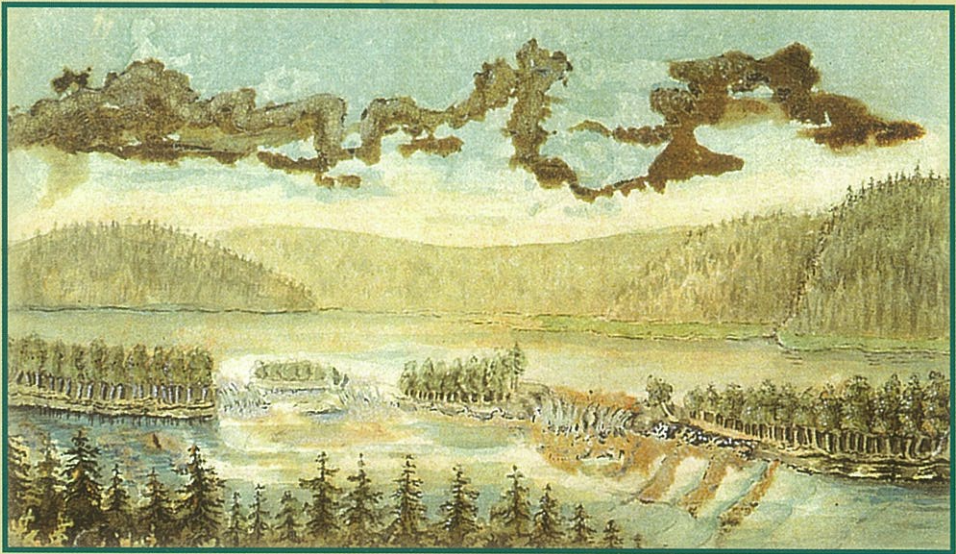

Sockenkarteverket

En bok om 1850-talets sockenkarteverk
med beskrivningar över Luleå stad, Nederluleå,
Överluleå, Råneå, Nederkalix, Carl Gustaf,
Nedertorneå och Haparanda stad.

Georg Palmgren

Sockenkarteverket

*Om 1850-talets sockenkarteverk
med beskrivning av några socknar
i Norrbotten*

*Utgiven av
Föreningen Norrbottens Lantmäterimuseum
och Lantmäterimuseet Luleå*

Omslagsbilder

Framsidan: Akvarell av vice kommissionslantmätaren Karl Isak Grape år 1856.

Baksidan: Försättsbladet till sockenbeskrivningen för Överluleå.

Originalen finns i akten Överluleå 189 i länslantmäterikontorets arkiv i Luleå.

Bakgrundsbild: *Geographisk Carta öfwer Neder Torneå, Calix, Råneå och Största Dhelen af Luleå Sochns Skiäriegård och Öiar uthi Wästerbottens Norra Contract Affattade Anno 1720 o 1721.* (Akt Å 24 Nedertorneå sn 1:5 i lantmäteriverkets arkiv i Gävle)

Redaktör och författare	-	Georg Palmgren
Grafisk utformning av omslaget	-	Frank Rizo, Luleå kommuns informationsavdelning
Utgiven av	-	Föreningen Norrbottens lantmäterimuseum med stöd från Längmanska Företagarfonden
Tryck	-	Grafiska Huset/Tece Tryck AB

Innehåll

Förord	5
Sockenkarteverket	7
Beskrivning över	
Luleå stad	11
Nederluleå	22
Överluleå	44
Råneå	58
Neder Kalix	82
Carl Gustaf	95
Haparanda stad och Nedertorneå	105
Lantmätarna som upprättade	117
sockenkarteverket i Norrbotten	
1845 års Kungliga brev	123
1856 års markegångstaxa för Norrbottens län	129
Ordlista	134
Källor	147

Förord

Lantmäteriet i Sverige räknar sina anor från år 1628 då Anders Bure utnämndes till generalmatematiker och ansvarig för uppbyggandet av det svenska lantmäteriet. Under århundradenas lopp har lantmäteriet för olika ändamål kartlagt landet med allt noggrannare och förfinade metoder.

Under en period i mitten av 1800-talet arbetade lantmäteriet med att sammanställa läns- och sockenkartor. Materialet till dessa kartor togs i huvudsak från befintliga skiftes- och avvitringskartor över byarna. En stor del av arbetet utfördes av yngre vice kommissionslantmätare som villkor för att bli befordrade till kommissionslantmätare.

Till sockenkarteverket hörde, förutom en sockenkarta, även omfattande statistiska uppgifter och en beskrivning av socknen. Vilka uppgifter som skulle vara med i beskrivningen fanns reglerade i 1845 års Kungl. brev.

I Norrbotten hann man slutföra åtta kartor och beskrivningar över städer och socknar från Luleå till Haparanda innan arbetet avstannade och senare överfördes till Rikets ekonomiska kartverk.

Sockenbeskrivningarna ger en mycket intressant bild av dåtidens förhållanden inom de berörda delarna av Norrbotten. Från "storstaden" Luleå till de mindre landsbygdsocknarna Carl Gustaf och Nedertorneå. Dessa relativt okända beskrivningar bedöms vara av stort värde, inte bara för lantmätare, utan även för lokalhistoriker och hembygdsforskare m fl.

Föreningen Norrbottens lantmäterimuseum ger nu ut denna bok om sockenkarteverket som ett led i sin strävan att sprida kännedom om lantmätarnas arbeten i Norrbotten under äldre tider. Föreningen, som bildades år 1985, har tidigare gett ut boken "Lantmäteri i Norrbotten", som ger en bred översikt av lantmätarnas verksamhet i länet från 1600-talet fram till våra dagar. I den finns dessutom glimtar från den lokala lantmäteriföreningens aktiviteter under 120 år.

Texten i sockenbeskrivningarna har återgetts så noggrant som möjligt, även uppenbara stavfel. Flera av författarna har bl.a. inte alltid varit konsekventa när det gällt att använda v eller w.

Många av de ord och uttryck, mått och viktenheter mm, som användes på 1850-talet känns kanske främmande för dagens läsare. Jag har därför tagit med en liten ordlista, där underlaget hämtas från olika uppslagsverk mm. Den gör inte anspråk på att vara fullständig eller uttömmande.

Utgivningen av boken har blivit möjlig tack vare tacksamt stöd från Längmanska Företagarfonden. Jag vill också tacka personalen vid lantmäteriverkets forskningsarkiv för den hjälp jag fått med att ta fram underlagsmaterialet.

Luleå i januari 1999

Georg Palmgren

Sockenkarteverket

Enligt 1827 års instruktion för lantmäteriet hade Överingenjören vid general-lantmäterikontoret bl.a. som uppgift att söka **fullkomna rikets geografiska kartverk** genom att sammandra läns- och sockenkartor. Som ett led i detta arbete fick överingenjören genom Kungl. Brev den 4 maj 1827 uppdrag att upprätta lämpliga formulär till sockenkartor och därtill hörande beskrivningar.

Först år 1845 kunde Kungl. Maj:t fastställa anvisningar för hur sockenkartor och beskrivningar skulle upprättas. Se avsnittet "1845 års formulär till socknekartor och beskrivningar".

Ändamålet med sockenkartor och beskrivningar angavs vara *"att vinna i möjligaste måtto fullständiga och pålitliga upplysningar om landets beskaffenhet och tillstånd i alla delar, så i geografiskt, som statistiskt och ekonomiskt avseende."*

För mindre socknar kunde lantmätare få uppdrag att upprätta kartor och beskrivningar över två socknar. År 1847 tillkom möjligheten för överdirektören att inom de norra och västra delarna av landet med stora socknar låta två eller flera lantmätare dela på arbetet med en socken. Till en del utfördes arbetet av särskilt anställda s.k. rekognosörer.

Att upprätta en sockenkarta med beskrivning var länge ett villkor för befordran till kommissionslantmätare. De vice kommissionslantmätare, avvitringslantmätare och lantmäteriauskultanter som ville fullgöra detta villkor och erhålla anvisning på sockenkartearbete, kunde göra skriftlig anmälan till Överdirektörsämberbetet med uppgift om den eller de socknar som de ville upprätta sockenkarta över.

Lantmätarbanan började på denna tid med att en lantmäterielev efter examen anställdes som auskultant och förordnades som medhjälpare hos någon lantmätare. Efter att ha arbetat i minst tre år kunde auskultanten förordnas till vice kommissionslantmätare. Vice kommissionslantmätare kunde erhålla förordnande att verkställa alla typer av förrättningar, men det var endast kommissionslantmätarna som fick anlita medhjälpare.

Efter ytterligare två år kunde vice kommissionslantmätaren erhålla kunglig fullmakt som kommissionslantmätare (oftast utan lön). Det fordrades dessutom att han hade upprättat en godkänd sockenkarta med beskrivning. Eftersom det endast fanns 200 ordinarie tjänster som kommissionslantmätare i riket kunde

det dröja många år innan han kunde räkna med att få en tjänst med fast lön från staten.

För en vice kommissionslantmätare var arbetet med sockenkartorna i de flesta fall oavlönat. Han var för sin uppehälle beroende av den inkomst som han kunde erhålla som medarbetare hos en kommissionslantmätare. Särskilt arvode kunde dock utbetalas om lantmätaren lagt ned synnerlig möda och omsorg för att upprätta sockenkarta och beskrivning eller om han hade utfört något betydligare mättningsarbete för att göra kartan fullständig och pålitlig. Arvodet kunde tas från Generallantmäterikontorets bötesmedel eller från det årliga anslaget för sockenkartors upprättande. I mitten av 1850-talet användes större delen av det till 4000 riksdaler uppgående anslaget till gratifikationer åt de vice kommissionslantmätare som upprättat sockenkartor för sin befordran till kommissionslantmätare. I medeltal hade gratifikationerna under en treårsperiod uppgått till ca 157 riksdaler.

Resultatet av arbetet med sockenkartorna blev inte det förväntade. Orsaken var bl.a. att det ställde stora krav på lantmätarna och att det för många skulle utföras utan ersättning. Vice kommissionslantmätare stannade hellre kvar i sin tjänst än att lägga ned ett tidsödande arbete för att kunna befordras till en tjänst utan lön. I andra fall utfördes arbetet så hastigt som möjligt för att kunna vinna en snabb befordran.

Redan år 1850 hade lantmåteriets chef Ludvig B. Falkman gjort gällande att sockenkarteverkets organisation var felaktig. Arbetet utfördes inte heller av den bäst lämpade personalen, och med detta syftade han bl.a. på att arbetet utfördes som villkor för befordran till kommissionslantmätare.

Falkman ansåg att lantmåteriets arbete med sockenkartor borde upphöra och att det i stället skulle överföras till topografiska kåren. Förslaget väckte stort missnöje bland lantmätarna som såg sina arbetstillfällen minskas. Skiften enligt 1827 års lag om laga skifte hade redan genomförts i större delen av södra och mellersta Sverige. I de norra länen däremot hade skiftesverksamheten ännu inte kommit igång i större skala och man hade även full sysselsättning med avvitreringen.

Genom Kungl. brev den 15 april 1859 upphävdes kommissionslantmätarnas skyldighet att upprätta sockenkarta och beslutades att sockenkarteverket skulle ersättas av ett ekonomiskt kartverk. Lantmätarna kunde härefter helhjärtat ägna sig åt verksamheten med skiften och avvitrering.

År 1859 inrättades **Rikets ekonomiska kartverk**. Ledningen av det nya verket uppdrogs åt ingenjören vid generallantmäterikontoret, E G Liunggren. År 1869

ställdes kartverket åter under lantmäteristyrelsens ledning fram till år 1873, då det överfördes till den topografiska kåren.

Vid sidan av detta fick Norrbotten ett eget **Norrbottens ekonomiska kartverk** med säte i Luleå och under landshövding Per Henrik Widmarks ledning. Verksamheten i Norrbotten pågick sedan till år 1901.

I **Norrbotten** färdigställdes under åren 1849-1856 sockenkartor över sex socknar och två städer. För de stora socknarna Nederluleå (inkl Luleå stad), Överluleå, Råneå och Nederkalix utnyttjades möjligheten att flera lantmätare kunde dela på ett område. Kartläggningen av de övriga två socknarna, Carl Gustaf och Nedertorneå (inkl Haparanda stad) var däremot enmansarbeten som utfördes av äldre kommissionslantmätare. I Nederluleå, Råneå och Nederkalix är det troligen kommissionslantmätaren som tillsammans med sina två medhjälpare (vice kommissionslantmätare) upprättat kartorna och beskrivningarna.

Under dessa år var sammanlagt 14 av de ca 20 lantmätare som år 1850 fanns i Norrbottens län engagerade i sockenkartearbetet. Av dessa var fem redan utnämnda kommissionslantmätare och nio vice kommissionslantmätare som ganska snart därefter erhöll sin befordran till kommissionslantmätare.

KARTA öfver STADEN LULEÅ

med dertill lydande

på föranställande af Committén för undersökning af
 grunderna till Stådenas beskattning, efter vederbörlig
 iakttagande, upprättad år 1857 af

Gustaf Liunggren!
 Ingeniör vid Kongl. General Landtm. Kontoret.

Folkmängden År 1857.

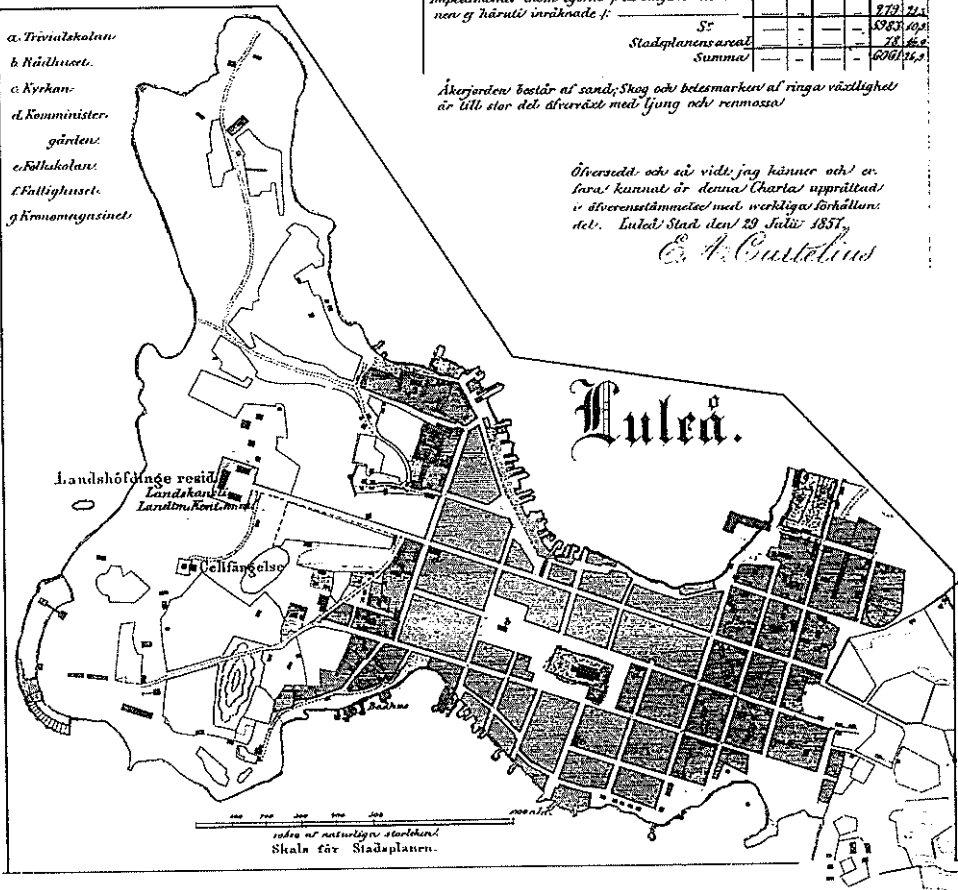
Manhön..... 585.
 Qvinnhön..... 775.
 Summa..... 1360.

Summarisk Beskrifning.

Jordars och Lägenheters namn/	Aker, Äng (antals och ortdjur)		Skog och betesmark		Summa/
	Tunt/	Kyl/	Tunt/	Kyl/	
Örn med Wåkingen, Skatan och Herrensängan/	510	25,6	—	—	510 25,6
Hönsörns i färd rågängan mot Nötkärrhemmanet till och med Svartåls och Skata äddarne/	698	23,6	582	29,6	1280 53,2
Hertsköden/	82	4,0	1337	29,6	1419 33,6
Öddåvika eller Nordantillheden/	26,0	1,0	502	4,0	528 5,0
Källastaden/	1	4,0	1226	4,0	1227 8,0
Småhärsköpparna eller Hammelholmen/ 4/ eller afdrag af dens odugligaste marken/ 1/ utlöses med Nötkärrhemmanet 1 atom, jurisdiktionen/ 1/	—	—	350	—	350 0,0
5/	36	1,0	310	8,0	346 9,0
Impedimenter i ömsa egono 1/ do öngivande val. norr g häru till inräknade 1/	139	21,6	430	16,0	569 37,6
5/	—	—	—	—	— 0,0
Stadsplanens areal	—	—	—	—	— 0,0
Summa	—	—	—	—	606 11,6

Åkerjorden består af sand, Skog och betesmark af ringa värdighet
 är till stor del äfveröf med Lyng och renmassa

Öfversedd och så vidt jag känner och er
 sara, kunnat är denna Charta upprättad/
 i öfverensstämmelse med verkliga förhållan-
 det. Luleå Ståd den 29 Juli 1857,
E. A. Carlstens

Beskrifning öfver
Luleå Stad

upprättad år 1852 av
C.G.Hollström N.P.Bodén E.M.Hortlund

Luleå Stad, belägen wid 65° 36' nordlig latitud och 4° 17 1/4' österom Stockholms Observatorium, ligger omkring 100 mil ifrån Stockholm, 6 3/4 mil ifrån Piteå, 16 3/8 mil ifrån Haparanda samt 1 mil Sydost ifrån Neder Luleå Sockens kyrka. Staden, som är anlagd på en halfö nära Luleå Elfs utlopp i Bottniska wiken, är omgifwen af en stor fjärd med djup, säker och god hamn. Dess läge wid den största flod med den bördigaste och mest befolkade dalsträckningen i orten, är för handeln det fördelaktigaste inom detta Län, isynnerhet som Staden af ålder haft god communication med hafwet och den omgifwande landsbygden. Genom landets upphöjning hafwa dock segellederna till hafwet försämrats, så att endast ena farwattnet genom så kallade Finnklipporna kan för mindre, eller ej öfwer 14 fots djupgående fartyg begagnas, hwaremot den andra och i flera afseenden bättre farleden genom Tjufholms sundet ej kan för seglation användas. Sedan wid sednaste Riksdag ett anslag af 8.000 Rdr Banco för detta ändamål blifwit bewiljadt, har uppmuddring af sistnämnde segelled blifwit af Staden beslutad och kommer ofördröjligen att företagas. Uppgräfningen af det likaledes igengrundade Norrom Staden belägna Lulsundet som för några år sedan påbörjades, har numera afstannat.

1:o Stadens ägors allmänna beskaffenhet

De ägor som lyda under Staden, ligga på 6 särskilta ställen, nemligen

- a) Ägora wid Staden utgörande mest en halfö, hwars största längd utgör 9.800 alnar och bredd 3.320 alnar, angränsande wid så kallade Kalfhalsen emot Neder Luleå Prestebord samt emellan Gammelstadswiken och Sörfjärden till Björnsbyn, i öfrigt till sistnämde vattendrag samt Notwiken, Luleå Elf och Lulfjärden.
- b) Ägora å Gammelstads ön: 5.300 alnar i längd och 1.700 alnar i bredd, gränsa emot Prestebordet och Sunderbyn samt Luleå Elf.
- c) Ägora å Hertzön: 8.650 alnar i längd och 4.330 alnar i bredd, stötande till Björnsby och Hertzö byars områden samt emot Sörfjärden, Lulsundet och Lulfjärden.
- d) Ägora å Kalax heden sydwest om Lulfjärden och Tjufholms sundet mellan Kalax och Gäddviks byars områden: största längden utgör 7.740 alnar och bredden 5.970 alnar.
- e) Ägora å Gäddvikheden, upptagande 4.200 alnars längd och 3.070 alnars bredd. Stöter till Gäddviks och Kyrkobordets områden samt emot Gäddviks sundet och Notwiken.

f) Rammelholmen som äfwen kallas Småskärsklipporna i yttre skärgården $2 \frac{3}{4}$ mil ifrån Staden är 5.200 alnar lång och 3.800 alnar bred.
Alla dessa ställen upptaga en widd af 5.378 Tunmland eller 0,23 Qvadrat mil.

Ägorna wid Staden äro i allmänhet swårt stenbundna och bestå hufwudsakligen af Sandjord. All den jord som med fördel kan odlas till Åker eller Äng är redan intagen och den öfriga ouppodlade marken består af Stenbackar eller torra Sandhedar bewäxta med små buskar af barrskog. Ägorna å Gammelstads ön äro till största delen odlade; den högländare marken som begagnas till Åker eller Lindor består dels af sandjord och dels af lerjord, mer och mindre sandblandad, den lågländare jorden utgör naturlig men föga växtlig sidvalls äng och den ringa Skogsmarken, hvars uppodling oafbrutet fortgår är bewäxt med små buskar af gran och Björk.

Å Hertzön bestå de odlade ägorna wid sjöstranden af Sandjord till någon del uppblandad med lera; den öfriga delen af marken utgör dels en bergsträckning närmare sjön dels lågländ och stenbunden samt för odling o-tjenlig skogsmark bewäxt med gran samt något tall och björk, hwarinom några ofruktbara mossar jemwäl förekomma.

Ägorna å Kalax- och Gäddviksheden utgöra en torr Sandhed bewäxt med små tall, hwarå, utom de verkställda obetydliga odlingarne, någon vidare odling ej kan äga rum. Rammelholmen är sandig och steril och endast till mindre delen bewäxt med små tall samt för odling alldeles oduglig.

Med afseende å beskaffenheten af befintliga Stenslag och Mineralier, Djurarter, träd och växter samt klimat och andra Naturförhållanden m.m. gäller till alla delar hwad härutinnan i beskrifningen öfwer Neder Luleå Socken nämndt är.

2:o Invånare

Enligt femårstabellerna utgjorde folkmängden År 1845 1.215 personer deraf 574 mankön och 641 qvinkön samt år 1850 1.257 personer, nemligen 573 af mankön och 684 af qvinkön så att årliga tillökningen under denna tid i medeltal utgör 0,63 procent af hela folkmängden. För sistnämnde år erlades Mantalspenningar af 335 män och 408 qvinnor hvaremot 238 af mankön samt 276 af qvinkön voro derifrån befriade. Hushållens antal utgjorde 245.

Till upplysning om invånarnes antal efter Stånd m.m. intages efter 1850 års folkmängdstabeller:

	Gifte		Enkl	En- kor	Ogifte öfver 15 år		Ungdom under 15 år		Summa		
	m	qv			m	qv	m	qv	m	qv	Sum ma
Presteståndet	1	1		2	2	1	1	5	4	9	13
Ståndspersoner	19	15	1	10	10	8	19	12	49	45	94
Borgarståndet	64	59	15	25	45	42	52	58	176	184	360
Alla andra	95	95	10	59	156	205	83	87	344	446	790
Summa	179	170	26	96	213	256	155	162	573	684	1257

Häribland finnas 25 Handlande, hwaraf 12 idka försäljning af waror i minut och gross, och de öfriga endast minuthandel. Betjeningen wid Handeln utgör 16 personer. Handverkare som äro Mästare utgöra 36 med 22 Gesäller, Lärlingar och arbetare. Antalet af personer som äga rättighet att idka Handtwerk såsom försörjningsmedel utgör 16 hwaribland 4 qvinnor. Derjemte finnas 14 Timmermän och 64 arbetskarlar.

Med afseende på folkets lefnadsförhållanden, dels lynne och plägseder m.m. förekommer ingenting anmärkningsvärdt, men hwad klädedrägt och böningsätt widkommer äro dessa förhållanden i allmänhet mycket olika, och hufwudsakligen beroende af innebyggarnes olika ställning i samhället eller i economiskt hänseende.

Tjenstefolket, hwars antal uppgår till 128 utgöres af ogifta personer som äro i husbondens hus och bröd; och är wanliga årslönen för en dräng från 50 till och med 66 $\frac{2}{3}$ Rdr samt för en piga 18 å 25 Rdr. Priset för ett mans dagswerke med egen kost under den mörka årstiden är 24 å 32 sk samt under Währ och Sommar Månaderna 36 å 44 sk allt Banco.

3:o Näringar

Handeln och Handtverkerierna utgöra wäl Stadens förnämsta hufwudnäring och inbringa den väsendtliga inkomsten; men flertalet af Stadens innevånare äga dock sin hufwudsakliga inkomst af Åkerbruket och Boskapskötseln som idkas med omsorg och lämna en god behållning. Äfwenledes är det ett icke obetydligt antal invånare som af fiske i skärgården hämta sin hufwudsakliga näring. Som byarnes aflägsna och vidt kringspridda läge icke medgifwer jemntillförsel af landtmanna produkter för Stadsinvånarnes eget behof äro de sistnämnda näringarnas upptagande och bedrifwande inom Staden icke allenast enligt med dess egna naturliga förhållanden, utan jämwäl af sjelfwa nödvändigheten betingade.

Handel och Sjöfart: Stadens egna fartyg, som utgöra 11 stycken, hwaraf 7 däckade om 519,41 sv. läster och 4 odäckade om 60,62 sv. läster, användas

dels till sjöfart på inrikes orter, förnämligast Stockholm, och dels till fraktfart på utrikes orter. Inrikes Handel och Sjöfart är den vigtigaste och drifves mest på Stockholm, hwarifrån de flesta waror Importeras. Direct ifrån utrikes orter införes något Spannmål ifrån Finnland, Salt ifrån Portugal samt Viner, Spritdrycker och åtskillige andra waror ifrån Lybeck. Exporten till utrikes orter utgöres af Stångjern, Tjära och trädwaror, som hufwudsakligen afsändas till Danmark, England och Frankrike. Till Stockholm utskeppas icke allenast större delen Tjära och en betydlig mängd Skogseffekter utan äfwen Viktualier, Fisk, Skinnwaror, Limm och andra produkter ifrån orten.

Sistlidet år 1851 afgingo **till utrikes orter** 53 Fartyg om tillsammans 5.549,12 sv. läster. Exporten utgjordes af 148 Tunnor Beck, 1.607 skeppund Stångjern, 3.879 Tunnor Tjära, 5.220 stycken Sparrar, 8.388 stycken Bjälkar, 24.578 Tolfter Bräder och Plankor, 392 stycken större och mindre Spiror, 22 $\frac{3}{4}$ famnar Ved och 102 par Årännen, deraf allt Jern och en stor del Bräder och Plankor afsändes för Gellivare Verkens räkning, samt en mängd Bräder, Plankor och andra trädwaror för Mjösunds Sågverk och Handlande i Råneå Socken.

Till inrikes orter afgingo sistnämnda år 121 Fartyg, deraf 43 med barlast, om tillsammans 3.305 sv. läster med hwilka utskeppades 95 Tunnor Beck, 15 Tunnor Beckolja, 29 Lispund Torra Gäddor, 26 $\frac{1}{2}$ Tunnor Gädda och Sik, 374 $\frac{1}{4}$ Tunnor Lax, 55 $\frac{1}{4}$ Tunnor Strömming, 38 $\frac{1}{4}$ Lispund Tjäder, 947 Lispund Renhorn, 5.660 st. Harskinn, 175 st. Kalfskinn, 4.149 st. Renhudar, 300 st. Renkalfskinn, 706 skeppund Stångjern, 459 skeppund Tackjern, 12 skeppund Gjutgods, 349 Lispund Rökt kött, 2 $\frac{3}{4}$ Tunnor Salt kött, 30 Tunnor Skälspeck, 2.132 Lispund Smör, 8.739 Tunnor Tjära, 838 stycken Sparrar, 686 st. Bjälkar, 118 $\frac{1}{2}$ dussin Handspakar, 12 st. Spiror, 70 $\frac{3}{4}$ Famnar Ved, 18 par Årännen, 5.382 $\frac{2}{3}$ Tolfter Bräder och Plankor och 139 Lispund Limm; Äfwen häraf tillhör allt jern och en del trädwaror Bruk och Sågwerk utom Staden.

Importen **ifrån Utrikes orter** för ifrågawarande år, bedrifwen med 57 Fartyg om tillsammans 5.738,41 sv. läster, utgjorde: 125 kannor Arrac, 1.281 kannor Romm, 2.349 kannor Vin, 5.520 Tunnor Salt, 865 $\frac{1}{2}$ Tunnor Korn, 252 $\frac{3}{4}$ Tunnor Råg, 3.021 Lispund Rågmjöl och 35 Lispund Talg.

Ifrån Inrikes orter under samma år inkommo 100 Fartyg, hwaraf 15 med barlast, om tillhopa 2.967 sv. läster. Af de förnämsta varuartiklar, som ifrån Inrikes orter blifwit införda må nämnas 36.579 kannor Bränwin, 1.123 kannor Arrac, 761 kannor Cognac, 3.183 kannor Romm, 3.913 kannor Vin, 195.293 skålpund Caffé, 70.353 skålpund Socker af alla slag, 19.638 skålpund Sirap, 7.371 Tunnor Spannmål, 4.572 Lispund Hvetemjöl, 23.208 Lispund Rågmjöl, 132 Tunnor Salt, 32.921 skålpund Bommulgarn, 27.509 skålpund Läder, 72 skeppund Hampa, 42.182 skålpund Tobak af alla slag och 20.800 skålpund Snus.

Wid Importen ifrån såväl In- som Utrikes orter må anmärkas, att en betydlig mängd af de införda varorna inkommit dels för Bruk och Sågwerk dels för åtskilliga Handlande å landet.

För öfrigt är Exporten af trädwaror, såsom beroende af olika conjuncturer, mycket varierande, äfwensom införseln af Spannmål, hwilken sistlidet år i anseende till den mindre goda årsväxten uppgick till betydlig mängd, i goda och medelmåttiga år är mycket mindre.

Tull, Lastpengar, Fyr och Båkafgift för år 1851 uppgingo till 8.655 Rdr 24 sk och Tolag, Genant, Våg, Vräkare, Mätare och Hamnpengar till 682 Rdr 18 sk allt Banco.

Bewillningsafgiften för rörelse af Stadens alla Handlande utgjorde nämnde år 398 1/3 Rdr Banco.

Handtverkerierna kunna jemväl som en af Stadens hufwudnäringar anses. De 36 Mästare som hålla verkstäder tillhöra 19 särskilta professioner, hwaraf Bagare, Glasmästare, Målare, Sadelmakare, Skräddare, Smeder, Snickare och Urmakare hufwudsakligen endast arbeta för Stadens behof; men Bokbindare, Garfware, Guldsmeder, Gelbgjutare, Hattmakare, Kopparslagare, Kardmakare, Kakelugnsmakare, Repslagare, Skomakare och Swarfware äfwen i mer och mindre mon hafwa att påräkna afsättning å landsbygden i omgifwande Socknar. Tillverkningsvärdet af de produkter som äro föremål för Handtverkerierna kan ej med någon säkerhet uppgifwas, men alla Handtwerkares sammanlagda bewillning för rörelse uppgår endast till 154 1/3 Rdr Banco. I allmänhet kunna dock Handtverkerierna anses wara i tilltagande.

Åkerbruket inom Staden bedrifwes med nit och omsorg och lemnar i allmänhet god afkastning. Ägolotterna äro här mindre hwarigenom de kunna erhålla bättre skötsel, och gödseltillgången rikare än på landsbygden. Sedan den bättre och mindre swårödlade marken längesedan blifwit intagen, återstår endast swårt stenbunden och mager Sandjord för nya odlingsföretag, till följe hwaraf dessa allt mer måste aftaga.

Åkern brukas i ensåde på det sätt, att den flera år å rad besås med korn eller någon mindre del med Råg och hwarje eller hwartannat begödslas samt deremellan hwart 4 eller 5:te år trädas eller besås med potatis. Om hösten efter Sädens inbergning wändes jorden med plog och harfwas, följande vår uppluckras jorden med gräfahl en eller flere gånger före sådden, hwarigenom på de begödslade fälten, gödseln äfwen nedköres, och slutligen nedmyllas säden med sistnämde redskap. Wid trädning upplöjes jorden som wanligt om hösten och bearbetas flitigt under följande Sommar med gräfahl eller Årder.

Korn är allmännaste utsädet. Råg odlas till mindre del och upptager omkring 1/12:del af den besådda Åkerwidden. Äfwen Hafra odlas här ganska litet, men odling af Potatis har i sednare tiden ansenligare tilltagit och visar sig ganska lönande.

Flera af Stadens innevånare särdeles Embetsmän, Ståndspersoner och Handlande hafwa Kryddgårdar för odling af åtskilliga Kökswäxter.

Åkerjorden såsom i allmänhet sandig är till följe deraf äfwen lättbrukad. Jordblandningar och mineraliska förbättringsmedel användas icke, och äfwen artificiella gödselberedningar förekomma i ringa mängd.

I afseende på Sånings och Skördetider, bergnings sätt och Åkerbruks redskap hänvises till hwad derom i Beskrifningen öfwer Neder Luleå Socken sagdt är.

Ängarna bestå för det mästa af Ängslindor eller uppodlad mark, som ett eller flera år besås med säd och derunder väl begödslas samt sedan igenlägges till gräswäxt, hwilken allt efter jordens bördighet kan fortfara i 10 à 15 års tid, hwarefter lindan ånyo uppodlas och begödslas. Till ringa del besås sådana lindor wid igenläggningen med Timotej eller andra fleråriga foderväxter, utan öfwerlämnas jorden genom sjelfsåning åt sådana gräs och foderväxter som å naturlig hårdwallsäng allmännast förekomma. Afkastningen å fullt vextliga lindor kan beräknas till 200 lispund tort hö på tunnlandet.

Af naturliga ängar förekomma nästan endast åtskilliga kärrartade Sidvallsängar wid Sjöstränderna som lämna ett sämre foder bestående mest af Stararter, och hwarå höafkastningen högst kan beräknas till 40 Lispund på Tunnlandet. Dessa ängar kunna ej förbättras annorlunda än genom dikning, plöjning och begödsling.

Oaktat Ängesmarken genom odlingar af artificiella Ängar, lämnar en, i förhållande till dess vidd och naturliga jordmon, betydlig afkastning är densamma likwäl icke på långt när tillräcklig för underhållet af den mängd kreatur som Tabellen för Staden upptager, utan måste årligen 1200 à 1300 vinter-skrindor Hö ifrån landet inköpas.

Betesmarken utgöres af Skogsmarken och Sjöstränderna vid de ägor som tillhöra Staden, der Kreaturen gå fria under Sommarmånaderna. Men betet å dessa trakter är svagt och otillräckligt, så att boskapen derjemte under en stor del af sommaren måste genom stallfodring understödjas.

Hornboskap, Hästar och Får äro af samma slag som inom Neder Luleå Socken, hwadan härom till Beskrifningen öfwer nämnda Socken hänvisas.*)

Skogen som tillhör Staden samfält, består af Tall, Gran och något Löfskog. Den stora afbrukningen förmedelst blädning har så ruinerat skogen, att de största träden knapt uppnå en ålder af 30 à 40 år. Genom det starka betandet på den afbrukade marken antingen förhindras alldeles ungskogens återväxt, eller blifwer densamma kort, vresig och buskartad. Till följe häraf är skogen på långt när icke tillräcklig till wedbrand och stängsel, och Timmer eller större virke saknas alldeles.

Förutom andra orsaker utgör bristen på betesmark, som tvingar Stadens invånare att dertill upplåta skogsmarkerna, ett stort hinder emot införandet af ett bättre skogshushållningssätt, förmedelst de afbrukade trakternas instängande och besåning; och emedan detta och många andra hinder för en rationel skogshushållning åtminstone för närvarande synes oöfwerwinnerliga, hotar den re-

*) Ur de till beskrifningen hörande tabellerna kan bl.a. utläsas att det inom staden fanns 57 hästar, 6 oxar, 314 kor, 27 ungboskap, 88 får, 42 getter och 13 svin.

dan förhanden warande skogsbristen att snart blifwa lika fullständig som varaktig.

Det vanliga stängselsättet med granstör och klufvet eller oklufwet virke af Tall och Gran, begagnas ännu, dock har, synnerligast i sednare tider, stennurar blifwit allt mera bruklig, så att en stor del af stängseln deraf utgöres.

Wanliga priset för en famn wed om 3 alnars längd, 3 alnars höjd och 1 ¼ alns bredd är för Tall och Gran 2 Rdr 3 sk och för Björk 3 Rdr 36 sk Riksgälds.

Fabriker, Bruk och dylika näringar. I Staden finnas 4 Färgerier med lika många egare, men endast 3:ne arbetare utom husbönderna. Hela tillverkningsvärdet är beräknadt till 2.200 Rdr Banco och bewillningen därför utgjorde år 1851 25 Rdr 16 sk.

Wid och omkring Staden finnas 5 Skeppswarf, tilhörande enskilte personer, hwarest flera fartygsbyggnader blifwit utförda. Endast Oscars Varf och Josefíne Varf hafwa särskilta och nödiga åbyggnader för Varfvens behof, men någon Skeppsbyggnad har hwarken derstädes eller å de öfriga Varfven de 3:ne sednaste åren ägt rum.

Ett Ångbränneri af 1:a Klassen med 31 Kannors pannerymd anlades sommarens och hösten 1851 å Stadens ägor vid Gäddvikssundet och tillhör ett Bolag i staden.

Beckbruket å Stadens ägor på Kalax heden tillhör likaledes ett Bolag. Tillwerkningen är ringa och mycket olika, samt lærer uppgå till högst 100 tunnor.

Ibland **binäringar** är strömmingsfisket i skärgården den viktigaste och idkas icke allenast af många ibland Stadens inbyggare såsom ett hufwudsakligt medel för deras utkomst, utan äfwen af en stor del handwerkare. Produkterna här af afsättas dock mest i Staden och i de omgifwande byarna.

Stadens Laxfiske wid Edefors i Öfwer Luleå Socken, doneradt wid Stadens grundläggning af Konung Gustaf II Adolph, lämnar en betydlig afkastning, som vissa år uppgår till 100 Tunnor Lax och bedrifwes omedelbart för Stadens räkning.

Af arbetsförtjänster wid byggnader och andra arbeten inom Staden samt arbetsbiträden åt enskilta, hafwa många af Stadens invånare sin förnämsta bergning.

Jagt efter Harar och Änder idkas endast till förströelse.

4:o Politisk författning

Luleå Stad utgör särskild Jurisdiction; hörer i Administratiwt hänseende under Norrbottens Län samt i Ecclesiastivt till Neder Luleå Regala Pastorat af Hernösands Stift.

Stadens förnämsta inkomster bestå af Jordskatt, som erlægges med 16 sk Banco årligen för hwarje tunnland af den under enskilt äga warande jorden, som utgör 1.251 Tunnland, Arrenden för Källare och Gästgifweri rörelse m.m., In-

komster af Laxfisket, Tolag och Handelsgenant, Mätare, Vräkare, Hamn och Vågpenningar, Burskapspenningar, Sakören, Bro och Packhushyra m.m. Beloppet af alla dessa inkomster, hwilket är mycket olika och ej kan med säkerhet uppgifwas, ingår i Stadens Cassa och användes till betalande af kostnad för Stadens styrelse, utskylder för Stadens gemensamma jord och egendom, underhåll af Råhagar, Rådhuset och inventarier, Fängelset, Packhus och Wåghus med vigter och balanser, Skolhuset, Tornuret, till wed och ljus för Rådhuset och Drätselkammaren, Hållskjuts, Fångwärden, Domböcker m.m., hwilka utgifter uti Kongl. Majt:s i Nåder fastställda Aflönings- och Omkostnads Stat för Staden af den 27. Mars 1852 äro beräknade till 2.400 Rdr Banco årligen, hwaraf kostnaden för Stadens styrelse hädaneftre kommer att utgå med 1.600 Rdr Banco i stället för den i Tabellen upptagna Summan. De öfwerskjutande inkomsterna besparas och förräntas och uppgå dessa besparingar för närwarande till omkring 14.000 Rdr Banco.

Genom insyningar och Magistratens tillstånd till intagor å den gemensamma ouppodlade Skogsmarken, har största delen af den nu odlade marken öfvergått till enskildt äga och kan såsom sådan ägas och besittas af hwem som helst, äfwen utom Staden. Dessa afsöndringar ifrån den gemensamma utmarken fortgå ännu på samma sätt. Genom Arf, Skifte, Köp och Gåfwor har denna enskilda jord blifwit på mångfalldigt sätt sönderstyckad, men något skifte deraf har alldrig ägt rum. Den gemensamma Änges- och Skogsmarken wid Gla Staden utarrenderas för Stadens gemensamma räkning och inkomsten ingår i Stadens Cassa. Utom Staden boende personer äga omkring $\frac{1}{4}$ af den under enskilt äga warande jorden.

Statsbidrag: Med afseende å Stadens betydliga inkomster, hwarmed, såsom nämndt är, icke allenast kostnaden för Stadens styrelse, utan äfwen hufwudsakligaste delen af de kommunala utgifterna bestridas, äro Statsbidragen ej alltför betungande, helst desamma, såsom till största delen utgörande bevillning, äro någorlunda jemt och rättvist fördelade.

Enligt den särskilta Tabellen utgör:

1:o Bevillning Bco Rdr 2.094: 41: 3

2:o Ständiga räntor 237: 31: -

Boskapspenningar och kronotionde utgöra 32 Rdr 12 sk beräknade efter medium af 5 års markegång från och med 1846.

3:o Kostnad för rustning och rotering Bco Rdr 74: 4: 3

Staden är roterad till 2:ne Båtsmän, hwarföre Båtsmanna wacance afgift blifwit beräknad efter medium af 10 år från och med 1841.

4:o Kostnad för Stadens Styrelse Bco Rdr 1.168: 16: -

Denna kostnad utgör som ofwan nämndt är hädaneftre 1.600 Rdr, oberäknadt afkastningen af Borgmästarens Embetsjord som är 4 Tunmland 1 kappland

i vidd; Boupptecknings- och Arfskiftes- procenten tillfaller äfwen Magistratens ledamöter, men har ej kunnat af Magistraten uppgifwas.

5:o Clerecie-Statens underhåll Bco Rdr 778: 16: -

Lön till Pastor utgår efter öfwerenskommelse med 230 Rdr dels i förhållande till bewillning för hus, gårdar och borgerlig rörelse, dels efter innehafwande jord, Lön till Comminister och Kyrkobetjening uttaxeras af Stadens samtliga och på dess mark boende personer efter den för året gällande röst- eller öreslängd. Comminister åtnjuter jemväl boställe, som underhålles efter bewillning af Borgerlig rörelse samt hus och tomt i Staden.

6:o Fattigförsörjning Bco Rdr 635: 23: -

Härtill användes årliga räntan af 4 Testamentariska donationer om tillsammans 1.675 Rdr Bco och resten uttaxeras.

7:o Skjuts Bco Rdr 142: - -

Hållskjutsning wid Stadens Gästgifweri bestrides genom entreprenad och kostnaden derföre utgår af Stads Cassan.

8:o Wäghållning Bco Rdr 200: - -

Allmänna landswägen inom Stadens område utgör 7/12:dels mil och är fördelad efter Taxeringsvärdet af hus och jordegendom.

9:o Diverse Onera och Allmänna besvär: Bco Rdr 903: - -

Härunder inbegripes Läkare lön 100 Rdr, Lön till 4 Brandvakter à 25 Rdr, 100 Rdr, Omkostnader wid Folkskolan jemte lön åt Läraren 333 Rdr, Lön till Barnmorska 50 Rdr samt åtskilliga extra utgifter 300 Rdr.

Markegångspriserna för de förnämsta Räntepersedlar under sednaste 5 åren kunna ses under Beskrifningen öfver Neder Luleå Socken.

Politi: I Staden finnes **Apologist Skola** med Rector och en Collega. Af Krono Tionden i Luleå Socken äro 18 Tunnor Korn till detta Läroverk anordnade. För Barnaundervisningen är derjemte en **fast Folkskola** inrättad enligt 1842 års Folkskole Stadga. Läraren wid denna Skola åtnjuter husrum och 300 Rdr i årlig lön.

Apothek finnes i Staden och **Helsovården** ombesörjes af den derstädes boende Provincial Läkaren. **Koppypningen** verkställles af dertill utsedde personer.

Stadens särskilda **Byggnads- och Brandordningar** äro utfärdade af Kongl. Maj:t den 4 Juni 1828. Derjemte har Kongl. Maj:t den 27 Mars detta år i Näder fastställt ny **Aflönings- och Omkostnads Stat** för Staden med Reglemente för en Drätselkammare derstädes.

I Historiskt afseende förekommer ingenting annat som kan förtjena att anföras, än att Ryssarna år 1716 plundrat Staden och derwid bortfört några inwånare samt egendom på 40 lass.

Luleå Stad anlades 1621 wid Kyrkostaden i Neder Luleå som ännu kallas Luleå gamla Stad och dess äldsta privilegier äro utfärdade af Konung Gustaf II

Adolph den 12:te Juli nämnde år. 1649 flyttades Staden till dess nuvarande ställe och Kongl. Resolutioner med nya privilegier eller stadfästade och förtydligande af de äldre äro utfärdade åren 1650, 1652, 1675 och 1680. Redan år 1653 hade en del, och 1657 alltsammans af den nya anläggningen blifwit genom Wådeld förstört. Efter denna sednare eldswåda, flyttade många derifrån och Stadens uppbyggande dröjde en längre tid; Men sedan Konung Karl XI under den 10 November 1686 och den 18 Majj 1689 utfärdadt stränga Resolutioner derom, att Handlande, Handtwerkare och de som hörde till Staden skulle afflytta ifrån gamla Staden och sig i Staden nedsätta, hade denna omsider på 1690-talet blifwit någorlunda fullbordad. 1762 den 24 Majj inträffade en ny och förskräcklig eldswåda som lade största och bästa delen af Staden i aska och hwarwid mycken annan egendom äfwen gick förlorad. Efter denna tid har ingen större brandskada inträffat.

Handeln för Luleå Stad, likasom för öfrige Westerbottniske Städer, war i början begränsad till vissa districter eller gebiter på landet, hwilket genom Kongl. Resolution den 3 December 1779 upphäfdes. Stapelstads rätt har Staden vunnit den 3 December 1765 och rättighet att i sina hamnar emottaga främmande nationers fartyg den 13 Juli 1812.

Genom Nådigt Bref af den 29 April år 1851 har Kongl. Maj:t förordnat att Läns Styrelsen öfwer Norrbotten skulle till Luleå Stad förflyttas och en ny residensbyggnad derstädes uppföras; denna byggnad som i sommar blifwit påbörjad bör till 1857 års slut vara fullbordad. Byggnad af ett nytt cellfångelse af sten härstädes är jemwäl beslutad och har denna sommar tagit sin början.

Stadsplanen är högländ, stenbunden och ojämn, samt gatorna till en del mindre reguliera. Alla husen äro af träd en eller två våningar höga.

Kyrkan är bygd af sten i modern stil med kor på ena och Sacristia på andra ändan och fullbordad år 1790. Längden, förutom Tornet och Sacristian, som hwardera innehålla 15 alnar i fyrkant, är 54 och bredden 26 alnar; tornets höjd är 73 alnar. Predikostolen, wäl arbetad med äkta förgyllning och vackert bildhuggeri arbete, är skänkt till Kyrkan år 1791 af Handl. Eric Wahlberg Simonsson.

Orgelverket af 11 Stämmor är bygd år 1847 utaf Direktör Ek från Torps Pastorat i Medelpad. Till dess byggnad har Enkefru Magdalena Hedström förärat 3.000 Rdr Banco, hwaraf hon under sin lifstid uppbär räntan. Altarprydningen, som jemte Altarbetäckning och Mässhake blifwit skänkt af Enkefru L. G. Söderholm år 1848, är af träd med stark förgyllning, föreställande öfverst en Sol, derunder ett Kors med en Slöja, ett Hjerta och ett ankare. Ljuskronor, Silfwer och annan vanlig prydnad som finnes i Kyrkan, är ej af någon särdeles märkwärdighet.

Kyrkogården, på alla sidor om Kyrkan är omgifwen af en år 1831 uppförd stenmur. Märkliga Garfwar eller Griftstenar saknas.

Den större Kyrkoklockan väger 5 skeppund $8\frac{1}{2}$ lispund. Inscriptionen är: "*Gloria in exelsis Deo, et in terra pax*" samt nedanföre i brädden, "*Laudate Dominum in Cymbalis. In Cymbalis bene sonantibus. Holmiæ me fundebat Joh. Meijer 1672*", Den mindre klockan hvars wigt är 2 skeppund, 8 lispund har i brädden inscriptionen: "*Gloria in exelsis Deo, et in terra pax, hominibus bona voluntas*" och ofwanföre: "*Laudate deum in Cymbalis: in Cymbalis bene sonantibus. Holmiæ me fundebat Joh. Meijer 1667 et refundebat Johan Jacob Mårtensson Anno 1776.*"

Till grund för detta arbete äro följande material begagnade:

För kartans upprättande: I Province Landtmäteri Contoret befintliga Kartor öfwer Stadsplanen och Inägorna jemte egna verkställda mätningar öfwer Stadsens utmark.

För Beskrifningens författande: Dels officiela meddelanden dels egna å stället samlade underrättelser och gjorda iakttagelser.

Neder Luleå i November 1852.

C.G.T.Hollström N.P.Bodén E.M.Hortlund

Beskrifning öfver

Neder Luleå socken

Upprättad år 1852 av
C.G.T.Hollström N.P.Bodén E.M.Hortlund

1:o Socknens allmänna beskaffenhet

Neder Luleå Socken hvars kyrka är belägen vid 65 grader 39 ½ minut nordlig latitud och 4 grader 10 ¾ min. östlig longitud från Stockholms observatorium och ligger i norr 99 mil landväg ifrån Stockholm, samt nära 6 mil ifrån Piteå och 1 mil ifrån Luleå Stad, gränsar i nordost till Råneå, i nordvest till Öfwer Luleå, i sydwest till Piteå Socken samt i sydost till Bottniska Viken. Socknens största längd är i nordwest och sydost efter gränsen emot Piteå Socken 6 mil, hwaraf fasta landet utgör 3 5/6 mil. Största bredden i sydwest och nordost är 4 ¾ mil mellan de puncter der allmänna landswägen genomskär råskillnaderna emot angränsande Piteå och Råneå Socknar.

Socknen, hwaraf omkring 5/6 utgör fast land och 1/6:del öar, holmar och skär, upptager inom rågångarna en areal af 228.446 tunnland eller 9,87 qvadrat mil.

Luleå Socken anses allmänt för den äldsta i Länet. Den nu varade folkstammen vid öfra delen af Bottniska viken utgöra dels Norrmän, hwilka laxfisket lockat öfwer fjällen till elfwarnas utlopp, dels uppflyttande Svenskar, hwilka sedan drifwit Lapparne, landets förra inbyggare ifrån kusten längre och längre upp emot fjällen. Utom Råneå och Öfwer-Luleå skola äfwen Piteå och Calix Socknar i början hört under denna Socken, men redan i 14:de århundradet blifwit egna församlingar. Råneå, efter att en tid hafwa varit Capell under Luleå, blef afskild församling 1554 och Öfwer-Luleå först 1831, före hwilken tid Socknen kallades blott Luleå. Öfwer-Luleå Socken är till arealen nära tredubbel så stor som Neder-Luleå, men till folkmängd och hemmantal likwäl betydligt den sednare underlägsen. Neder-Luleå Socken är ännu till folkmängden näst Piteå den största i Länet, och i förhållande till vidden den mäst befolkade.

Socknens utseende. Fasta landet utmärker en emot hafwet sluttande kuststräcka, genomskuren af många fjärdar, eller hafswikar och vattendrag, samt begränsad af en myckenhet till större delen skogbewuxna öar, holmar och skär, som bilda en vidlyftig skärgård. Insjöarna som ligga föga uphöjda öfwer hafwet, utgöra ett antal af mer än etthundrade, hwaraf Persöfjärden, Bålingsträsk, Bjursträsk och Hollswattnet äro de förnämsta, och uptaga tillsammans en areal af 10.807 tunnland.

Främst ibland vattendragen märkes Lule elf, som har sin upprinnelse från fjällen i Jockmocks Lappmark och löper ner genom Öfwer-Luleå Socken samt

widare genom Neder-Luleå och utfaller i Bottniska wiken. Denna elf, näst Ångerman elfwen den största i Riket, har gifwit Socknen dess namn. Efter inträdet i Socknen framflyter elfwen långsamt utan forsar, och bildar endast vid den holme, som ligger i Gäddvikssundet nära 2.000 alnar nederom färjstället ett starkare strömdrag, som likväl ej förmår hindra segelfarten. Sjöfart med större fartyg drifwes dock sällan längre upp efter elfwen än till Luleå Stad. Bland öfriga vattendrag, förtjenar att märkas Selets å, som äfwen kommer ifrån Öfwer-Luleå Socken, och uti hwars fall Selets Bruk med Masugn, Såg och qvarn är beläget. Detta vattendrag, som sedan antager namn af Ahleån och Ahltråskån efter de likbenämnda byar, hwars områden det genomflyter, utfaller i Ersnäs fjärden. Persöfjorden, den största insjö i Socknen, innehållande en yta af nära 4.000 tunnland och med en mindre del sträckande sig inom Öfwer-Luleå, upptager åtskilliga vattendrag, det förnämsta från Öfwer-Luleå, och utfaller genom Altersundet, en å med ringa fall, i Brändöfjärden. De nu beskrifna vattendragen bilda 3:ne nära lika stora dalsträckningar, som innefatta mest hela den bebygda och odlade delen af Socknen. Den återstående delen af den odlade jorden inom Socknen utgöres af spridda byar och hemman dels vid sjökusten och dels vid insjöar och mindre vattendrag. Nämnde dalsträckningar åtskiljas af stora sammanhängande skogstracter, upfylde med sjöar, kärr, mossar samt större och mindre höjder och bergsträckningar, hwilka sistnämnda mest gå i samma hufwudrigtning som vattendragen, eller ifrån nordwest till sydost. Bergen som här vid kusten icke uppnå någon anmärkningsvärd höjd, äro till största delen beklädda med skog ehuru flere af dem uppträda i fast klyft. Måttsundsberget, Bälingsberget etc. äro de största och anmärkningsvärdaste.

Ifrån flere höjder wid Socknens hufwud-dalar öfwerraskas åskådaren af en angenäm utsigt öfwer många stora och i allmänhet väl bebygda byar med odlade fält, som med den i fjerran öfwer alt begränsade synkretsen af skogbekränta berg och kullar erbjuder ögat en vacker till och med storartad anblick. Men de milslånga ofruktbara skogsmarker, som åtskilja dessa bygder, återföra snart tanken till ett landskap i närheten af Polarcirkeln, der både land och sjö, mer än halwa året ligga insvepta i sin winterbädd under det kölden ej sällan går till 40 grader. Naturen i dessa nordliga tracter bär i allmänhet en prägel af kraft och ihärdighet, af ett oändligt dystert och högtidligt allvar, egenskaper, som äfwen blifwit karaktersdrag hos den befolkning, som under outhärlig strid måste bekämpa och öfwervinna denna hårda natur.

Jordmonen är väl mycket omwexlande, men den odlade delen af denna Socken kan dock i allmänhet anses såsom en af de för sädesproduction bäst lottade trakter i Norrbotten. Åkerjorden vid de större dalsträckningarne utgöres till betydlig del af lera, mer och mindre uppblandad med sand, eller mylla, dels på lös och dels på fast botten. Öfweralt förekomma dock höjder, bäckar och åar, mer och mindre stenbundna, uti hwilka sandjorden nästan uteslutande är rådande. Södra stranden af Lule elf har i allmänhet sandigare och mindre bördig jord än den motsvarande norra, hwarifrån dock åkerjorden för Afwa-by

utgör ett undantag. Uti de byar och hemman som ligga vid kusten eller i skärgården är Åkerjorden vanligen stenbunden och hufwudsakligen bestående af sand. Att kalken på något ställe i Socknen förekommer till nog stor del i jorden, för att på dess vegetationskraft utöfwa något märkligt inflytande, har wäl ej kunnat upptäckas, men att ibland de vidsträckta och mäktiga lager af lera, som på många ställen förekomma, mergel skall vara till finnandes, är allt skäl att antaga, ehuru upmärksamheten ännu icke blifwit rigtad åt dess uppsökande.

Ängesmarken öfwerstiger åkern flerfaldigt i vidden men är till en stor del af sämre beskaffenhet, såsom bestående af släta eller naturliga slottermyrer och upparbetade starrängar, samt uplandningar. Bättre hård och sidwallsängar utgöra mindre delen af ängen, men odlingen af ängslindor har, i sednare tider, så betydligt tilltagit, att många byar och hemman ifrån afkastningen af de samma kunna påräkna en väsentlig del af sin foder tillgång. De widlyftiga skogsmarkerna äro öfweralt upfyllda med en otalig mängd skoglösa eller med små, gles går-tall bevuxna myrar och mossar, bestående af mer eller mindre djupa lager af föga förwandlad sphagnum och andra mosswäster, oftast på sand, grus eller stenbotten. För öfrigt är skogsmarken, utom den jemförelsewis ringa odlingsbara delen deraf, dels högländ och dels sidländ med större och mindre stenar, grus, sand och torfjord.

Dessa båda slag af skogsmark omwexla så ofta öfweralt med bergbackar och höjder samt mossar och kärr, att någon omständlig beskrifning öfwer de olika trakternas sträckning å marken ej kan lämnas. Härinom finnes dock ännu många trakter, som med fördel kunna odlas till Åker och äng, och intagandet af sådana trakter fortgår jemwäl ehuru småningom.

Bergarten utgöres så vidt känt är af gråsten, hwaruti gneissen är den mest rådande beståndsdel, men äfwen fältspat och glimmerskiffer samt quartz till betydlig mängd förekomma. Ehuru bergen således synas vara plutoniska eller tillkommit under wärmets inflytande, finnas dock många jemwäl högt belägna ställen, som bära tydliga spår af vattnets medverkan till jordytans daning. I afsaknad af geologiska forskningar öfwer denna landsort är dock detta lika wigtiga som intressanta ämne ännu för litet utredt, för att härutinnan med framgång kunna beträda någon annan väg än gissningarnas obegränsade fält.

En för några år sedan i denna och angränsande Socknar allmänt uppvaknad hog och ifwer för grufwors uppsökande, föranledde till flera malm anledningar, som syntes skulle innehålla ej blott jern utan äfwen koppar och silfver och hwaraf uppfinnarne gjort sig stora förhoppningar, men sedan har det wisat sig, att ingen af dessa anledningar varit lönande att förarbeta, hwarefter allt vidare eftersökande afstannat och hågen för nya upptäckter swalnat; Att de nämnde metallerna, ehuru till ganska obetydlig del, på flera ställen förekomma inom denna Socken, är emedlertid otvifvelaktigt.

Innom denna Socken finnas inga andra djur eller wexter än de som allmänt förekomma i provinsen. Bland rofdjur hafwa några björnar, som en lång tid förut icke wisat sig härstädes, de sista åren infunnit sig på norra sidan om Lule

elf och flere gånger gjort skada inom Socknen. Vargar äro sällsynta och förekomma nästan endast om vintertiden, då en och annan åtföljer lapparnes renhjordar vid deras flyttningar ifrån lappmarken till Kustlandet. Järffen (*Gulo borealis*) finnes äfwen ehuru icke i någon mängd och gör ibland skada på mindre boskap. Wissa år hitkommer fjäll-lemmeln (*Lemmus borealis*), då dessa djur i otaliga skaror ifrån fjällen nedtåga emot hafwet, hwilket sednaste gången inträffade i April och Maj månader 1840, lyckligtwis innan någon gröda ännu upkommit på marken, och vid detta tillfälle voro dessa skadekräk i hopar samlade till ett oräkneligt antal, hwaraf en del qvarstannande öfwer sommaren och gjorde skada på årsväxten, men under följande vinter försvunno de aldeles.

I historiskt afseende förekommer här ingenting af särdeles märkwärdighet. År 1716 hade Ryssarne härjat på flera ställen i skärgården, men 1721, då desse fiender infunnit sig i Piteå, förskonades Socknen från dem, emedan underrättelsen om freden i Nystad skall hafwa träffat Plundrarne innan de ifrån Piteå hunnit aftåga till denna Socken. Under sednaste Kriget emellan Sverige och Ryssland genomtågade en Rysk Armé landet både på fram och återmarchen, men några träffningar föreföllo dervid icke innom denna Socken. Till följe af den stränga diciplin och ordning, som handhafdes vid denna Armé, förskonades väl inbyggarne denna gång från våld och plundring, men Socknens invånare ledo ändock mycken skada och förlust genom inqvarteringar och stölder af fienderna, samt transporter och lefweranser för deras behof.

Mineral källor finnas på flera ställen i Socknen, och en sådan belägen nära landsvägen en knapp åttondels mil norrom Kyrkan begagnas årligen som hälsobrunn. Springkällor med godt sött vatten förekomma på många ställen.

I afseende på climatiske förhållanden torde böra anmärkas, att största värmen inträffar i Julii och Augusti månader och kan gå till $+28^{\circ}$ à 30 grader Celsii i skuggan, likwäl inträffar under den sednare månaden ofta nog förstörande nattfroster, som här utgöra förnämsta anledningen till missväxter på sädesslagen. Under sednare delen af October, ofta tidigare, tillfryser jorden, och i slutet af denna eller början af November månad faller vanligen snö, som blir liggande för vintern, och Elfwen samt insjöarne beläggas med is. Skarpaste kölden inträffar under Januarii eller början af Februarii månad och går nästan alla år till -35° à 40 grader Celsii. Att snön smälter och marken blir bar före medio af April månad inträffar nästan aldrig, och flera af de sednare åren har dermed dragit ut långt in i Maj månad, i medio och slutet af hwilken månad Islossningen för Elfwen och insjöarne vanligen inträffar, fastän den yttre skärgården sällan är isfri förrän någon vecka inpå Junii. Största nederbörden faller om hösten i September och October, samt om vintern i Januarii och Februarii, hwaremot tiden före och efter sommar solståndet alltid är den torraste, så att vegetationen ej sällan deraf lider. Några fullständiga Meteorologiska observationer öfwer nederbörden eller luftens medeltemperatur för året, hafwa icke åtminstone i sednare tider blifwit hållna.

Hälsotillståndet är godt i allmänhet, och inga swåra sjukdomar äro ende-
miska för orten. Också äro exempel på hög ålder ingalunda sällsynta, så att för
närwarande finnes ej mindre än 62 personer öfwer 80 års ålder, deraf 4 äro
öfwer 90 år.

2:o Invånare

Enligt sammandragen öfwer Mantalslängderna utgjorde befolkningen för Neder
och Öfwer Luleå tillsammans vid Socknarnas delning år 1831 9.183 personer,
samt för Neder-Luleå ensamt efter denna tid:

År	Mankön	Qvinkön	Summa
1832	2.733	3.119	5.852
1835	2.818	3.219	6.037
1840	2.978	3.215	6.193
1845	3.101	3.520	6.621

Enligt femårstabellerna utgör folkmängden efter sistnämnde år:

1845	3.277	3.714	6.991
1847	3.331	3.768	7.099
1848	3.382	3.809	7.191
1849	3.469	3.867	7.336
1850	3.543	3.910	7.453

hwaraf synes att folkmängden under hela denne tid varit i jemn tillökning.
Åren 1846-1850 har denna tillökning i medeltal utgjort 120,4 för hwarje år. Be-
folkningens tillväxt under detta qvinqvennum, föranledd endast genom nati-
vitets och mortalitets förhållanden, enär flyttningarne till och ifrån Socknen på
en person nära motswara hwarandra, uppgår i medeltal till 1,67 procent af hela
folkmängden, hwilken således efter 100 år med samma tillökningsprocent
skulle komma att uppgå till icke mindre än 39.024 personer. *)

*) Anm. År 1950 uppgick befolkningen i Nederluleå kommun till ca 11.500 personer.

Till upplysning om innwånarnes antal efter stånd m.m. uptages efter sista femårstabellerne, deri hushållens antal finnes beräknade till 1.128:

	Gifte		Enkl	En- kor	Ogifte öfver 15 år		Ungdom under 15 år		Summa		
	m	qv			m	qv	m	qv	m	qv	Sum ma
Ridderskap och adel	2	2	-	1	2	2	3	4	7	9	16
Preste Ståndet	3	3	-	2	4	6	3	2	10	13	23
Ståndspersoner o Borgare på landet	23	23	-	6	28	22	7	22	58	73	131
Bondeståndet	742	742	80	144	683	821	850	897	2355	2604	4959
Alla andra **)	379	379	34	153	248	304	452	375	1113	1211	2324
Summa	1149	1149	114	306	965	1155	1315	1300	3543	3910	7453

Enligt Häradsskrifwarens uppgifter, som blifwit följda vid tabellens upp- rättande, utgör folkmängden 6.762 personer hwaraf 1.508 män och 1.800 qvin- nor erlægga Mantalspenningar, samt 1.567 af mankön och 1.827 af qvinkön äro derifrån befriade. Den stora skillnad af icke mindre än 691 personer, som före- kommer mellan sistnämnde uppgifter och de ifrån Kyrkoboken utdragna femår- stabellerna måste härleda sig ifrån något misstag såwida ej någon äldre Man- talslängd för uppgifternas meddelande varit begagnad, hälst som mantalsläng- derna för år 1850 uptaga en wida högre folkmängd, än Kyrkoboken för samma år.

Utom några få fattiga Lappfamiljer, hwilka nedsatt sig i en och annan by, och lifnära sig dels såsom Wallhjon eller på annat sätt, och dels genom tiggeri, utgöres hela socknens befolkning af Swenskar och kan till största delen anses såsom sysselsatt med hufwudnäringen Åkerbruket och Boskapsskötseln. Sal- peter-tillwerkningen, en af de allmännaste och förnämsta binäringar, finnes en- dast vid hemman, och sköts med samma arbetare som hufwudnäringen. Det samma är ock i det mästa förhållandet med fiske, skogsförädling, skjutsningar och andra mindre betydande binäringar. Inhyshjon och Backstugesittare, hwaraf en del begagna sig af ett litet jordbruk, lämna mäst arbetsbiträden åt Bönderne eller sysselsätta sig med handtwerk och slöjder.

Allmogen, hwilken här, lika som öfwer alt i länet med få undantag, äger jorden som den odlar, är till följe deraf sjelfständig i hwarje afseende. Lika som hos Norrländningen i allmänhet, utgöra vördnad för Öfwerhet och Lagar, En- kelhet i lefnadssätt och Seder, gästfrihet, Arbetssamhet, sparsamhet och omtan- ka framstående drag hos denna Sockens allmoge; - Alfvarsamt och långmodigt till lynnet, hyser folket förkärlek för Fädrens vaner och bruk, och kan icke utan swårighet antaga nyare tiders förbättringar i många afseenden. Till skuggsidor- na i Allmogens Karakter höra en tilltagande hog för twister och rättegångar,

**) Hit räknas Soldater, Handtwerkare, torpare, Backstugesittare, Inhyshjon m.fl

samt ett inrotadt misstroende emot Ståndspersoner och Embetsmän, hwilket dock alltmer börjar wika för ett humat behandlingssätt ifrån de sednarens sida.

Läseriet, som en längre tid warit inrotadt på åtskilliga ställen i Socknen, har den sednare tiden i vissa byar werkat till en Separatism, hwars anhängare, afskiljande sig ifrån kyrkan och förkastande dess läror och de nya läroböckerna, under anförare med sjelftagen myndighet, hålla religiösa sammankomster, derwid äfwen Sakramenterna utdelas. Dessa Sekterister utmärka sig för intolerans och ofördragsamhet emot andra, utan att genom sina lefnadsförhållanden i öfrigt lämna bevis för någon mera utmärkt inneboende sann Kristelig anda. Auctoriteterna hafwa ej, genom vidtagande af strängare åtgärder, sökt sätta en gräns för Separatisternas ofog, i den sannolikt grundade förmodan, att rörelsen lättare afstannar, om ingen deråt lämnar någon uppmärksamhet.

För handaslöjder har Allmogen i allmänhet god fallenhet, och tillwerkar både af träd och jern Åkerbruks och Körredskap, samt mest alla husgerådsper-sedlar, som den sjelf behöver.

Till seder är folket i denna Socken, likasom i allmänhet hela den Svenska befolkningen inom Länet, sannolikt ett ibland de minst förderfwade. Sällan riktas fängelsernas talrika befolkning med nya inbyggare härifrån. Utom 2:ne barnamord i de sednare åren, har något mord eller gröfre rån icke egt rum i mannaminne. Andra större brott emot person äro äfwen sällsynta. Oftare förekomma stölder, som ibland Backstugesittare och lösa personer i de större by-lagen beklagligen synes wara i tilltagande.

Folket, som i allmänhet har god och sund föda, lefwer i sitt hwardagslif nyktert och ordentligt. Wisseligen får man vid större folksamlingar i Kyrkos-taden, eller vid Marknader, Stadsresor och andra tillfällen se en och annan öfwerlastad af bränvin, likasom det i byarne kan träffas sådane, som endast söka efter tillfällen och utvägar, att förskaffa sig rusgifwande drycker, men dessa äro ej många, och ibland den större mängden i öfrigt brukas alldrig bränvin till daglig förtäring, och finnes till och med ganska sällan i de flesta hus, så att, sedan husbehofbränningen inom Socknen nästan allmänt upphört, och Caffedrickningen blifwit en allmän begärlig njutning, bränvinssupandet något aftagit. Deremot har förbrukningen af Caffé såsom benämndt är, under den sednare tiden tilltagit med en förvånande hastighet. Ifrån det att Caffet för 20 år sedan ansågs såsom en raritet, som endast wankades wid högtidliga tillfällen, har numera denna dryck blifwit så allmän, att Caffepannan utgör ett nödvändigt husgeråd öfwer alt. Intet hus, ingen koja finnes der ej caffè dagligen förtäres, och mången, i synnerhet ibland qvinnfolken, försakar alt annat, till och med det nödvändigaste, hellre än denna älsklingsdryck. Den lindrigaste beräkning utwisar, att Allmogen till utgifter för Colonial-warer skattar långt mere än till Staten; Och man kan utan fara att begå allt för stort misstag antaga, att hwart hushåll consumerar 50 à 60 skålpund Caffé och Socker årligen.

Ibland Skattebönderna finnes ingen större rikedom, likasom ej heller något egentligt armod, dock kallas här en Bonde rik, som i contant eller fordringar

blott äger Ett eller tvåtusen Riksdaler; högst en sjettedel af dem kunna anses förmögna eller äga tillgångar utöfwer hwad de till sin utkomst behöfwä; hälften kan anser wara behållne, eller hafwa sin utkomst, utan att behöfwä försätta sig i någon egentlig skuld, och den återstående tredjedelen eller något mer, utgöres af sådane, som äro mer eller mindre skuldsatta. Krono- och Landt-Bönder äro i allmänhet fattiga, och ännu mer Soldater, torpare och Backstugusittare, af hwilka många lefwa i stort armod.

Boningshusen, som i allmänhet bära vittne om snygghet och renlighet, äro välbyggda ljusa och rymliga. Mannbyggningen med en våning, är merendels indelad i kök jemte 2 å 3 kamrar och en större sal, som endast begagnas vid bröllopp, begrafningar, läsförhör och dylika tillfällen, men deremellan utgör förvaringsrum för helgdags- och bättre sängkläder, samt annat husgeråd. Alla rum äro försedda med eldstäder, som i kamrarna ofta utgöras af kakelugnar, hwarjemte väggarne i de sednare vanligen äro målade med vattenfärg eller beklädda med tapeter. Köket, såsom hela familjens arbets- och sängrum under vintern, är stort och rymligt, försedt med en stor spisel i ena hörnet, hwarifrån en flammande brasa under den mörka årstiden både morgon och afton upplyser och värmer rummet.

Vid de fleste hemman finnes derjemte särskild i 2:ne rum inredd bagarstuga, som vanligen begagnas till boningsrum under sommarmånaderna.

Om folkets plägseder vid bröllopp, begrafningar och andra tillfällen finnas icke något egendomligt att anmärka, sedan den gamla plägseden att gifwa bröllopsgåfwor numera förswunnit.

Klädedrägten utgör mycket en efterhärming af de bättre klassernas. Ibland männen bära de gifta rockar och de yngre jackor, båda delarne äfvensom benkläderne vanligen af hemväft vadmal, med grå eller mörkblå färg, men någon gång äfwen af kläde, hwars allmännare införande ifrån grannsocknen Piteå, snart torde wara att motse. Större lyx råder ibland Qvinnfolken, hwilkas högtidsdräkter, mäst utgöres af köpta fabrikstyger och annan grannlåt. Hwardagskläderna för båda könen, äfvensom linne, tillwerka Qvinnfolken af bomull, bomullsgarn, ull och lin.

Tjenstefolket består af ogifta personer, som alltid äro i husböndernas hus och bröd. Dess upförande är i allmänhet sedligt, nyktert och ärligt; Vanliga årslönen för en dräng är omkring 40 Rd Banco, och för en piga 15 Rd 32 sk Banco i penningar, hwarförutan består såkallade slitkläder, eller åtskilliga hwardagsklädes persedlar, hwilkas sammanräknade värde kan uppskattas till 10 Rd Banco för en dräng och något mindre för en piga.

Priset för ett mansdagswerke med egen kost under den mörka årstiden utgör 16 å 24 sk banco och under vår och sommarmånaderna 32 å 40 samma mynt.

3:o Näringar

Åkerbruk och Boskapsskötsel, äro såsom redan nämndt är Socknens hufwudnärningar.

Åkerbruket i denna Socken, som länge varit försummadt, har i sednare tider genom verkställda nyodlingar och en ändamålsenligare skötsel af den gamla Åkern blifwit utwidgad och förbättrad, så att Socknen i detta afseende står betydligt framför de norra Socknarne i Länet. I goda och medelmåttiga år, är visserligen sädestillgången tillräklig för befolkningen, och lemnar till och med ibland ett ej ringa öfverskott, som afyttras till angränsande Socknar, men under misswexter, som här vanligen hwart 4:e à 5:te år inträffa, blir sädesbristen ofta ganska kännbar, äfwen ibland Bönderna, och genomgripande förbättringar i både odlings- och Åkerbrukssättet fordras ännu, för att bringa jordbruket härstädes till någon grad af fullkomlighet.

Nyodlingar, som i synnerhet tilltagit i de byar der laga skifte äro verkställda, hafwa mest ägt rum på gärdesbackar, samt högländare ängar, skogs- och betesmarker. Såväl inrotade waner och fördomar, som bristande tillgångar, och framför allt okunnighet om rätta sättet att utdika och odla ej mindre den låglända eller vattendränkta marken i dälerna, der ofta den bördigaste jorden förekommer, än äfwen de på flera ställen förekommande kärr och mossar, som hafwa tillräckligt affall och god botten, äro förnämsta orsakerna dertill, att stora sträckor af dylik mark, i stället att prydas af vackra grödor, icke allenast ligga fullkomligt onyttiga, utan äfwen, genom den köld och fuktighet de innehålla, föranleda till nattfroster, som ofta i grund förstöra Skörden på angränsande sädesfält. Så snart laga skifte hinner öfvergå byarne och göra jordegaren mindre beroende af grannarne vid sina odlingsföretag, samt i den mån de aftagande biförtjensterna vid skogsförsäljningen, twinga honom, att genom annat arbete söka sin utkomst, bör man äfwen hoppas, att kännedomen om ett rationelare åkerbrukssätt warder allmännare spridd, isynnerhet sedan nu tillfälle yppat sig, att genom anlåtande af Agronomer tillegna sig fördelarne af de viktiga förbättringar, som vetenskapen i nyare tider tillskyndat Åkerbruket, och hwarom allmogen i denna aflägsna landsort ännu är fullkomligt okunnig.

Korn är allmännaste sädets. Råg odlas litet och uptager ej öfwer 1/10:del af den besädda åkervidden, och hafra, som här sällan mognar, förekommer hos ganska få och på ringa vidder, samt användes blott som foder. Odlingen af potatis har de sednare åren betydligt tilltagit, sedan ett å Luleå Stads ägor anlagt ångbränneri förskaffat denna rotfrukt en större afsättning till högre pris. Kålrötter odlas endast på en liten serskild täppa om 1 à 2 Kapplands vidd. Hampa odlas äfwen ehuru litet, och på långt när icke till husbehof, men linodling, hwarmed försök äfwen skedt, har sällan visat sig löna mödan, och derföre upphört.

Humlegårdar finnas icke, och kryddgårdar endast hos Ståndspersoner, som der odla åtskilliga Köksväxter.

Åkerjordens brukningssätt är i ensäde. Åkern besås i flera år å rad med Korn, och någon mindre del med råg, och gödes mellanåt wanligen hwartannat och hwart tredje år, men då den blir utmattad och ogräset börjar taga öfverhand, så lägges den i träda för ett år, hwarefter samma omlopp å nya börjar.

Omkring 1/5:del af den öppna Åkervidden komma på detta sätt årligen att ligga i träde, eller att besås med Potatis, som sättes så långt från hwarandra, att Åkern mellan raderna kan brukas med Åkerredskap. De år Åkern swartträdes gödes den icke, men om Potatis sätts på trädesjorden brukas ofta att strö litet gödsel i fårorne.

Ett sådant brukningssätt af Åkern, kan icke bära sig annorlunda, än med en i förhållande till Åkervidden jemförelsewis rik gödseltillgång. Bristerne deruti har nyare tiders wetenskap och erfarenhet fullkomligt ådagalagt. Då jorden fortfarande twingas att bära halmsäd år efter annat, går jordbrukaren miste om en stor del af de näringskrafter, som, med samma åtgång af gödsel, men en förändrad och naturligare växtföljd, kunde komma flera slags foderväxter till godo, och hwarigenom ladugården, och med detsamma gödseltillgången för underhållande af en större öppen Åkerwidd, skulle förökas. Ett hufwudsakligt fel vid Åkerskötseln inom denna Socken är försummad eller felaktig dikning, hwaraf följer att nästan endast högre belägna, och följaktligen oftast magrare ställen, kunna till ständig åker begagnas.

Åkern bearbetas wanligen sålunda, att sedan säden är inbärgad upplöjes jorden om hösten, och köres om våren före sådden en eller två gånger med gräfahl, hwarefter säden med samma redskap nedmyllas. På den Åker som gödslas under året utföres spillningen under wintern eller våren och utsprides på plogfårorna straxt innan jorden första gången myllas med gräfahl. Trädesjorden plöjes på samma sätt om hösten, och bearbetas under följande sommare flitigt med gräfahl, eller myll, aldrig med plog.

Åkerjorden är omwexlande tung och lättbrukad, allt efter matjordens olika sammansättning. Uti flere byar förekommer i Åkern en mängd jordfasta stenar och rösen, som göra åkrarne irreguliera, till stort hinder för deras skyndsamma och ändamålsenliga bruk.

Mineraliska förbättringsmedel användas här aldrig, och artificiella gödselberedningar äro äfwen sällsynta, och förekomma endast på få ställen sålunda, att sönderhackad torf eller granris strös under hästarna och sammanblandas med gödseln. De animaliska gödningsämnenå ifrån Ladugården behandlas utan all omsorg.

Åkerbruksredskapen utgöras af plogen, som här kallas vält, Gräfhallen ett slags extirpator med fem nära handsbreda framåt krökta billar, Pinnharf och myll, ett redskap för jordens luckring med en enda bred krökt bill. Åkerbruksredskaperne äro i allmänhet väl gjorda och ändamålsenliga, men vid deras bruk är att anmärka, att plogen wanligen sättes för grundt, så att jorden icke vändes till behöfligt djup.

och bilda icke några egentliga skogar. Rönn (*Sorbus Aninperrea*), Hägg (*Prunus Padus*), Al (*Alnus iniana*) och åtskilliga *Salix* arter förekomma mest å gärdesbackar eller vid diken, bäckar, åar och sjöstränder.

Likasom öfwer allt i Länet finnes i denna Socken ingen skogshushållning, men väl den största misshushållning. Skogarne blädhuggas öfwer alt; de få raka och fullmogna träd, som finnas, utgallras till afsalu eller byggnadstimmer, de öfriga tillgripas till ved, gärdslä eller andra behof, så fort de dertill kunna användas; genom de öfweralt i skogen kvarlemnade vindfälln samt qvistar och toppar af de hemförda träden, förhindras icke blott upkomsten af nya plantor, utan sprida sig äfwen skadliga skogsinsekter till de omkring växande träden; Skogsmarkerna betas oinskränkt, hwarigenom de unga plantorna afbetas eller nedtrampas; Skogseldar härja ofta nog stora sträcker af de genom nya odlingar allt mer förminskade skogswidderna; och sedan genom dessa förenade orsaker skogarnas slutna stånd upphört, göra stormar mera skada och träden blifwa korta, vresiga och nödvuxna. På detta sätt minskas skogarnes afkastning i samma förhållande som behofwen ökas genom en stigande befolkning och landets successiva bebyggande, och tidpunkten för en inträffande skogsbrist, naturliga följderna af detta hushållningssystem, blir alt mindre och mindre aflägsen.

Orsaken dertill, att Allmogen, detta oaktat, synes benägen hwarken att inskränka afverkningen eller genom en ändamålsenligare skötsel öka skogarnes afkastning, torde böra sökas ej mindre uti en fullkomlig okunnighet om sättet för en bättre skogshushållning, än äfwen uti en öfweralt förspord bedräglig likgiltighet för framtiden och kommande slägters behof i detta afseende; hwar och en lefwer för dagen, och tröstar sig dermed att skogen nog räcker under hans tid; och då ingen wårdar sig att betänka den förfärliga belägenhet, hwaruti inbyggarna i denna kalla Landsort genom inträffande skogsbrist skulle försättas, vill ej heller någon ålägga sig hwarken möda eller försakelse för en hushållning, hwaraf den omedelbara vinsten först skulle lända efterkommande till nytta. Genom sparsamhet och förståndig hushållning bör och kan likwäl skogen blifwa tillräcklig för inbyggarnes eget behof, oaktat återväxten här är så trög, att tallen behöfwer nära 200 år för att blifwa mogen till timmer.

Byggnadssättet är det i orten allmänt vanliga och husen täckas allmänt med näfwer och takwed. I anseende till mängden af hus, och takwedens korta waraktighet, är detta takläggningssätt ganska förstörande för den unga skogen.

Ännu mer ruineras skogarne genom det här brukliga stängselsättet med oklufwen granstör och klufwen gärdslä af yngre tall och granskog. Då hwarje hemmansdel har att underhålla ända till flera tusende famnar dylik stängsel, som vanligen ej består längre än 15 år, inser man lätt huru förödande för den växande skogen, denna stängsel måste wara.

I de större byalagen och nära till allmänna Landswägen äro Skogarna så medtagna att huggtimmer alldeles saknas, och vedbrand måste hämtas på betydligt afstånd ifrån bygden. Flera byar och hemman hafwa likwäl ännu till-

räcklig skog för eget behof och afyttra äfwen något Skeppswirke till Varfwen och kol till Selets Bruk, äfvensom wed till Luleå Stad och Kyrkostadens innewånare, men någon egentlig utskeppning af Skogsproducter ifrån denna Socken är icke att påräkna.

Binäringar. Bland dessa intager **Salpeterstillverkningen** främsta rummet. Under de fem sista åren 1847-1851 har denna tillverkning uppgått till 6.977 lispund 18 skålpund, inlöst för 39.541 Rdr 20 sk 9 $\frac{3}{5}$ rst, som för hwarje år i medeltal gör en tillverkning af 1.395 lispund 11 $\frac{3}{5}$ skålpund med ett värde af 7.908 Rdr 13 sk 9 $\frac{3}{25}$ rst. Tillverkningen är wisseligen något i tilltagande, men skulle utan skada för jordbruket kunna updrifwas till mångdubbelt större belopp, om Allmogen allmänt egnade sig åt denna binäring, hwilket på långt när ännu icke är händelsen. I afseende på tillverkningssättet är att anmärka, att waran vanligen lefwereras mycket oren, så att en ganska betydlig rabatt vid uppbörden måste göras; Men sedan tryckta anvisningar om rätta tillverkningssättet, på Salpeterfondens bekostnad allmänt blifwit utdelade, är att förmoda det allmogen, inseende den betydliga förlust, som genom rabatteringen drabbar tillwerkaren, skall förmås till alt bättre tillverkningssätt, som ökar warans godhet, och följaktligen äfwen behållningen af tillverkningen.

Fiske idkas i Skärgården förnämligast efter strömming och i Lule Elf efter Lax och Sik. Sandö-, Swartö-, Gäddwiks och Afwa Laxfisker äro de förnämsta och lemna vissa år en betydlig afkastning, som till största delen afsändes till Stockholm. Laxfisket bedrifwes uti så kallade Karsina byggnader, som är ganska kostsamma. Skärgårdsfisket lemna många af kustboerne vissa år en god inkomst, men afkastningen afsättes mest inom Socknen. Skälfångst idkas äfwen ehuru ej af många. För en tunna Lax erhålles 33 $\frac{1}{3}$ à 50 Rdr och för en tunna Sik eller Strömming 10 à 12 Rdr Banco. Fiske till husbehof i elfwen och insjöarne äfvensom wid kusten, efter lake, Gädda, Abborre, Mört, Id och Harr idkas mera allmänt, men är föga lönande.

Förtjensten vid Selets Bruk med **Kolning, Malm- och jernforsling, Skjutsningar** åt enskilda i synnerhet i Luleå Stad, samt arbetsförtjenster derstädes och vid Skeppswarfen lemna allmogen i denna Socken betydlig sysselsättning och inkomst. Forslande åt andra äger mest rum vintertiden och sker hufwudsakligen af Bönderne, men arbetsförtjensten under sommaren sökes förnämligast af Soldater och Backstugesittare.

Tjärutillverkningen och försäljning af **Skogseffecter** är i anseende till Skogarnes medtagna tillstånd af ringa betydenhet, och kan, såsom redan nämnt är, endast på få ställen wara att tillgå.

Tegel tillwerkas i Sunderbyn. Försäljes mest inom Socknen och i Luleå Stad, samt en mindre del till Öfwer-Luleå Socken.

Jagt idkas endast af några få och mest till förströelse. Harar, Änder, Tjäd-rar och Orrar, äro jagtens förnämsta föremål. Äfwen räfwar fångas vintertiden. Tillgången på vildt är ej heller så stor, som man i en skogsbygd skulle hafwa skäl att förvänta.

Hela inkomsten af dessa nu uppräknade binärningar kan ej med någon tillförlitlighet upgifwas eller beräknas, men säkert är, att inkomsten af binärningarne icke är tillräcklig att betäcka utgifterna för de nödvändigaste behofwen. Näst Åkerbruk och Boskapskötsel såsom hufwudnäringar, synes Salpetertillverkningen såsom binärning härstädes, förtjena uppmärksamhet, och böra uppmuntras. Införandet af husslödjer, för beredandet af arbetsförtjenst under den långa vintern, skulle utan twifvel på innewånarnes ekonomiska välstånd hafwa det mest fördelaktiga inflytande.

Bruk: Selets bruk som består af Masugn, Stångjerns Smedja, Knipp- och Spikhammare, är anlagdt i slutet af förra och början af detta århundrade utaf Bergsrådet Friherre S. G. Hermelin, som erhållit Bergs-Collegii privilegier för masugnsanläggningen den 1:a Mars 1798, för 600 Skeppund årligt Stångjerns smide den 19:de December 1799, samt för 50 Skeppund Manufactur smide den 17:de Junii 1800. Malmtillgången utgöres af en betydlig andel i Gelliwara malmberg, hwilket ligger 21 mil ifrån Bruket och äger ofantliga tillgångar. Malmen transporterats 12 mil Skogswäg vintertiden till Edefors, derefter 7½ mil med båtar efter Lule elf till Hedens by och vidare 1½ mil landswäg till Bruket. Smidet sker i vanlig tysk-smedshärd och lämnar ett särdeles mjukt, lätt och segt jern. Tillverkningen, som sista året uppgick till 1.100 Skeppund Stångjern och 50 Skeppund manufactur smide och årligen anses böra gå till minst samma belopp, transporterats dels med hästar till Afwa lastageplats, dels vidare med båt till Luleå Stads jernvåg. Under Bruket, som i Öfwer-Luleå Socken har flera hemman och stora skogar, lyder inom denna Socken Selet ½ Mantal Säteri, Ericsberg ½ Mantal Frälse, hemmanen N:o 7 och 11 i Ahlwiks by tillsammans 69/128 Mantal Krono Skatte, N:o 1 i Bjursträsk 1/8 mtl Krono, samt Krono Nybygget Kroktjern skattlagd till 7/16 Mantal. Skogs och koltillgången är tillräcklig, och hafwa Brukets egna skogar icke ännu i betydligare mån till kolning behöft anlitas, emedan Kolbehofwet till större delen kunnat erhållas ifrån omkringboende allmoges skogar. Vid Bruket sysselsättas 42 arbetare, hwarförutom allmogen deromkring för kolning, skjutsning och diwerse betjäning till Bruket årligen kan påräkna omkring 8.000 Rdr Banco, hwaraf högst hälften kan anses komma denna Socken till godo.

Wid Bruket finnes jemwäl en tvåramig Sågqvarn med privilegier för 2.000 Timmers årlig afwerkning, men i anseende till skogarnes aflägsenhet kan Sågverket icke drifwas för afsalu, utan endast till Brukets eget behof.

Selets Bruks Tullmjölqvarn med 2:ne par stenar anlitas såwäl för Brukets eget behof, som af angränsande byars allmoge, och är fri från grundränta.

Fällans Tullmjölqvarn uti det wattendrag, som ifrån Bålingsträsket och flera mindre sjöar, utfaller vid Afwa by, är inrättad för 3:ne par stenar..

Höbäckens tullmjölqvarn med 2:ne par stenar ligger längre upp i samma wattendrag som föregående. Dessutom är i Ahleån norr om Ahle by nyligen en Tullmjölqvarn med 3:ne par stenar anlagd, men hwilken ännu icke ingått i skatt. Dessa qvarnar, som anlitas icke allenast af Sockneborna utan äfwen af

Luleå Stads inwånare, äro icke tillräckliga för hela Socknens behof, utan finnas derjemte i byarne flera såkallade Sqvaltqvarnar till husbehof, hwilka under höst- och vårtiden begagnas.

Skeppsvarf finnas 2:ne inom Socknen, det ena Sofie-Varf å Tomholmen inom Sunderbyns område tillhör enskildt person; det andra Afwa Varf wid byn med samma namn, äges af ett bolag. Å båda ställen äro flera byggnader de sednare åren utförda, men byggnadswirket måste till största delen hämtas ifrån Öfwer-Luleå Socken.

4:o Politisk Författning

Kammarwerk: Neder-Luleå Socken utgör särskildt Härad med samma namn, hörer i administrativt och kameralt hänseende till Norrbottens län, Luleå Fögderi, och utgör ett regalt Pastorat af 1:a klassen under Härnösands Stift. Häradets Höste- och Vår Ting hålles uti Socknens eget Tingshus å Kyrkostaden.

Hemmanen inom Socknen utgöras af:

Säteri		1/2	Mtl
Allmänt Frälse		1/2	do
Skatte-Frälse		2 55/64	do
Krono Skatte		88 109/192	do
Krono		4 253/384	do
Boställen	Militie	81/128	do
	Ecclesiastique	1 53/64	do
Krono Nybyggen med Frihetsår		2 11/32	do
	Tillsammans	101 37/64	Mtl

Dessa hemman utgöra inalles 790 besutna hemmansdelar. Utom 13 hemman, som innehafwas af Embetsmän och Ståndspersoner, och ett något större antal som besittes af Landtbönder, eller äro utarrenderade för omyndigas räkning, innehafwas alla de öfriga af Bönder, af hwilka dock en och annan kan wara ägare till 2:ne särskildta hemmansdelar i samma by.

I allmänhet förefinnes ej någon annan skillnad i godheten mellan lika beskattade hemman i samma byalag, än som kan anses wara tillkommen genom olikhet i verkställda odlingar. Större är skillnaden mellan hemman i olika byar, hwilken skillnad mest torde härleda sig ifrån olikheten i jordmon och odlings-tillfällen, inom särskildta byar, men äfwen till någon del synas föränledas deraf, att, wid bestämmande af hemmantalen, fiske mer och mindre blifwit taget i beräkning för en del kustbyar, hwilka i allmänhet hafwa magra och mindre fruktbara ägor.

Alla gamla byar äro i slutet af 1700 och början af 1800 talet Storskiftade, icke allenast till inägorna, utan en stor del äfwen till Skogsmarken. Men eme-

dan dessa äldre delningar i många afseenden icke motsvara sitt ändamål och Jordbrukets behof, hafwa i sednare tider 14 serskildta skifteslag, tillsammans utgörande 32 50/64 mantal undergått laga skifte, och flera byar äro för närvarande under Skiftesläggning. Dessa laga skiften hafwa på det werksammaste bidragit till Jordbrukets framsteg och förkofran.

Hemmanskyfningar äga rum allmänt inom Socknen och tilltaga med befolkningens tillväxt allt mer och mer; så att hemmansdelar om 1/16 Mantal, det minsta hwarå besuttenhet hittills vanligen beviljats, numera förekomma i de flesta byar. Äfwen antalet af Jordtorpare och i synnerhet Backstugor har de sednare åren mycket tillwuxit, och utgöra nu de förra 42 och de sednare icke mindre än 298, hwilkas befolkning till stor del faller fattigförsörjningen till last.

Statsbidrag: Summan utaf alla Statsbidrag uppgår till 6 procent af egenomarnas för bewillning uppskattade värde. Som utgifterna i allmänhet äro någorlunda jemt fördelade, kännas de mindre betungande. Största olikheten härutinnan förekommer i afseende på Jordbruks- och Hemmantals-räntan, hwilken de Kronan behållne hemmanen få lösa efter Markegångspris, hwaremot indelta hemman betungas med en swår transport om räntan lefwereras in narura; eller i annat fall måste lösa densamma efter ett vida högre pris än Markegången. De komunala afgifterna äro sammanräknade ganska stora, men då de fleste utgöras med dagswerken, körslor och egna producter, äro de för den skattdragande lättare att afbördä. Detsamma är äfwen förhållandet med Ordinarie rotering, så snart husen för Soldaten blifwit uppbyggda och nödig jord till Torp uparbetad.

Enligt den särskildt bifogade Tabellen^o) utgör beloppet af

1:mo	Bewillning	Bco Rdr	2.606: 11: 7
2:o	Ständige Räntor	Bco Rdr	5.237: 20: 8

Jordeboks- och Hemmantals-räntan utgår i penningar, spannmål och smör, och utgör för hwarje helt Mantal 3 Rdr 23 sk 4½ rst b:co i penningar, 2 tunnor 8 kappor korn samt 2 lispund 15 1/8 skålpund smör, upgående efter Medium af 5 års Markegångspris till 35 Rdr 32 sk 1 8/25 rst. Hela Socknen är betungad med 3.307 Rdr 40 sk 3rst Jordeboks- och Hemmantalsräntor, hwaraf 1.357 Rdr 14 sk 1 rst äro Kongl. Maj:t och Kronan behållna och återstoden indelt till åtskillige Militaire och Civile Embets- och Tjenstemän.

Kronotionden uppgår till 165 Tunnor 10 2/3 kappor Korn, beräknade efter medelpris till 1.243 Rdr 17 sk 1 rst, hwaraf 1/40:del utgår till milda Stiftelser, omkring 60 tunnor äro utanordnade, och återstoden är Kronan behållen. Omkring 40 tunnor som utgå till Prestskapet i Lappmarkerna, måste lefwereras in natura, men de öfriga delen får lösas efter Markegång.

3:o	Arrende Medel	Bco Rdr	516: 14: 3
-----	----------------------	---------	------------

^o) Anm. Återges ej här

4:o **Kostnad för Rotering** Bco Rdr 3.551: 15: 3

Jorden inom Socknen är åsatt dels ordinarie, dels extra ordinarie Rotering. I ordinarie rotering swarar vanligen ett Mantal för en hel rota, och hela Socknen underhåller 86 Soldater vid Kongl. Norrbottens Fältjägare Corps. Deraf höra 61 Rotar till Lif-Compagniet och 25 till Råneå Compagnie.

5:o **Clerecie Statens underhåll** Bco Rdr 3.846:

Lön till Pastor utgår efter öfwerenskommelse. Enligt sednaste, som ännu följes, ehuru tiden för densamma ändalupit, utgår lönen med omkring 1 1/3 tunna Korn samt 3 lispund 4 pund Smör på hwarje helt Mantal, förutom tiondefår och halm. Pastors alla inkomster kunna uppgå till 3.333 1/3 Rdr Bco. Comminister upbär 8 Kappar Korn af hwarje hemman om 1/4: dels Mantal eller deröfwer och 4 Kappar af mindre hemmansdelar. Klockaren som tillika är Orgelnist och lärare vid fasta folkskolan får 4 kappar Korn af hwarje rök.

6:o **Fattigförsörjning** Bco Rdr 1.647: 46

Enligt Sockenstämmobeslut i öfwerensstämmelse med Kongl. Förordningen om Fattigvården i Riket, bidraga årligen alla i Församlingen Mantals-skrifna personer till fattigvården med 8 sk för man och 4 sk för qwinna. Derjemte utgår omkring 1 1/2 tunna Korn på hwarje Mantal. Dessa utgifter är i beständigt tilltagande, och hota att blifwa ganska tryckande.

7:o **Skjuts** Bco Rdr 1.143: 45

Hållskjutsningen bestrides genom entreprenad vid de 4 gästgifware gårdarne inom Socknen och utgör kostnaden vid Ersnäs 194 Rdr, vid Gäddvik 300 Rdr, vid Luleå gla Stad eller Kyrkostaden 875 Rdr samt vid Persön 450 Rdr. Uti dessa kostnader, hwartill kommer entreprenad summan för gästgifverierna i Öfwer-Luleå, deltaga Neder- och Öfwer-Luleå Sockenmän gemensamt efter skatt.

8:o **Wäghållning** Bco Rdr 2.353: 34

Allmänna vägar inom Socknen äro

- a) Stora landswägen från gränsen emot Piteå Socken till Råneå Socken rå 5 11/24 mil.
- b) Vägen åt Luleå Stad ifrån Kyrkan till Stadens område vid kalfhalsen 5/12 mil,
- c) vägen till Öfwer-Luleå Kyrka ifrån Kyrkostaden till Sockenrådet 1 3/8 mil, eller tillsammans 7 1/4 mil.

Dessa vägar tillika med 1 5/8 mil väg inom Öfwer Luleå Socken och alla derå förekommande broar, samt 2:ne färjekarlar vid Gäddwikssundet, underhålles gemensamt af Neder- och Öfwer-Luleå Socknar efter hemmantalet, och swarar Neder-Luleå Socken ungefärligen emot 3/5 af hela skatten. Wäghållningen bestrides in natura, och landswägen genom Socknen äfwensom vägen åt Luleå Stad äro i godt skick. Deremot är vägen till Öfwer-Luleå Socken dels på åtskilliga ställen för smal, dels och i allmänhet uti mindre godt skick.

9:o **Diwerse afgifter, onera och allmänna beswär**
utgöra tillsammans Bco Rdr 4.348: 2: 8

och bestå uti byggnad och underhåll af Kyrka, Prestgård, Tingshus, Skola, Tionde och Munderingsbodas, Kurhusmedel, Riksdagsmans afwode, Brandstodsafgift, kostnader för ved och ljus vid Ting och stämmor, aflöning till Sockneskrifware, Barnmorska, Fjerdingsmän och flera särskilda utgifter. Som nytt torn af sten, Tings- och Skolhus de sista åren äro nybyggda, hafwa dessa utgifter warit ganska betungande.

Uti de för Norrbottens Län år 1849 inrättade Barndstods Bolag hafwa inom denna Socken 15 10453/19200 Mantal ingått med ett försäkringswärde för Byggnader och lösören af 156.044 Rdr och lägenheter utan Mantal för 18.759 Rdr. För den öfriga delen af Socknen utgår Brandstodsafgift efter hemmantal wid inträffade eldswådor.

Markegångspriset för de förnämsta Räntepersedlarne Korn och Smör, har de sednaste åren utgjort:

		Korn	Smör	
		Tunnan	Lispundet	
för år	1846	Bco Rdr	7: 32	5: -
	1847	“	9: 16	5: 16
	1848	“	8: 8	5: 16
	1849	“	7: 16	5: -
	1850	“	7: 16	5: -
		Summa	39: 32	25: 32
deraf medium för alla fem åren			7: 44: 9 2/5	5: 6: 4 4/5

Politie

För **Barnaundervisningen** är en fast Skola inrättad vid Kyrkostaden, enligt 1842 års folkskole Stadga, hwarest undervisningen besörjes af församlingens Klockare. Ännu har denna Skola af högst få warit anlitad, hwartill orsaken uppgifwes wara lärarens oordentlighet. Ambulatoriska Skolor, som synes wara lämpligast i denna vidsträckt och glest befolkade ort, hafwa härstädes ej ännu kunnat åstadskommast af brist på lärare. Någon undervisnings anstalt för **slöjder** finnes ej inom Socknen.

De i författningarne stadgade allmänna föreskrifter för **Sedlighetens** och **Ordningens** vidmakthållande iakttages, men några särskilda anstalter i detta afseende finnes ej.

Fattigförsörjning: Se föregående 6:te punct under rubriken “Statsbidrag”.

Socken-Magasin inrättades 1838 med en fond af 350 tunnor Korn, som af Kronans influtna undsättningslån, utlämnades till Socknemännen emot skyldighet att återbetala 1/10 hwarje år med penningar. Grundfonden har nu ökat sig till nära 1.300 tunnor, och kommer att bringas till 1.500 tunnor genom tillläggande af afgälden eller räntan för de gjorda utlåningarna. Så snart grundfon-

den efter 2 å 3 år, upnår detta belopp, kommer räntan som är 4 kappar å tunnan att utdelas mellan delägarna uti Magazine.

Hälsovården ombesörjes af den i Luleå Stad boende Provincial-Läkaren, till hvars district denna Socken hör.

Koppymningen verkställes af dertill serskildt utsedde personer.

Någon serskild öfwerenskommelse eller anstallt för **Rofdjurens utödande** finnes ej inom Socknen.

Fornlemningar finnas inga. Af märkwärdiga personer ifrån denna Socken må nämnas: Pet. And. Grubb, Prestson, Phys. Professor i Upsala 1596. Eric Benzelius d.ä. född i Bensbyn 1632, Erke-Biskop 1700. Tre hans Söner blifwa efter hwarandra Erke-Biskopar. Hans efterkommande adlades under namnet Benzelstjerna. Zacharias Nordmark, Prestson, född 1751 Phys. Professor i Upsala. Död 1828.

Neder-Luleå Kyrka belägen å en kulle 1/8 mil ifrån Lule elf der landsvägarna ifrån Luleå Stad och Öfwer-Luleå Socken sammanträffa med allmänna landsvägen, är af sten 81 alnar lång och 27 alnar bred utan torn. Kyrkan är byggd i Göthisk stil med högt hwalf i flera afdelningar. Om dess grundläggning saknas tillförlitliga underrättelser, men den antages wara byggd i 14:de Seklet. Inwändigt är Kyrkan öfwerlastad med en mängd smaklösa långt framskjutande läktare. Fönstren äro vid reparationen i sednare tider utwidgade och till formen förändrade.

Kyrkan äger många dyrbarheter, deribland 4 större Silfwerkannor, samt Kalk, Patén och Oblatask af Silfwer, 4 större Ljuskronor af malm, mässkrudar och Altarbeklädnad. Af bilder, sculpturer och målningar märkes Altartaflan som skall vara tillverkad i Italien och hafwa kostat 2.400 ducater. Den utgöres af helt uphöjdt arbete i träd med rik förgyllning, föreställande i afskilda grupper Josephs uppenbarelse i Sömmen, Jesu födelse, de tre vise männens besök, omskärelsen, Maria kyrkogång, utgången till Golgatha, Korsfästelsen och nedtagningen från Korset, alltsammans väl utfört och af högt värde. I sednare tider äro dörrar tillsatte, hwarå finnes målningar föreställande herdarnas besök vid Jesu födelse, Christi förklaring samt 2:ne Serapher m.m. utan egentligt konstvärde. Under denna Altartafla finnes en oljemålning å träd, som föreställer Jesu sista samtal med sina lärjungar. Denna målning är gammal men väl bibehållen och af utmärkt värde. I taflan finnes ingräfwit "LOG 602". Widare märkelig en Maria bild af träd om 2 ¼ alns höjd, äkta förgyld. I hufwudet finnes en urhålkning, hwarifrån till ögonen, som på stålsträngar äro rörliga, finnes öppen communication. Ifrån bildens bakre sida har genom draperiet gått trådar, fästade vid en plats öfwer urhålkningen, hwarmed en derstädes inlagd våt svamp kunde sammantryckas, och bilden sålunda efter behag fälla tårar och vända ögonen. Afsigten med detta sällsamma minne ifrån catholska tiden, att härmed förmå folket till gåfwor, för att utwerka sig Munkarnes förböner om förskoning ifrån de hotande olyckorna och syndastraffen, synes wara påtaglig. Samma ändamål hade troligen en annan bild, som stått på en längre wriden

stång bakom altartaflan, föreställande en engel, hwars högra arm är rörlig, och som i handen hållit ett ris. Ifrån midten af stången går ett hål ända uppigenom bilden, hwilken öfwerom altartaflan warit synlig. Genom detta hål har en tråd warit ledd till handen, hwilken sålunda jemte riset kunnat sättas i rörelse för att dermed hota folket. En mängd öfriga bilder äro så stympade, att dess betydelse och ändamål ej kan utletas. Alt hwad man kan inse är, att de stått under munkarnes omedelbara styrelse. Ibland curiositeter torde böra nämnas ett mindre bräde, hwaruti genom utskurna hål 3:ne stora utstående oxhorn äro fästade. Huruwida den förmodan äger grund, att förbrytare emot sjette budet undergått penitens i denna sällsamma hufwudprydna, lämnas derhän.

Predikstolen öfwerlastad med bild-arbete, är förfärdigad 1712, enligt följande inscription: "*Deo et ecclesiæ sacrum hoc opus cura M. Joh. Undi perfect N. Flur Anno 1712*" och förbättrad år 1745 enligt denna inskrift "*Hoc cathedra ecclesiastice adeenato est et splendidem facta cura Jac. Renmark et opera Er. Fellström A:o MCCXLV*".

De tolf Apostlarna i upphöjdt arbete uti nicher mellan vrida torser utgöra förnämsta decoration. Förgyllningar, målningar och öfriga Zerater äro under medelmåttan. I Kyrkan förwaras 3:ne särskildta minnestaflor: öfwer Upsala Mötes beslut år 1593, öfwer Konung Carl XI:s död samt öfwer Konung Carl XII:s Seger vid Narva, försedda med bilder och inscriptioner samt vidlyftigt trädsnideriarbete utomkring, men i en dålig stil och utan all smak.

Orgelverket, som består af 7 stämmor är gammalt och bristfälligt.

Kyrkogården på alla sidor om Kyrkan är omgifwen af en massiv stenmur täckt med ett förfallet spåntak. Vid sydöstra sidan är ett grafkors af sten med jernbeslagen dörr och öfwerskrift inhyggen i en marmorsten med förgyllda bokstäfwer: "*Här hwilar Premier Majoren och Riddaren af Kongl. Maj:ts Swärdsorden Herr Fredric Vilhelm Frisell, född den 15:de November 1710, död den 20 Mars 1804. Jemte dess hustru Margaretha Svahn, född den 20:de Junii 1721, död den 17:de September 1794, och förvänta Frälsarens ankomst.*" I Kyrkan och Sacristian, äfwensom å Kyrkogården finnas flera grafstenar med epitafier och uthuggna figurer, mest öfwer Kyrkoherdar i 1600 och 1700-talet.

I stället för den gamla och förfallna Klockstapeln af träd, börjades år 1849 en nu fullbordad tornbyggnad af sten, som är anlagd i Kyrkogårdsmuren gent emot Kyrkans westra gafwel. Stenmuren 16 alnar i fyrkant har 43 alnars höjd och öfwerbyggnaden af träd är 19 $\frac{3}{4}$ alnar hög. Den större Kyrkoklockan lär wara gjord 1554 och väger 13 Skeppund 1 Lispund 5 Skålpund. Inskriften å ena sidan är: "*Joel 2 Helger ena fasto. Kaller menigheten tillhopa och kommer villigt när mitt ljud eder kallar. Ock kommer, hörer till hwad Herrans mun befäller. Then villigt kommer nu får saligt komma tå, när Guds basunaljud oss alla kalla må*". Å andra sidan: "*År 1726 under Konung Fredric then förstes regering är thenna Luleå Församlings Stora Klocka andra gången omgjuten i tå warande Prosten och Kyrkoherden Magister Johan Undi tid, med Socknens bekostnad, samt fram och återförd af Rådmännen i Luleå Stad Paul Ström, Eric*

Engman och Claes Gowenius. År 1747 under samma Konungs regering är thenna Klocka tredje gången omgjuten i Prostens och Kyrkoherdens Magister Jacob Renmarks tid af Kongl. Styckgutaren Arn. Meijer på församlingens omkostnad, samt bort och framförd af Rådman Petter E. Kråka.“ Mindre Kyrkoklockan, hitköpt 1584, omgjuten 1762, 1807 och 1851, väger omkring 9 ½ Skeppund. Inskriften å ena sidan är “*Waka upp du som sofwer och statt upp ifrån de döda. Så warder Christus dig uplysandes. Eph. 5.14.*“ Å andra sidan: “*Omgjuten af N.P.Lindberg i Sundswall år 1851*“.

Till grund för detta arbete äro följande materialier begagnade:

För Kartans upprättande: I Province Landtmäteri Kontoret befintliga special Kartor öfwer byar och hemman författade för skiften eller afwittring.

För beskrifningens författande: hafwa, utom officiella meddelanden från vederbörande Embetsmyndigheter, egna i orten samlade underrättelser och gjorda iakttagelser legat till grund.

Neder Luleå i Augusti 1852

C.G.T.Hollström N.P.Bodén E.M.Hortlund

Beskrifning på
Öfverluleå Socken

Upprättad år 1856 av
Karl Is. Grape Th. Selling J. G. Bränström

1:o Socknens allmänna beskaffenhet

Öfver Luleå Socken, hvars läge är emellan 65° 44' och 66° 20' latitud samt emellan 38° och 39° 45' vestlig longitud, gränsar i söder och sydost till Kustsocknarna Neder Luleå och Piteå, i norr och nordväst till Lappmarks Församlingen Jäckmock, samt i nordost till sistnämnde församling och Råneå socken.

Dess hufvudsträckning är efter Lule-elf, eller i nordväst och sydost 8 mil; största bredden är vid Lappmarksgränsen, uppgående till 4 $\frac{3}{4}$ mil; Bredden 1 mil ofwanför gränsen emot Neder Luleå är 3 $\frac{3}{4}$ mil; Smalast är Socknen 1 $\frac{1}{2}$ mil dernedanför, men eger dock äfwen der en bredd af öfwer 3 mil.

Socknen, hwaraf omkring 572.960 Tunld 24 kpld utgör fast land och 39.744 Tunld 13 kpld watten, upptager en areal af 612.705 $\frac{5}{32}$ Tunld eller 20,65 qwadratmil.

Socknens utseende. Den på sydvästra sidan om Lule-elf belägna delen af Socknen, är i allmänhet mera bergig, synnerligast närmast Lappmarken, der otaliga större och mindre berg bilda en ganska vild alptrackt. I allmänhet är ock ifrågawarande trakt mindre bördig, mindre rik på naturliga ängar, på odlings-tillfällen och duglig skogsmark än landsträckan nordost om elfwen. Öfwersta delen häraf, eller den som stöter till Jäckmocks gränsen, utgör en högslätt af cirka 1 $\frac{1}{2}$ qwadratmils areal, men som till stor del består af mossar, kärr, samt större och mindre sjöar.”

Den mot kustlandet stötande delen af Socknen, äger wäl ej några betydliga höjdsträckningar, men kan dock ingalunda anses som någon slättbygd.

Från Lule-elf stiger landet betydligt i höjd, å ena sidan, ända till Råneå Socknegräns, men å andra, ej fullt till gränsen mot Piteå Socken, hwarföre ock flera här befintliga wattendrag, tillhöra Piteå elfs flodsystem.”

De betydligaste berg äro: Björnberget, Sackasvare (Säckberget), Pesokvare (Widjeberget) ”), Spikberget, Gasiberget, Risberget, Haradskölen, Amilavari, Hollsberget, Bränspiken, Lappberget och Middagsberget.

Bland betydliga Sjöar må nämnas: Mockträsket, Ahlträsket, Wändträsket, Långsjön, Degerträsket, Karpträsket, Junkkölträsket, Wällijauri (Nedre,

*) Större sjöar kallas här träsk, mindre tjernar.

**) Mättnings Kartorne wisar ofta ej topografiska detaljerna så noggrant, att en fullständigare kännedom om landets skaplyne af dem kan vinnas.

***) Små björk, kallas i provinsen Vide eller Widje.

eller yttre sjön), Köhlträsket, Bredträsket, Lakatträsket, Forsträsket, Björnbergsträsket, Sandträsket, Djupsjön, Svanisträsket, Hollswattnet, Krokräsket och Buddbyträsket. Såväl berg och sjöar, som mossar och myror, hafwa alla sin hufwudriktning i likhet med Lule-elf.

Wattendrag: På Sulitelma ¹⁾ uppspringa källorna till 2^{ne} vattenrika bergfloder, Stora och Lilla Lule-elf, hwilka 3^{ne} mil ofwanför denna Sockens gräns, wid de serdeles vackra Porsifallen, sammanflöda och härmed förenade fått namn af **Lule-elf**, som på Socknens största längd genomskär densamma, dock är den mäst farbara utaf alla Norrbottens wattendrag. Äfwen här lägga dock forsar betydliga hinder i vägen för en beqwäm båt- och skutfart. Den längsta sträckan, som utan uppehåll och wåda kan befaras, är emellan Edeforsen och Wittjerfsforsen, eller öfre Hedforsen, circa 6 mil, på hwilken wäg ock all ifrån Gellivari Malmberg kommande, för Selets Magugn i Neder Luleå erforderlig malm transporteras med ganska stora farkoster. Ännu en fors finnes i denna elf, nemligen Hedforsen, hwilken tager sin börja straxt nedom färjstället, emellan Bodens och Hedens byar.

Edeforsen $\frac{1}{4}$ dels mil lång, wild och brusande, är icke alls farbar, till stor olägenhet för upplänningarne, såsom de ofwanför denna fors boende benämnas. Tjärflottorne måste söndertagas ofwanföre forsens, tjärtunnorne transporteras $\frac{1}{4}$ dels mil landswägen, samt så åter fästas tillsamman i flottor, för vidare transport. Timmer och bjelkflottor släpas wäl utföre forsens, men då de under färden alltid gå i sär, så måste stockarne eller bjelkarne sedermera hopsamlas och till flottor åter sammanläggas, Alt detta är förenadt med stor möda och kostnad.

Elfvens stränder äro inom nedre ²⁾ delen af Socknen ganska vackra och temmeligen bördiga, synnerligast den wenstra. Ofwanföre Bredåkers by blifwa de mera branta i synnerhet den höggra stranden, som nu blifwer föga tjenlig till odling, såsom hufwudsakligen bestående af sand och grus, ofta med en höjd af 200 à 300 fot stupar ned mot elfwen.

Betydligaste tillflöden, hwilka inom Socknen utgjuta sitt watten i denna elf äro: Qvarnån från Wällijauri, Bodträsket och Görjeån, hwilka båda wattendrag hafwa sina källor innom Jäckmocks Lappmark samt från nordöstra sidan: Lakaträskelfwen, som äfwen kommer ifrån nämnde Lappmarks Socken och i sitt nedre lopp fått namn af Svartlå elfwar, Lilla Svartlå ån och Ljusån, som går genom Buddby och Bodträsket.

Bland öfrige Wattendrag, torde förtjena att nämnas: Sörån, som under namn af Wändträskån ³⁾ löper in i Wändträsket och Ahlån i Ahlträsket, från hwilka sjöar dessa åar fortsätta sitt lopp genom Neder Luleå Socken, Gädd-

¹⁾ Soulo-tjalme, betyder Öns öga och tros hafwa fått denna benämning derför, att man i klart väder derifrån kan se Norska kusten och Westerhafwet, samt 10 à 12 mil långt nedåt Swenska landet.

²⁾ Sockneboerne säga yttre. Öfre delen, eller den som ligger närmare Jäckmocksgränsen kallas hos dem inre delen. I stället för att resa uppföre och utföre elfwen, säga de, resa inåt och utåt.

³⁾ Wändträsket har sin benämning deraf, att Sörån ifrån denna sjö, tager en motsatt riktning, eller wänder om.

träskån, Mjövattenån eller Junkkölån och Tvärån, hvilka höra till Pite-elfs flodsystem och Skogsån, hwars källor ligga inom Råneå Socken. I sitt lopp genomflyter den Hundsjön och Skatamarkträsket, samt utfaller, efter förening med den ej obetydliga Swartbäcken, uti Pehrsö-fjärden, som äfwen mottager den så kallad Gemträskån, eller Qvarnån, hvilken utgör gränsskillnad emot Neder Luleå.

Sålunda uppfyllt af berg, sjöar och wattungar är landet till sin natur ganska omvexlande. Öfwer alt skådas täcka och behagliga naturscener, men framför alt i Socknens sydligaste del och i granskapet af Lule-elf. Att blott angifwa namnen på alla, som förtjena att anses wackra, blefwe alltför widlyftigt, dock må exempelwis nämnas: Svartbyn, Boden, Harads m. m. Särdeles praktfull är utsigten af Edeforsen, med der nedanföre belägna holmar.

Luftstreck. Att detta på denna polhöjd måste wara hårt och kallt, kan man lätt föreställa sig: men då Socknen äger en så ansenlig längd, och den nordligaste delen deraf en så betydlig höjd öfwer hafwet, måste klimatet ock wara mycket olika. Således bortfryser kornet sällan uti till Neder Luleå gränsande byar, ofta i de längst upp wid elfwen belägna och kanske hwartannat år å wissa längre från elfwen och således på ännu större höjd befintliga Nybyggen.

Här är den korta sommaren ofta qwäfwande het, Mygg och yrfå göra den ganska beswärlig och för främlingen odräglig, hwarföre ock Wintern af mången är mere efterlängtd än sommaren. Då jorden sofwer i sin wintersömn är här fullt af lif och rörelse. De många isbryggorna förkorta för den resande afstånden och lätta Communicationerne. Endast under wintern finnes här banade vägar, som hwimla af folk och transporter. Det praktfullaste Norrskan upplyser natten, de af rimfrost öfwerströdda träden, belyst af Solens eller månens sken synas såsom fullsatta med diamanter. Alt dette gör Wintern härlig, sinnet lätt och glad, fullt af mod och lefnadslust.

Helsotillståndet är i allmänhet ganska godt, men det sätt hwarpå de tyngsta bördor här bäras, torde mycket bidra till de ej sällan förekommande bröstsjukdomarna. På Mesen, Twå stycken 2ne fot långa 4 tum breda på $\frac{1}{2}$ fots afstånd från hwarandra, med 2 à 3 tvärslåar sammanhållna trädskifwor, fastknytes det som skall bäras, hwarefter den, med i densamma fästade smala bärremmar eller snören fastsurras öfwer bröstet. Då allmogen, alldenstund Sommartiden, här inga körvägar finnas, ganska ofta är nödsakad bära tunga bördor, så lider intet twifwel, det ju detta sätt att göra lastdjurs tjenst, ganska ofta ger anledning till lungrot.

2:0 Invånare

Mantals Längden för år 1831, då denna Socken skildes från Neder Luleå, uppgifwer folkmängden för båda Socknarne gemensamt till 9.181 personer; hwaraf då räknas till Öfwer Luleå cirka 3.470

Enligt 5 års Tabellen för 1855 utgjorde folkstocken efter Nativitet och Mortalitet:

År	Mankön	Qwinkön	Summa
1850	2330	2342	4672
1851	2358	2386	4744
1852	2387	2414	4801
1853	2401	2429	4380
1854	2446	2476	4922
1855	2514	2541	5055

Flere in- än utflyttande under sista 5 åren äro 106 och är således under samma tid folkmängden ökad med 383 personer, som gör en årlig tillväxt i medeltal af 76,6 personer.

Nedanstående tabell visar personernes antal inom serskilde stånd eller yrken m.m.

	Gifte		Enkl	En- kor	Ogifte öfver 15 år		Ungdom under 15 år		Summa		
	m	qv			m	qv	m	qv	m	qv	Sum ma
Presteståndet	2	2		3		2	3	4	5	11	16
Ståndspersoner och Borgare på landet	12	12	1	0	11	6	16	24	40	42	82
Bondeståndet	521	521	36	113	361	317	547	531	1465	1482	2947
Soldater	30	30			10		67	121	107	151	258
Handtverkare, Torpa- re, Backstugusittare och Inhysesjon	284	284	52	79	270	268	291	224	897	855	1752
Summa	849	849	89	195	652	593	924	904	2514	2541	5055

Dessa 5055 personer bilda 863 särskilda hushåll; häraf äro: 87 förmögne, 549 bergade, 207 hafwa af egna medel och eget arbete blott en del af sitt uppehälle och 20 äro i saknad af egne tillgångar, och försörjas helt och hållet genom allmän eller enskild wälgörenhet.

Enligt Hårdsskrifwarens uppgifter, hwilka blifwit följda vid Tabellens upprättande, består befolkningen af 4.649 själar, hwaraf 1.030 män och 1.003 qwinnor betala Mantalspenningar, 1.264 män och 1.352 qwinnor äro derifrån befriade. Orsaken till skillnaden i folkmängden af ej mindre än 406 personer, kunna författarne ej uppgifwa.

Uti allmogens kropps och själs egenskaper, plägseder och bruk, förefinnes wäl föga som, ej är gemensamt med befolkningens uti de Socknar i Länet,

hwilka förut äro beskrifna. Emellertid må nämnas, att allmogen i öfre delen av Socknen icke är fullt så storväxt, som Neder Luleå Sockens inbyggare. Orsaken härtill torde finnas uti i barnaåren alltför ansträngande och ofta, serdeles under bergningstiden och wid nedflottningen af Skogseffecter, med nattwak förknippade mödor och arbeten.

Däremot är Socknens inbyggare fullt jemngode med Norrbottens öfrige Socknars uti de egenskaper, hwilka i allmänhet äro egendomlige för bergstraktens barn, nemligen uti arbetsamhet, händighet, ihärdighet, fyndighet, liflighet och gästfrihet. Detta tål dock ett undantag, nemligen, i anseende till arbetsamheten, hwilken bland den qwinnliga befolkningen nu, sedan mest Fabriksarbeten begagnas till kläder, ej är så stor som förr.

Här, såwäl som i andra Socknar inom Länet, kan den fordna tarfligheten i lefnadssätt och klädedrägt ej numera igenkännas, utan har öfwerflöd och lyx på senaste åren betydligt tilltagit. Såsom nyss blifwit nämndt bestå kläderna oftare af köpte, än hemma tillwerkade tyger. Den gifte mannen nyttjar oftast rock, den ogifte jacka. Qwinnorna, då de äro wid kyrka, på bröllop och Marknader m.m. 2 à 3 större eller mindre Sidendukar, klädning och kappa af kamlott, eller så kallax Saxoni, den förra är t.o.m. någon gång af siden; Och tillskäras dessa plagg, efter i orten kända nyaste moder.

Stora Gästabud hållas, synnerligast wid lysningar, Wigsel, samt t.o.m. wid Husförhör. Festerne wid förstnämnda tillfällen kallas här gratulationer, och wara wanligtwis från Söndagseftermiddagen till Måndagsqwällen, utan att natten gör något afbrott på nöjet. Brölloppen åter räcka, med föga uppehåll, i 3 à 4 dygn. Kostnaden för dessa stora kalas ersättes anställdarne dock till någon del af gästerne. Under Wintern, nöjenas och sällskapslifwets karnawal anställes ganska ofta dansnöjen, derwid dansarne äro desamma som i Städerna, ehuru kanske mera uthållande och lifliga. I hwarje by finnes 1 eller 2ne fiolspelare och här och der någon som blåser klarinett.

Wid alla samqwäm, förtäres kaffe till öfwerflöd, vin och rum. Äfwen i hwardagslag drickes kaffe 4 à 5 gånger om dagen, af manfolket ganska ofta med tillsats af rum. Brännvin nyttjas mindre och kommer troligen snart ur bruk, alldenstund rum nu erhålles för samma pris. Sällan eller aldrig ser man någon snusa, men deremot tugga män och ynglingar temmeligen allmänt snus och rulltobak samt röka tobaksblader och sämre Kardus.

Till förklaring på huru allmogens ekonomiska wälstånd kan tåla de depenser som äro förenade med denna lyx i kläder och lefnadssätt, då den oftare, såsom längre fram närmare skall anföras, af åkerbruket och Ladugårdsskötselns ej ens kan påräkna en afkastning, tillräcklig för eget behof, än mindre någon till afsalu, må nämnas, att mången Bonde och Nybyggare på de sista 10 à 15 åren, genom afyttring utaf Skogsprodukter, egt wida större inkomster, än Länets fleste tjenstemän, eller 700, ja ända till 1300 Rdr Banco årligen.

Med undantag af åbyggnaderne på de såkallade Gellivari Werkens egendommar, hwilka till största delen äro högst eländige, uppenbarar sig uti bonings-

sättet, fullt ut lika mycken lyx som i Neder Luleå Socken, men är i det närmaste enahanda, som derstädes. Hwarje gård har 2ne boningshus, ett för Wintern och ett för Sommaren. Wanligtwis äro de uppförda utan öfwervåning. I det förra, som består af förstufa, jemte 4 à 5 rum samt ett mycket stort kök, eldas och bebos dock sällan mer än köket och ett derintill beläget rum. I Sommarboningen finnes blott förstufwa och ett stort rum, med bakugn och spisel. Denna byggnaden utgör ena flygeln till Winterboningen, den andra utgöres af Ladugård och Stallbyggnad. Fähuset är försedt med spisel, hwaruti är inmurad en stor gryta, i hwilken kokas åt kreaturen. Tröskladan (logen), der tröskningen verkställles med tröskwagn och häst, är antingen en åttkantig, eller ock en 120 à 140 fot lång, 20 à 24 fot bred byggnad, hwilken under sommaren äfwen användes som sofrum.

I Winterboningen äro fönstren stora, oftast mer än tillräckligt många och rummen följaktligen mycket ljusa. Dessa är ej sällan tapetserade och försedde med rätt snygga möbler, uti hwilkas anordning dock föga smak röjes.

Alla husen äro täkte med näfwer och takwed. Desse tak äro kostsamma, skogsförstörande och ej wackra. Till stort mehn för jordbruket, stå uti de större byarne åbyggnaderna på flere hemman tätt med hwarandra sammanpackade och har i allmänhet wid uppförandet af de dyrbara boningshusen, proportionsläran blifwit ganska mycket förbisedd.

Tjenstehjonens löner utgå i penningar och klädespersedlar, till en Dräng med 100 Rdr, eller med kost, som här på orten och i dessa tider, wist icke bör beräknas till mindre än 12 sk per dag, med ett sammanräknadt wärde af 191 Rdr. Till en Piga betalas 20 à 30 Rdr eller med kost tillsammans cirka 116 Rdr, alt Banco.

Dagswerken betalas mycket olika på olika trakter. I öfre delen af Socknen är under Slottertiden priset på ett karldagswerke 1 Rdr 16 sk à 1 Rdr 32 sk och på ett Qwinnsdagswerke 32 sk Banco.

3:o Naturalster och Näringar

a) **Mineralier och Bergshantering:** Man har wäl på åtskilliga ställen upptäckt jernmalm, men i förhållande till Gellivara Grufwors rikhaltiga och outtömliga förråder, hafwa de ej ansetts lönande. Den enda grufwan, Grufberget i Säfwast, hwilken blifwit arbetad, är numera öfwergiven.

Masugn uppfördes wid Edefors i slutet af förra århundradet, utaf Gellivare Werkens då warande egare, Friherre S. G. Hermelin. Stora hopar af till kolning uthuggen nu förruttnad wed ligga öfwerallt häromkring och Masugnen qwarstår obegagnad såsom ett monument öfwer dess dristige anläggare, wittnade om hans werksamma och patriotiska själ, ty här blef, besynnerligt nog, aldrig någon blåsning företagen, utan blef till och med, det 4 mil nedanför anlagda Svartlå Bruk raserat. Malmen forslas nu med stor kostnad från Edefors, 11 mils

wäg till Selets Bruk i Neder Luleå Socken. Att wid Edefors, hwarest finnes wida större skogs tillgång, malmen skulle med mindre kostnad till Tackjern beredas, och att transportkostnaden för den förädlade waran blefwe wida mindre än för malmen, lärer wäl wara obestridligt.

b) Wäxtrike - Åkerbruk: Här, såsom i allmänhet uti nordligaste Sverige, såddes för ej långt tillbaka nästan endast korn. Man har wäl nu börjat inse nytan utaf omwexling med sädesslagen och jordens trädning, hwarföre synnerligast i mer befolkade och odlade trakter, wisserligen ännu sås mest korn, men ock något hafre, äfwensom höstetid råg på trädesjord. Jordfrukter, förnämligast potatis, odlas ock mer än fordom. Dock har jordbruket på sednare tider, af orsak, att arbetskrafterne till öfwerdrift blifwit använde på binäringar, gjort föga märkbara framsteg. Lin och hampa odlas ej, ärter gå ej till mognad.

Såningstiden för wärsäd och jordfrukter inträffar merendels under första weckan i Junii. Rågen sås wanligtwis i början af Augusti. I medjo af denna månad infaller ock skördetiden, således mognar kornet på 9 å högst 10 veckor.

Åkerbruksredskapen äro enahanda, som i Neder Luleå och torde således förr wara beskrifwen.

Inom Socknen ligga Fyra Tullmjölqwarnar, dels med två, dels med tre par stenar, nemligen i Bodträskfors, Swartlå, Wittjerf och Skogså. Dessutom finnas flera husbehofsqwarnar.

Skogshushållning: Af skogens produkter, Bjelkar, Sparrar, plankor, bräder och tjära, har Socknen hittills egt sin största inkomstkälla, den dock slöseri och misshushållning hota att snart uttömma. Mer än alt annat hafwa likwist de swåra skogseldarne, hwilka i senare åren härjat Norrbottens skogar bidragit till dess förstöring. På ömse sidor och närmast Lule-elf har fordom funnits en ganska wacker barrskog, men är nu denna, genom eld och hygge snart sagt tillintetgjord. På de högre bergstrakterne, längre upp från elfwen, eger skogen ej serdeles wärde, såsom mäst bestående af björk, risgran och dvergtall.

De wanliga trädslagen äro gran, tall och björk, föga asp. Här må nämnas: att wid Bodträskån, som bland alla Lule-elfs högra tillflöden wattnar den bördigaste marken, wäxa närmast Lappmarksgränsen i mängd hägg och rönn samt Winbärsbuskar, ymnigt prydda af mycket stora, såwäl swarta som röda bär. Öfwer alt finnes öfwerflöd på åkerbär, hjortron, lingon och blåbär.

Sågwerken äro följande: Ett 4-ramigt, Hedensfors uti öfre Hedforsen, Tio stycken tvåramiga, nemligen: Krokfors och Bodträskfors uti Bodträskån, Swartlå i Lakaträsk, eller Swartlåelfwen, Nedre Swartlå uti Lilla Swartlå-åen, Skogså i Skogsån, Åkerholms wid ett wattendrag emellan Kalpsjön och Karpträsket, Ljuså och Holmfors i Ljuså-elfwen, Wittjerfs i Wittjerfsforsen, Johannesfors uti Ahlån, samt 2ne enramige: Buddby i Ljuså-elfwen och Wändträsk i Wändträskån, alltså 13 stycken med tillsammas 26 ramar.

Tjårutillwerkning är en ganska betydlig näringsgren. Huru denna bedrifwes, torde wara allmänt bekant.

c) **Djur - Boskapsskötsel.** Afkastningen af detta Ortens wiktiga näringsfång, har på senare tider mera af- än tilltagit. Till och med ägare af större hemman måste till husbehof hämta smör från närmaste Nybyggen och Lappmarken. Orsakerna härtill äro att Allmogen, hwilken sista åren, framför alt sett på de stora skogsförtjensterne, underhållit många hästar, hwarföre ladugården måst minskas och kokreaturen utfodras med de swagare höet, att gräddan dels förtäres med Kaffe, hwilket såsom nämndt är, njutes omåttligt, dels ock tillika med mjölken, samt slutligen, att Kreaturen skötas mindre omsorgsfullt. Priset på smör är ock derföre nu så uppstegradt, att ett lispund betalas med 8, ja ända till 10 Rdr Banco.

Från ingen af Länets Socknar, utgå så stora penningesummor för inköp af hästar, som från denna. Hit inkommer årligen från Ångermanland en mängd af dessa djur. De äro större än de inhemske, men tarfwa en omsorgsfullare skötsel och äro mycket dyra. Wanligen betalas de med circa 300, men ofta med 4 à 500 Rdr Riksmünt.

Flere Bönder och Nybyggare ega renar, hwilka emot en ersättning av 16 sk för hwarje fullväxt och 3 sk Banco för kalv, skötas af wisse Lappar, som nästan ständigt uppehålla sig inom Socknen och hafwa nu här skaffat sig Nybyggen.

Salpetertillverkningen har här

År	1851 uppgått till lispund	260. 9
	1852	298. 6
	1853	257.12
	1854	208.15
	1855	242. 9
	Summa lispund	1267.11

eller i medeltal årligen 253 ½ lispund, hwilken qwantitet ger Socknen en årlig inkomst af circa 1.434 Rdr Banco.

Jagt. Af rofdjur finnes björnen, hwilken dödas med spjut. Detta vapen är en 8 à 9 tums stålklinga, fästad i ett 6 à 7 fot långt skaft af björk, Widare Filfrasen, här kalla jerf, Wargen och räfwen, som fångas i tång, eller såkalladt slagjern, Mården och hermelinen, hwilken här kallas Lekatt.

Af gnagare finnas harar, till hwilkas fångande snaror och tänger begagnas, samt ekorrar, hwilka fått namn af gråskin och årligen skjutas till stort antal.

Skogsfogel fås mest med giller, kallade Flakar. Tillgången på Tjädrar och Orrar är i aftagande, alldenstund de skjutas under parningstiden, då de ock äro lättast åtkomlige. I större mängd finnas hjerpar och Snöripor.

Fisket utgör för innevånarne en ej obetydlig näringsfångst. I Lule-elf fiskas lax, laxöring och Sik. Här finnas trenne större Laxfisken, nemligen Edefors fiske, som är af Drottning Christina donerad till Luleå stad och består af 2ne Patar eller Laxgårdar, midt emot hwarandra, en wid hwardera stranden. Wittjerfs fiske i öfra och Hedens fiske i nedra Hedforsen.

Uti de flesta sjöar och wattungdrag, fås Gädda, Abborre, Mört och Lake, samt uti de öfwersta Fjälltrakternes småsjöar, den mycket wackra rörfisken, som här på orten kallas röding. I några af de största sjöarna finnes Gös.

4:e Politisk författning

Öfver Luleå Socken hörde fordom till Neder Luleå Församling, men är sedan år 1831 ett serskildt Regalt Pastorat af 3dje Klassen under Hernösands stift, utgör för sig ett eget Härad, samt i förening med Neder Luleå och Piteå Socknar ett Fögderi, kalladt Luleå Fögderi.

Härads Höste- och Wår-ting hållas uti Socknens eget nära Kyrkan belägna Tingshus.

Hemmanen inom Socknen äro:

Säteri	Mantal	2	1/2
Allmänt Frälse		38	63/64
Skatte frälse		-	3/4
Krono skatte		45	33/64
Boställen: Ecclesiastiqwe		-	33/64
Krono Nybyggen med frihetsår		46	111/128
	Summa Mantal	135	17/128

Undantagande den skillnad, som blifwit en följd af bättre eller sämre brukningssätt och af på jorden nedlagd mer, eller mindre odling, ega lika beskaffade hemman ungefärligen enahanda godhet, men af nämnda orsaker uppkomma skillnaden, är ganska stor, om jemförelse anställes emellan hemman med samma skattetal inom serskilda byar, ty uti de närmast Neder Luleå belägna, der numera ringa, eller ingen skog till afsalu finnes, har jordägaren länge egnat en mer och mer tilltagande flit och omtanka på förbättringen af sitt hemman, då deremot Bonden uti Socknens öfre byar, såsom förr är nämnt hitintills och allena mäst under senare åren, användt större delen af sin flit och arbetskraft på skogsfortjenster. Deruti har han stundom gått så långt, att han, genom att uppskjuta Slottern, erhållit från ängarna en förskämd och af nattfrossten förstörd afkastning. Wid under Gellivare Werken lydande egendomar med en areal af 88.468 ½ Tld är jordbruket till den grad försummat, att desse hemman ej kunna ställas i någon jemförelse med andre Lägenheter inom Socknen. På en del af dessa gamla Frälse-hemman är näppeligen någon odling ännu börjad, utan äro de så godt som i ödesmål. Werksegarne, härom obekymrade, synas blott hafwa hyst ett syftsmål med sina sträfwanden, att åtkomma wäldiga landsträckor, nemligen det, att rikta sig af de stora skogarne. Klart är, att detta beklagliga förhållande i hög grad motverkar landets uppodling, och gör, att ändamålet med denna Sockens Afwittring till stor del förfelas. Wäl hafwa försök blifwit gjorda, att, på grund af ödesmål frånsyna ifrågawarande Possessionater åtskilliga Frälsehemman, men alla dylika försök hafwa strandat emot klyftig

advocatur, byggd på Frälseprivilegierna. Förhoppning finnes dock, att ofwännämnda olycksbringade, godtyckliga system framdeles i någon mån kan komma att stäfas; ty Länets nitiske Landshöfding, Herr Baron Åkerhjelm har befallt sträng eftersyn, widkommande åboskyldigheternas fullgörande, men verkningarna deraf hafwa ännu ej hunnit wisa sig.

Antalet af Backstugusittare är i de större byarna ej obetydligt. Ehuru arbetsföra personer ur dessa kojor under sommaren hafwa stora förtjenster, blir dock, med det lefnadssätt som föres intet öfrigt till wintern, utan måste de då ofta för sig och dem de borde lifnära, anlita Fattigförsörjningen och lefwa på de förmögnares bekostnad.

Laga skiften äro fastställda, eller afslutade förklarade i Bredåker, Mockträsk, Bro- och Wibbyn, Säfwast, Swartbjörby, Boden, Heden och Swartlå. Med undantag af Unbyn, Råbäcken och Storsand, pågå nu Lagaskiftesförrättningar uti alla öfriga byar inom Socknen.

Statsbidrag

Summan af alla Statsbidrag belöpa sig till 28ta procent af egendomarnes för bewillning uppskattade värde.

Enligt bifogade tabellen utgör beloppet af

1:o Bevillning	Rdr Bco	2050: 38: 3
2:o Ständiga Räntor	do do	3570: 26: -

Jordeboks- och Hemmantalsräntan utgår i Penningar, Spannmål och Smör, samt uppgår för hwarje helt Mantal till 3 Rdr 23 sk 4 ½ rst Banco i Penningar, 2 Tunnor 8 Kappar korn, 2 lispund 15 1/8 skålpund Smör, utgörande, efter medium af 5 års Markegångspris 35 Rdr 44 sk 2 2/5 rst.

Hela Socknen är betungad med 1.854 Rdr 24 sk 11 rst jordeboks- och hemmantalsräntor, hwaraf 761 Rsd 2 sk 8 rst äro Kongl. Majst och Kronan behållne och återstående 1.093 Rdr 22 sk 3 rst utgå till Militäre och Civile Embets och Tjenstemän.

1 Kronotioende erlägges	122 Tunnor 17 7/8 kappar
3:o Arrendemedel	24 Rdr 4 sk 9 rst
4:o Kostnad för rotering:	2.536 Rdr 10 sk 1 rst Banco

Jorden inom Socknen är åsatt dels ordinarie, dels extra ordinarie rotering. I ordinarie rotering swarar wanligen ett helt Mantal för hel rote och hela Socknen underhåller 39 soldater wid Norrbottens Fältjägare Corps, hwilka tillhöra Lif Compagniet.

5:o Clerecie Statens underhåll: Lön till Pastor, utgår efter en, utaf Kongl. Majst den 18de Maji 1855 fastställd öfwerenskommelse:

från hemman af Krono- Skatte natur för hwarje helt Mantal med 2ne Tunnor Korn, 16 lispund halm, 3 lispund och 4 marker smör, samt ett får hwarje

tredje år, för hwart och ett hemman om 1/8 dels Mantal, eller derutöfwer, men ett får hwart 6te år för hwarje hemman som understiger 1/8 Mantal.

För hwarje bebyggt helt Mantal Säteri och Frälse, erlägges 18 Rdr Banco, men blott hälften för obebyggda Hemman af samma natur.

Skattlagde Werk och Inrättningar erlägga 1/8-del af grundräntan, icke skattlagde 1/8-del af Bewillningen.

Comministern åtnjuter i lön circa 27 tunnor korn.

Klockaren, som tillika är Orgelnist och lärare i Fasta Folkskolan har i lön, för bestridandet af alla dessa befattningar 60 tunnor korn, föda för en ko, fria husrum och erforderlig wed.

6:o Fattigförsörjningen, utgöres af hwarje Mantalsskrifwen person med 8 sk för man, 4 sk för qwinna, samt med 1 ½ tunna korn för hwarje Mantal.

7:o Skjuts Banco Rdr 1109: 15 sk

Skjutsningen bestrides af wissa dertill skyldige hemman inom Socknen, hwilka derföre äro befriade från deltagande uti kostnaderne för skjutsningen efter allmänna Landswägen.

8:o Wäghållning Banco Rdr 1051: 27 sk.

Körwäg inom Socknen finnes ej längre än från Socknerådet till Hedens by 2 ¼ mil. Färden här ofwanföre sker med båt, hwarwid 2ne roddare måste begagnas och erlägges samma betalning som för 2ne hästar. Då härtill kommer, att afståndet emellan berörde by och t. ex. Edfors i tidernas längd och invånarnas intresse vuxit till 6 ¾ mil i stället för 5 3/8, som det rätteligen utgör, så blir resan emellan sagde orter ganska kostsam, eller efter den fingerade wäglängden 15 Rdr 75 öre. Då ganska ofta resande färdas denna wäg, torde nu ej vara för tidigt, att noggrannare bestämma distancerne byarna emellan, ty mindre bråk af mil än halfwa will man ej gärna weta af. Det torde därföre ej vara ur wägen, att lemna en ungefärlig kalkyl, visande de verkliga wäglängderne, och de, efter hwilka betalning erlägges:

Från Heden till Bredåker är	1 1/4	betalas för	1 1/2
Bredåker till Swartlå	1 3/8		2
Swartlå till Harads	1 1/8		1/4
Harads till Edefors	1 5/8		2
Summa	5 3/8		6 3/4

9:o Diverse utgifter, Onera och Allmänna beswär;

uppgående till Banco Rdr 1135: 11: 1

bestå uti byggnad och underhåll af Kyrka, Prestgård, Tingshus, Schola, Kurhusmedel, Riksdagsmans Arfwode, Brandstodsafgift, aflöning till Sockneskrifware, Barnmorska, Fjerdingsman o.s.v.

Då alla ofwan uppräknade byggnader äro uppförda sedan år 1831, har ock naturligt wis diverse utgifter warit ganska betungande.

Uti det för Norrbottens Län år 1849 bildade **Brandstodsbolaget** hafwa Socknemännen ingått med ett försäkringswärde i byggnader och lösören af 136.160 rdr

Bco Öfriga delar af Socknen, erlägger wid inträffade eldswådor Brandstodsafgift efter hemmantal.

Markegångspriset för förnämsta räntepersedlarne, har de senaste 5 åren varit

År	Korn Tunna		Smör Lispund	
	Rdr	öre	Rdr	öre
1851	9	32	5	16
1852	7	32	5	-
1853	8	12	5	16
1854	8	32	6	8
1855	10	32	6	32
Summa	44	44	28	24

och således medelpriset inom dessa fem åren för korn 8 Rdr 47 sk 2 2/5 rst och för smör 5 Rdr 33 sk 7 1/5 rst Bco.

Politi: För barnundervisningen finnes en nära Kyrkan belägen fast Skola, som förestås af Klockaren, och der årligen 30 à 40 barn njuta undervisning, twenne extra Ambulatoriske Skollärare, som äro tills vidare antagne, den ene med en lön af 106 ½ och den andre med 90 Riksdaler Banco, hafwa dessutom hwardera meddelat undervisning åt ett, ungefär lika stort antal barn.

Någon **undervisningsanstalt för slöjder**, finnes ej inom Socknen.

Fattigförsörjning, Se statsbidrag.

Några särskilda **anstalter för Sedlighetens och ordningens** befrämjande finnes icke.

Hälsowården ombesörjes af den i Luleå stad boende Provincial Läkaren till hwars distrikt Socknen hörer.

Koppypningen verkställes förnämligast af Barnmorskan

Sparbank finnes icke.

Socken Magazin inrättades år 1839, med en grundfond af 355 Tunnor korn, som af Kronans influtna undsättningslån lemnades till Socknemännen, mot skyldighet, att med penningar återbetala en tiondel årligen. Gellivare Werrens egare hafwa ej för sina hemman deltagit uti insättningen och äro blott circa 2/3 delar af Socknens öfrige hemmansägare, deruti delägare, eller i skatteåret 31 ¼ Mantal.

Fonden uppgår nu till 860 Tunnor.

Fornlemningar: Då Landet ända in i 7de Seklet, säkerligen så godt som obebott, tillhörde det widsträckta Lapparnas land, der detta så talrika Nomad Folk kringströfwade med sina renhjordar, så är ej underligt om inga fornminnen af betydighet förefinnas.

Heden anses wara den först befolkade by inom Socknen. I Neder Luleå Härads Arkiv lära förvaras handlingar, hwilka bestyrka den tilldragelsen att, då mark skulle utsynas åt den förste, som beslöt bygga och bo uti Persö by af Ne-

der Luleå Socken, Hedens Byamän afgåfvo protest emot sådant intrång på, såsom de ansågo, dem tillhörande egovälde. Likwist äro desse byar åtskiljde genom den betydliga hafswiken Persöfjerden och Lule elf, samt afståndet dem emellan, fågelvägen, circa 3 ½ mil. Dylika händelser inträffa nu ofta i Lappmarken.

För 50 à 60 år sedan anträffades i jorden wid Edefors en Kopparkittel, fylld med gevärslintor. På olika tider äro på samma trakt upphittade Infanteri-gevärf af Carl XII^{tes} Modell och blott för några år sedan ett dylikt gevär samt 2^{ne} bajonetter. Hwilken tilldragelse eger sammanhang med dessa fynd? Wäl synas otroligt, att någon liten afdelning utaf den olyckliga Armée Corps, som under återtåget från Norrige, efter Carl XII^{tes} död, spriddes hit och dit förvillade sig och ihjälfrös, skulle kunnat komma så långt norrut eller hit uthärda och här finna slut på sina lidanden; men någon sannolikare förklaring på tillkomsten af dessa fynd, torde dock näppeligen kunna upptäckas. Traditionen förmäler ock, att trupper någon gång från Norrige kommit öfwer fjällen och hit anländt.

En höjd uti den tätast bebyggda delen af Säfvast by, kallas ännu i dag af åboerna för Grifterna eller grafwarne, och tros, att här fordom warit en begravningsplats.

Öfver Luleå Kyrka, vackert belägen på en kulle, nära Bodträsket, uppbyggdes af sten, efter General Intendents Embetets ritning år 1831, 168 fot lång, 68 fot bred och 40 fot hög till takfästet, med Torn på mitten af ena och Sakristia på midten af andra långväggen. Från Tornet är uppgången till Orgelläktaren och från Sakristian till Predikstolen, hwilken är placerad öfwer Altaret. Kyrkan är invändigt ljus och herrlig och dess yttre former ganska behagliga.

Af hwad inuti Kyrkan förekommer anmärkes:

Ett pryddigt med sju stämmor och wacker ton försedt orgelwerk, byggt år 1842.

Trenne stycken stora Kristall-Ljuskronor, hwaraf en är skänkt utaf Aflidne Bonden Arendt Johansson i Bredåker, en utaf Aflidne Bonden Jakob Andersson i Unbyn, samt en af Bonden Lars Larsson i samma by.

En serdeles wacker mässhake, skänkt utaf Skogså Sågwerksegare Herr C. O. Schlytern.

De tvenne i Tornet uppsatte klockorna är helt nyligen af Församlingen inköpta. Den större väger Tolf Skeppund, och har till inskription:

*“ Enär du kallas af mitt ljud
Träd upp till Herrans hus och Kyrka
Lyd willigt detta milda bud
Som manar dig, att honom dyrka.”*

Den mindre, wägande åtta Skeppund 5 Lispund, har till inskrift å ena sidan:

*“ Allt är redo fallna slägte!
Hör den röst, som kallar dig
Och ur dödens mörka häkte
För dig fram på lifsens stig.“*

På andra sidan läses:

Namnen på åtskilliga byar, hwilkas ungdom gjort sammanskott för Klockans gjutande, samt Summan af de sålunda skänkta medlen

Till författandet af detta arbete, är följande Materialer använde:

Till kartan: I Province Landtmäteri Kontoret befintlige Skifteskartor öfwer byar och hemman, samt wid Afwittringen upprättade kartor.

Till beskrifningen: Från vederbörande Embetsmyndigheter lemnade officiela meddelanden, jemte egna i orten samlade och på stället gjorda iakttagelser.

Luleå i Juni 1856

Karl Is: Grape

Th: Selling

J; G; Bränström

Beskrivning öfver

Råneå socken och Härad

upprättad år 1852 av

N. P. Bröms L. Ruuth J. E. Nyström

1:o Socknens allmänna beskaffenhet

Råneå Socken, hvars kyrka är belägen vid 65 ° 51' nordlig latitud och 4° 25' östlig latitud från Stockholms observatorium, ligger i norr 102 ½ mil landväg från Stockholm, 9½ mil från Piteå, 4½ mil från Luleå och 13 mil från Haparanda Stad; gränisar i nordost till Neder och Öfver Luleå Socknar, i nord till Gellivara Lappmark, i sydvest till Öfver och Neder Luleå socknar, samt i sydost till Bottniska Viken.

Hufvudsträckningen af Socknen ligger i sydost och nordvest från nämnde vik till gränsen mot Gellivara, och utgör 8 9/20 mil, hvaraf fasta landet är 7 1/5 mil. Största bredden är från röset vid Tallbergsrå i nordost och sydvest och utgör 3 2/3 mil. Socknen, som med undantag af några öar, holmar och skär, utgör fastland, upptager en areal af 451.066 Tunnländ, eller nära 19½ qvadratmil. Af denna ägorymd utgör 407 Tunnländ Tomtplatser, 1.943 Tunnländ Åker, 15.918 Tunnländ Äng, 1.740 Tunnländ betesmark, 328.525 Tunnländ Skogsmark, hvaruti berg, vägar och samfälda platser äro inbegripne, samt 72.740 Tunnländ mossar och myror, hvaraf en del kan i afseende på gagnbarhet med Skogsmarken jemföras, och slutligen 29.793 Tunnländ Sjöar, bäckar och träsk.

Denna Socken har fordom hört till Luleå församling under namn af Råneå fjärding, och blef år 1642 inrättad till ett Capell, samt år 1654 afskiljd till ett serskildt pastorat, sedan kyrkovall på Rånberget blifvit inköpt jemte ett hemman i Råneå till kyrkoherde boställe. Den folkstam, som nu befinnes i denna och öfriga Svenska Socknar i Länet, antages hafva i tolfte Seklet inkommit, och bosatt sig vid öfra delen af Bottniska Viken, samt utgöra dels Norrmän, hvilka laxfisket lockat öfver fjällen till elfvarnes utlopp, dels uppflyttade Svenskar, hvilka sedan drifvit Lapparne, landets förra inbyggare, ifrån kusten längre och längre upp emot fjällen.

Ibland Socknarne i Länet, är väl Råneå underlägsen några andra i afseende på folkmängd, men innehar dock jemförelsevis en betydlig vidd. Den äldsta by i Råneå anses vara Jemtö by, hvars första bebyggare skola begifvit sig sjöledes från Luleå, och till en början lifnärt sig af fiske, samt sedan äfven af åkerbruk. I öfrigt består Socknen af ett mot hafvet sluttande bergland, som är uppfyllt af en mängd kärr, myror och Sjöar, ett större och flere mindre vattendrag, samt har några långt inträngande hafsvikar jemte en större skärgård.

Främst ibland wattendragen märkes Råneå elf, som har sin upprinnelse från en i Gellivare Lappmark warande sjö vid namn Aborrträsk, några mil westerom

kyrkan derstädes, samt löper genom Lappmarken och Råneå Socken ner till Bottniska wiken. Denna elf, som gifvit socknen dess namn, har sannolikt erhållit sitt eget namn af Raunatrasket i Lappmarken, hvilket träsk åter torde hafva fått sitt namn af en der växande ört, som af Lapparnes renkor ätits och gjort dem ofruktsamma, hvilket ord på Lappska betyder rauna. Efter inträdet i Socknen upptager elfven först Randaträsk elfven, sedan Lillå elfven, så Lappträsk elfven som förut förenat sig med Spikelfven och slutligen Bjuråelfven, uti hvilken Meldersteins Bruk med Såg är beläget. Såväl Råneå elf, hvilken har en mängd forsar, som de öfriga wattendragen inom Socknen, äro icke farbara för Storbåtar, än mindre för fartyg, men med mindre båtar kan Råneå Elf befaras ända ifrån öfversta byn Degersel ner till kyrkan, utgörande något öfver tre mil. I denna Elf samlar sig likväl höst och vår betydligt watten, till några alnars större höjd än vanligt.

Förrän Elfven för några år sedan blef på Statens bekostnad rensad uti vissa forsar, kunde den icke utan lifswåda och olyckor befaras med båtar och flottor, men numera kan sådant ske med någorlunda trygghet, om inöfvade forskarlar begagnas.

Bland övriga wattendrag förtejnar att märkas Hvit- eller Storån, som äfven har sin upprinnelse i Gellivare Lappmark, och löper genom Socknen nästan parallelt med gränsen mot Neder och Öfver Calix Socknar, samt utfaller i Hvitåfjärden. Detta wattendrag, i hvars nedra del Afvafors Masugn samt Hvitåfors Bruk och Sågverk äro belägne, har många forsar, och kan endast med svårighet begagnas för timmerflottning.

Å båda sidor om Råneå Elf i den stora dalsträckningen, ligger den mest bebyggda och odlade delen af Socknen. Återstående delen af den odlade jorden inom Socknen utgöres af spridda byar och hemman, dels vid hafskusten och dels vid Insjöar och mindre wattendrag. Dalsträckningarne omgifvas i det mästa af större berg, som gå i samma riktning som wattendragen eller från nordvest till sydost. Bergen, som vid kusten icke uppnå någon betydlig höjd, äro till största delen beklädda med skog, ehuru flera af dem uppträda i fast klyft. Af dessa beskrifves Rånkölen, liggande $\frac{3}{8}$ mil sydvest från kyrkan, hafva 345 alnars höjd öfver hafvet, samt för sitt trekantiga utsende wara en god landkänning tio till tolf mil i hafvet. Likaledes anses Snöberget, beläget vid pass tre mil från kyrkan och utmärkt för en å bergets höjd varande tjern, samt för en samma tjern omgifvande granskog, vara en god landkänning för Sjöfarande.

Ifrån flera höjder och deribland vid kyrkan och Prästholmsby, njuter åskådaren af en widsträkt och vacker utsigt öfver stora och i allmänhet väl bebyggda byar med odlade fält. Af det stora antal Nyhemman, som i denna Socken finnas, hafva flere såsom planerade vid sjöar, eller större wattendrag rätt behagliga boningsplatser, men många åter, belägne i de dystra skogarne eller i närheten af stora ofruktsamma mossar, icke afundswärda ställen att bebo. Och ehuru det således kan antagas att Socknen, i en framtid då laga Skiften hunnit

öfvergå de gamla byarne, och desse såväl som Nyhemmanen, genom odlingar, blifvit upbragte till sin högsta afkastning, får ett ännu fördelaktigare och kanske något af Rikets Södra landskaper liknande utseende, kvarstår dock alltid det hårda klimatet i närheten af polcirkeln, der både land och sjö mer än halfva året ligga insvepta i sin winterbädd under det kölden ej sällan går till 40 grader. Naturen i dessa nordliga trakter bär i allmänhet en prägel af kraft och ihärdighet, af ett oändligt dystert och högtidligt alfvar, egenskaper som äfven blifvit karaktersdrag hos den befolkning, som under oupphörlig strid måste bekämpa och öfvervinna denna hårda natur.

Inom Råneå Socken är väl jordmonen mycket omvexlande, men den kan dock i allmänhet anses såsom en bland de bättre i Länet. Åkerjorden utgöres till betydlig del af lera, mer och mindre uppblandad med sand och mylla, dels på lös och dels på fastbotten. Öfverallt förekomma dock större och mindre trakter, som icke äro odlingsbara; och i många byar vid elfven och vid kusten är en stor del af odlingsmarken betydligt stenbunden. Att kalk eller mergel finnes i åkerjorden på åskilliga ställen, ehuru derom ej blifvit undersökt, är så mycket mer att förmoda, som det finnes i närheten vissa kalkberg och man har exempel derpå, att några åkrar i Orrbyn och Degersel gifva god afkastning i många år, utan att begödsas. I allmänhet kan antagas att jordmonen för sädesproduktion är i denna Socken lika fördelaktig som i Luleå och Calix, samt fördelaktigare än i Piteå, der sandjorden är mera rådande.

Ängsmarken består till större delen af naturliga slottermyror och uparbeta-de kärrängar samt upplandningar och till en mindre del af Lindor och hårdvall. Att genom odling af Ängeslindor föröka fodertillgången, har, ehuru Meldersteins och Hvitåfors Bruksegare samt flere ståndspersoner i sådant fall föregått med goda exempel, icke ännu vunnit önskad efterföljd hos Allmogen.

Skogsmarkerna bestå dels af en otalig mängd skoglösa eller med små, gles går-tall bevuxna myror och mossar, upptagande mer eller mindre djupa lager af föga förvandlad Sphagnum och andra mossväxter, oftast på sand, sten eller grusbotten, dels ock af hög och sidlända mer och mindre stenbundna, grus, sand och torfjordstracter. Inom dessa båda slag af Skogsmark, som med bergbackar, höjder och kärr öfverallt omvexla, finnas dock många tracter, som med fördel kunna odlas till åker och äng.

Bergarten utgöres så vidt känt är till en obetydlig del af kalk, men till största delen af gråsten, hvaruti gneisen är den mäst rådande beståndsdel, men äfven fältspat och glimmerskiffer samt quartz till en betydlig mängd förekomma. Och ehuru det således synes att bergen äro plutoniska, eller tillkomna under värmets inflytande, finnes dock många jemväl högt belägna ställen, som bära tydliga spår af wattnets medverkan till jordytans daning. Men då geologiska forskningar öfver denna landsort saknas, är dock detta lika wigtiga som intressanta ämne för litet utredt för att härutinnan med framgång kunna beträda någon annan väg än gissningarnes obegränsade fältt.

Några användbara malmanledningarna hafva icke inom Socknen kunnat upptäckas. Vål uppstod för några år sedan hos befolkningen i denna och angränsande Socknar en nästan allmän hog och ifver för uppsökande af malmanledningarna, hvarpå nedlades ett icke obetydligt arbete, och mången trodde sig hafva påfunnit jern, koppar- och silfvergrufvor, men som det sedermera visat sig, att ingen af dessa anledningarna varit lönande att förarbeta, så har vidare eftersökande afstannat och hågen för nya upptäckter svalnat. Emedlertid är det dock otvifvelaktigt att nämnde metaller, ehuru till en obetydlig del, äfven inom denna Socken på flera ställen förekomma.

I Socknen finnas inga andra djur eller vexter än de som allmänt förekomma i provinsen. De rofdjur som wisa sig äro Björnen, Wargen, Järfven (*Gulo Borealis*), Räfven (*Vulpes*) och Uttern (*Lutra Vulgaris*). Af dessa äro Vargen och Uttern mera sällsynta, men Björnen och Järfven rätt ofta synliga och göra skada, den förre å större och den sednare på mindre boskap. Vissa år och sednast i April och Maj Månader 1840 hitkom ifrån fjällen, i hopar samlade, ett oräkneligt antal fjell-lemlar (*Lemmus borealis*), hvaraf en del qvarstannade öfver sommaren, gjorde skada på årsvexten, aftågade mot hafvet i östlig riktning och försvunno helt och hållet under vintern.

I historiskt afseende förekommer här ingenting af särdeles märkvärdighet. Den skräck Ryssarnes härjningar i Skärgården 1716 och deras besök i Piteå 1721 föranledde, upphörde wid underrättelsen om freden i Nystad och plundrarnes aftågande från Piteå, utan att besöka denna Socken. Under sednaste kriget mellan Sverige och Ryssland genomtågade en Rysk armé landet både på fram och återresan, men några träffningar föreföllo dervid icke inom Socknen. Från våld och plundring förskonades äfven innevånarna denna gång, men ledo dock mycken skada och förlust genom inqvarteringar och stölder af fienden, samt genom transporter och lefverancer för deras behof.

Att de inom Socknen på flera ställen befintliga Mineral källor, begagnas såsom hälsobrunnar årligen hufvudsakligast tvänne, den ena belägen några hundra alnar från kyrkan och den andra vid Meldersteins Bruk. Springkällor med utmärkt godt dricksvatten förekomma på många ställen.

I afseende på climatiska förhållanden torde böra anmärkas, att största värmen inträffar i Junii och Augusti Månader, samt skarpaste kölden i Januarii och Februarii. Värmen i skuggan uppgår till + 28 å 30 grader och kölden till - 35 å 40 grader Celcii. De förstörande nattfroster, som i denna Socken hvart tredje eller 4:e år öfver hufvud taget skada och förstöra sädesväxten, inträffa vanligen i slutet af Julii och medlet af Augusti. I October månad tillfryser vanligen jorden och i slutet af denne eller början af November månad, isbeläggas sjöar och wattendrag då äfven snö faller och ofta blifver liggande för vintern. Största nederbörden är regn i September och October samt snö i Januarii och Februarii. Tiden före och efter sommarsolståndet är alltid den torraste, så att vegetationen ej sällan deraf lider. Många wintrar faller ända till 2 å 2½ alnars djup snö. Wanligen blir det ej bar mark förrän i början och medium af Maj Månad, och

ibland ligga snöfläckar kvar ända till slutet av samma månad. I medlet och slutet af sistnämnde månad inträffar vanligen islossningen, men den yttre skärgården är sällan isfri förrän i medlet af Junii. Några fullständiga Meteorologiska observationer öfver nederbörden, samt jordens och luftens medeltemperatur, hafva i denna Socken, icke veterligen blifvit hållna.

Helstillståndet är i allmänhet godt, och inga svåra sjukdomar äro egna för orten. Också hafva nio personer af den nuvarande befolkningen uppnått 85 men ingen 90 års ålder.

2:o Innevånare

Enligt femårstabellerna utgjorde folkmängden

År	Mankön	Qvinkön	Summa
1846	2085	2246	4331
1847	2170	2310	4480
1848	2253	2382	4635
1849	2317	2443	4760
1840	2407	2514	4921

Hvaraf synes att folkmängden under hela denna tid varit i jemn tillökning, och att tillökningen i medeltal utgjort 80 2/10 personer för hvarje år. Befolkningens tillväxt under detta qvinquennium, föranledd i det närmaste endast genom nativitets och mortalitets förhållanden, enär inflyttningarne till Socknen öfverstiga utflyttningarne endast med 25 personer, uppgår således i medeltal till 1,73 procent, hvarföre folkmängden i Socknen, efter 100 år, med samma tillökningsprocent, skulle komma att bestiga sig till 12.663 personer.

Till upplysning om innevärnarnes antal efter stånd m.m., intages från sista femårstabellerna, däri hushållens antal finnes upptagne till 680, följande

	Gifte		Enkl	Enkor	Ogifte öfver 15 år		Ungdom under 15 år		Summa		
	m	qv			m	qv	m	qv	m	qv	Summa
Ridderskapet och Adel	1						1		2		2
Presteståndet	2	2			1	2	2	2	5	6	11
Ståndspersoner och Borgare på landet	11	11	1	1	4	3	11	6	27	21	48
Bondeståndet	369	369	26	16	511	505	560	544	1468	1434	2902
Alla andra. (Hit räknas soldater, handtverkare, backstugusittare, torpare, inhysesshjon m.fl.)	371	373	12	132	92	120	294	286	769	911	1680

Summa	754	755	41	149	608	630	868	838	2271	2372	4643
-------	-----	-----	----	-----	-----	-----	-----	-----	------	------	------

Enligt Häradsskrifvarens godkända uppgifter, som blifvit följda vid tabellens upprättande, utgjorde folkmängden år 1847, 4.156 personer, hvaraf 904 män och 911 kvinnor erlade Mantalspenningar, samt 1.106 af mankön och 1.235 af qvinkön derifrån voro befriade. Den stora skilnad af icke mindre än 324 personer, som förekommer mellan sistnämnde uppgifter och de enligt kyrkoboken uppgjorda femårstabellerna, måste härleda sig från något misstag, såvida icke någon äldre mantalslängd för uppgifternas meddelande varit begagnad.

Utom några få fattiga Lappfamiljer, hvilka nedsatt sig i en och annan by och lifnära sig dels såsom Wallhjon eller på annat sätt och dels genom tiggeri, består hela Socknens befolkning af Svenskar. Allmogen, hvilken här likasom öfverallt i länet med få undantag, äger jorden som den odlar, är till följe deraf sjelfständig i hvarje afseende. Den lydriad och vörriad för Öfverhet och Lagar, som hos Norrländningen i allmänhet anses råda, finnes väl äfven hos allmogen härstädes, men skulle vara fullkomligare, om icke den inrotade föreställningen att Allmogen ensamt uppehåller Staten, förminskade vörriadens rätta värde. Allvarsamt och nästan långmodigt till lynnet, eger folket en så stor förkärlek för Fädrens vanor och bruk, att det sällan vill antaga nyare tidens förbättringar. Likväl har folket afvikit från sina förfäders enkelhet och sparsamhet i kläder och lefnadssätt. Och må till skuggsidorne i allmogens karakter äfven läggas en tilltagande hog för tvister och rättegångar, samt ett inrotadt misstroende emot Ståndspersoner och Embetsmän, hvilket, vanligen underblåst af åtskillige personer, som velat göra sig bemärkta, dock börjar vika för ett humant behandlingssätt ifrån Embetsmannens sida.

Så kallade läsare finnas äfven i Socknen, ehuru till antalet mindre än förut. Af dessa, hvaraf en del synes eftersträfvat en sann Gudsfruktan, men andra urartat till förvillelser i lära, hafva några egna andaktsöfningar och iakttaga icke kyrkoordningar, under förevändning att de nya böckerna äro felaktiga.

För handaslöjder saknar allmogen i allmänhet ej fallenhet, hvarföre den ock till det mesta, tillverkar sin åkerbruks- och körredskap samt behöflige husgerådspersedlar.

I denna Socken, liksom i allmänhet inom länet, är folket till seder ett ibland de minst förderfvade. Väl förekomma en och annan gång stöld och nidingåd, som dock egentligen begås af Backstugusittare och lösa personer, men något gröfre brott har likväl i sednare tider icke blifvit föröfvadt.

Folket, som i allmänhet har god och sund föda, lefver vanligen i sitt hvardagslif nyktert och ordentligt, hvarifrån likväl något undantag eger rum hvad inhysingar och lösdriofvare angår. Visserligen får man vid större folksamlingar i kyrkostaden, eller vid marknader, Stadsresor och andra tillfällen, se en och annan öfverlastad af brännevin, liksom det i byarne kan träffas sådana, som endast söka efter tillfällen och utvägar att förskaffa sig rusgifvande drycker, men dessa äro ej många, ty ibland den större mängden brukas alldrig bränvin till

daglig förtäring, och finnes numera sällan i något hus, sedan husbehofsbränningen nästan allmänt upphört, och Caffedrickning blifvit en allmän och begärlig njutning. Men ehuru det kan antagas att bränvinssupandet något aftagit, och att Socknens utgifter för denna vara nu endast uppgå till 10 à 12.000 Riksdaler Banco årligen, så är det dock en obestridlig sanning att förbrukningen av Caffé med en förvånande hastighet under den sednare tiden tilltagit. Denna dryck nyttjades för tjugoo år sedan endast såsom en raritet vid högtidliga tillfällen, men är numera till den grad så allmän att caffepannan utgör ett nödvändigt husgeråd öfver allt, äfven hos de fattigaste, hvarföre ingen koja finnes, der ej caffé dagligen förtäres och mången, isynnerhet qvinnor, försakar allt annat, till och med det nödvändigaste, heldre än denna dryck, som således är en svår kräfte i ekonomiskt hänseende. Den lindrigaste beräkning utwisar, att allmogentill utgifter för colonial varor skattar mångdubbelt mera än till Staten, och att hvarje hushåll i medeltal consumerar 50 à 80 skålpund caffé och Socker årligen, så att Socknens årliga utgifter för denna vara uppgå till minst 20.000 Riksdaler banco. Lägges nu härtill värdet för gräddan, uppgående till många tusende Riksdaler, så kan med skäl sägas att caffébrukandet, i den scala här ofvan uppgifvits, icke allenast motverkar allmogens ekonomiska oberoende, utan äfven i väsentlig mon bidrager till densammasskuldsättning.

Ibland skattehemmansegare finnes ingen större rikedom, likasom, med få undantag, ej heller något egentligt armod; Och kallas här en Bonde rik om han i contant eller fordringar blott äger Ett eller tvåtusen Riksdaler. De byar, som i allmänhet anses mest skuldsatta äro Rånbyn och Jemtön. Orsaken dertill anses vara dels brist på kännedom och nit för att ändamålsenligt bruka jorden, hvilket ock på de flesta ställen i öfrigt inom Socknen är förhållandet, dels ock den i Rånbyn florerande landthandeln, och dermed nästan alltid förenade lönnkrögerriet. Högst en åttondel af Skattebönderna anses förmögna eller ega tillgångar utöfver hvad de till sin utkomst behöfva; en fjerdedel antages vara behållna, eller hafva sin utkomst utan att behöfva sätta sig i någon egentlig skuld; tre åttondelar anses mer och mindre skuldsatte, och återstående fjerdedelen utgöras af fattige eller sådane som egentligen endast äro bönder till namnet. Kronohemmansåboer och Landtbönder äro i allmänhet i fattiga omständigheter och ännu mer Soldater, Torpare och Backstugusittare, af hvilka många lefva i stort armod.

I allmänhet hafva bönderna stora och wackra åbyggnader, bestående af en mannbyggning, indelad i kök, samt en, två à tre kamrar och en större sal; en flygelbyggning eller bagarestuga; ett fähus med foderlada; ett stall, ett redskapshus, ett vedhus, ett häbbare och en kornlada eller en lång tröskloge, der säden med häst och vagn urtröskas. Alla dessa hus äro välbygda, äfvensom böningsrummen äro ljusa och rymliga, samt alla försedda med eldstäder, som i kamrarne ej sällan utgöras af kakelugnar, hvarjemte väggarne i köket och kamrarna vanligen äro målade med vattenfärg. Köket såsom hela familjens arbets- och sängrum under vintern, samt på några ställen äfven bakrum, är stort och

försedt med en stor spisel i ena hörnet, hvarifrån en flammande brasa under den mörka årstiden både morgon och afton upplyser och värmer rummet. Bagarstugan, som vanligen är inredd i 2:ne rum begagnas till boningsrum under sommarmånaderna. Och har hvarje bonde dessutom i kyrkostaden, en liten stuga till herrberge under vistan det derstädes.

Om folkets plägseder vid bröllopp, finnes icke något egendomligt att anmärka, sedan den gamla plägseden att gifva brölloppsgåfvor numera i det närmaste försvunnit. Att begrafva lik på lördag är ännu vanligt. Likaledes är brukligt att nästan endast ungdom bevisar kyrkan vissa högtidsdagar och äldre personer åter andra, hvaraf namnen ung- och ålderdomshelg uppkommit.

Allmogens dialekt i denna och öfrige Svenska Socknar i Länet, anses likna gamla göthiskan. Dess uttal, som är svårt att stafva, är i denna Socken ungefär följande: *Hvoni sko do gå:* hvarest skall du gå. *Hvo se do:* hvad säger du. *Huri há do föri uti äjra när do ant häjr:* huru har du farit i örat, när du ej hör.

Klädedräkten är ibland männnen mera enkel än bland qvinnfolken. Utom några få, som begagna rockar af vadmal eller kläde, bära vanligen männen jackor och benkläder af grått, men wid högtidliga tillfällen utaf mörkblått hemväfdt vadmal. Deremot utgöra qvinnfolkens högtidsdräkter mäst köpta fabrikstyger och annan grannlåt. Hvardagskläderna för båda könen, äfvensom linne tillverka qvinnfolken af bomull, bomullsgarn, ull och lin.

Tjenstefolket består af ogifta pesoner, som alltid är i husböndernas hus och bröd. Dess uppförande är i allmänhet sedligt, nyktert och ärligt. Vanliga årslönen för en dräng är omkring 40 å 50 Riksdaler Riksgälds Sedlar och för en piga 18 å 20 Riksdaler samma mynt, då dessutom består såkallade slitkläder eller åtskilliga hvardagsklädespersedlar, hvilkas sammanräknade värde kan uppskattas till femton å tjugo Riksdaler för en dräng och tio å 15 Riksdaler, alt nämnde mynt för en piga.

Priset för ett mansdagsverke, med egen kost under den mörka årstiden, utgör 30 å 36 sk, samt under vår och sommarmånaderna En Riksdaler å En Riksdaler 12 sk, och då kost består 16 sk mindre, allt riksgälds. För ett qvinsdagsverke med fri kost betalas under förra tiden tolf skillingar och under den sednare 24 sk Rgs.

3:o Näringar

Åkerbruk och Boskapsskötsel äro, såsom redan nämndt är, Socknens hufvudnäringar; men de befinnas på en låg ståndpunkt och skulle kunna uppbringas till dubbelt större afkastning, isynnerhet hvad åkern angår, om ett bättre brukningssätt iakttages och nya odlingar med mera allvar utvidgas, hvartill lägenheter ej saknas. Den ringa åkervidden besås nästan årligen med samma sädeslag, utan att den får ombyta sina näringskrafter på olika växter. Oaktat denna dåliga skötsel erhålles likväl i goda år tillräckligt spannmål för hemmansboernes hushåll och stundom något deröfver, men under missväxtår, som

öfverhufvudtaget inträffa hvart tredje eller femte år, uppkommer en betydlig spannmålsbrist, som försätter både bönder och andra innevånare i stort betryck, och medför en nära allmän skuldsättning för inköp af bristande spannmål. För åboer på kronohemman och nybyggen, som äfven i goda år, med få undantag, på långt när icke skörda spannmål till husbehof, äro missväxtårena ännu mera kännbara, och föranleda tillökning i fattigförsörjningen.

I Orrbyn och Mjöfjärden, der laga skifte äro verkställda, hafva, synnerligast på det förra stället, betydliga nyodlingar skett, och åkerbruket hunnit den höjd, att spannmål säljes årligen derifrån till andra byar, hvilket förhållande utgör ett talande bevis på den förbättring i jordbruket, som laga skiften åstadkomma. Genom okunnighet om rätta sättet att utdika och odla både sidländta och wattendränkta tracter, der ofta den bördigaste jorden förekommer, samt de på flera ställen befintliga kärr och mossar, som hafva tillräckligt affall och god botten, ligga stora sträckor af dylik mark icke allenast onyttiga, utan äfven till skada för den odlade jorden i anseende till den köld och fuktighet de innehålla. Likväl har man anledning förmoda, att denna Allmoge snart skall vakna till besinning och vidtaga södra orternes förbättrade jordbrukssätt, helst sedan laga skiften hunnit verkställas, och synnerligast om i orten tillsattes ständiga Agromer, hvilka kunde lemna den undervisning, som för jordbrukets upphjelpande, här är så nödvändig.

Korn är det hufvudsakligaste utsädet, och endast en åttodel af åkervidden besås med Råg. Hafra, som här sällan mognar, förekommer hos ganska få och på ringa vidder, samt användes blott som foder. Potatis odlas till husbehof och kålrötter endast på en liten serskild täppa om ett eller två kapplands vidd. Hampa odlas högst obetydligt och Lin aldeles intet. Få humlegårdar finnas och kryddgårdar endast hos Ståndspersoner, hvilka der odla åtskilliga köksvexter.

Åkerjordens brukningssätt är i ensäde, och såsom nämnt är besås åkern flera år å rad. Den gödes stundom årligen, men vanligen hvart annat och hvart tredje år. Endast när ogräset börjar taga öfverhand lägges den i träde för ett år, hvarigenom blott omkring en sjettedel af den öppna åkervidden kommer på detta sätt att ligga i träde, eller att besås med potatis, som sättes så långt från hvarandra, att åkern mellan raderna kan öfverfaras med smalare åkerbruksredskap. De år åkern svartträdes, gödes den icke, men om potatis sättas på trädesjorden, hvilket sällan sker, brukas ibland, att strö litet gödsel i fårorna.

Detta origtiga brukningssätt af Åkern har nyare tidens vetenskap och erfarenhet fullkomligt ådagalagt. Då jorden fortfarande tvingas att bära halmsäd år efter annat, går jordbrukaren miste om en stor del af de näringskrafter, som med samma åtgång af gödsel, men med en förändrad och naturligare växtföljd, kunde komma flere slags fodervexter till godo, hvarigenom ladugården och med detsamma gödseltillgången för underhållande af en större öppen åker, skulle förökas. Utom detta hufvudsaliga fel vid åkerskötseln inom denna Socken, hvilket är så mycket större som åkern ofta måste lida af gödselbrist, finns äfven ett annat i försummad eller ofullständig dikning, hvarigenom nästan endast

högre belägna och följaktligen oftast magrare ställen kunna till ständig åker begagnas.

Åkern bearbetas vanligen sålunda, att sedan säden är inbergad plöjes jorden en gång om hösten, och köres om våren före sådden en eller två gånger med gräfahl, hvarefter säden med samma redskap och pinnharf nedmyllas. På den åker som skall gödslas under året, utföres spillningen om vintern eller våren, och utsprides på plogtiltorna, samt nedköres med gräfahl. Trädesjorden plöjes äfven om hösten och bearbetas under följande sommare flitigt med gräfahl eller myll, sällan med plog. Ett stort hinder för Åkerns skötsel utgöra de i densamma uti flera byar förekommande jordfasta stenar och rösen, samt de öfverallt varande små och irreguliera häfdetegarna.

Mineraliska förbättringsmedel användas här alldrig. Artificiella gödselberedningar äro äfven sällsynta och förekomma endast på få ställen sålunda, att sönderhackad torf eller granris strös under hästarne, och sammanblandas med gödseln. Animaliska gödningsämnen behandlas utan synnerlig omsorg.

Jordbruket vid både Melderstein och Hvitåfors, har, med Agronomers biträde på de sednare åren utwidgats, och är nu, mot vanligheten i denna nordliga landsort, ganska betydligt. Vid Hvitåfors äro för närvarande Trettio geometriska Tunnländ delvis odlade och delvis under odling, och vid Melderstein, der Circulationsbruket mest råder, är ett betydligt fält indeladt för anläggning af betäckta diken, samt flera tunnländ redan underdikade efter denna nya i länet hittills obegagnade method. Önskvärt är derföre att dessa odlingsföretag fortgå, så mycket mer som allmogen redan lysnar dertill, och sannolikt kommer att efterfölja exemplet.

Åkerbruksredskapen utgöres af plogen, som här kallas vält, gräfhälen, ett slags extirpator med tre eller fem nära handsbredda framåt krökta billar, pinnharf och myll, ett redskap för jordens luckring med en enda krökt bill.

Kornet utsås vanligen i slutet af Maj och början af Junii, samt skördas i slutet af Augusti och början af September. Vinter-rågen utsås i Augusti, och skördas följande år samtidigt med kornet. Potatis sås samtidigt med vårsäden, och skördas något sednare än denna.

Det besvärliga och tidsödande sättet att med handskära verkställa åker-skörden, brukas här allmänt. Torkrior äro sällsynta, hvarföre ock säden till största delen sammanbindes i mindre kärvar, och torkas på åkern i såkallad långskyl. Rågsäden torkas i hässjor. Höafkastningen från ängarne torkas merändels på marken, men äfven i hässjor, och inbergas uti lador, som öfverallt finnas på ägorne.

Säden tröskas dels i korta logar med handslaga och dels i långa, eller runda logar, der såkallade tröskvagn, som drages med en häst, begagnas, jemte handslaga. Hos några finnes väl ett nyligen infördt tröskverk, men detta har icke vunnit något serdeles förtroende.

I goda år betalas för En tunna korn 10 à 12 Riksdaler, för en tunna råg 13 à 15 Riksdaler och för en tunna potatis 3 Riksdaler Riksgälds Sedlar, men i missväxtår uppgå desse priser till 50 procent högre.

Ängarne äro vidsträkt, men såsom redan nämndt är, till större delen af sämre beskaffenhet, så att deras afkastning i medeltal ej kan skattas till högre än 1 1/4 vinterlass eller 50 Lispund på hvarje tunnland. Största delen består af myror och afröjda kärr, som lemna ett kraftlöst och föga närande foder, såsom utgörande mest starr (*Carex*) och något fräken (*Eqvisetum*) blandade med ängsull (*Eriophorum*). På Sidwallsängare, som utgöra en mindre del af Ängsvidden, förekomma jemte starren äfven arter af *Scirpus*, *Agrostis*, *Alopecurus* och *Poa*, och på hårdvallsängar växer, utom åtskilliga af de sistnämnda grässlagen, äfven arter af *Aira*, *Vicia*, *Trifolium* m.fl.

Oaktat allmänt öfverklagas, att de naturliga ängarnes afkastning årligen förminskas, fortfar icke desto mindre deras wanvårdnad. Ingenting göres hvarken för att befria dem ifrån den öfverallt inrotade mossan, som förqväfver alla andra vexter, eller för att genom en ändamålsenlig bevattning öka vextligheten, der sådant är verkställbart. Om våren och ofta långt in på sommaren wallas boskapen på ängen, till oersättlig skada för den nya gräsbrodden och hela tiden efter höbergningen upplåtes ängen till bete för kreaturen, hvarigenom bladskotten för följande årets gröda förstöres, och gräsrotterna på sankta ställen söndertrampas. Mycket är således att göra till de gamla ängarnes förbättrande. Genom anläggande af såkallade Silängar, skulle otvifvelaktigt stora sträckor af de naturliga ängarne kunna bringas till en ojemförligt högre afkastning, men då något försök i den delen ännu ej skett, är allmogen i okunnighet om både sättet vid - och fördelarna utaf sådane anläggningar.

Änges odlingen verkställes hufvudsakligen genom skogens afrödjande från kärr eller våtländig mark. De ängar som derigenom erhållas aftaga årligen, och blifwa snart ringa lönande, så framt de ej öfversvämmas af något rinnande vatten, eller ega en särdeles god och fuktig jordmon.

Såkallade Ängs lindor odlas väl äfven, men i en alltför liten scala, hvilket är en stor förlust, enär lindorna gifwa det bästa och kraftigaste fodret, och höbordet är hos de flesta ganska inskränkt. Denna odling behandlas sålunda, att marken, de första åren efter uppodlingen, besås med korn, och starkt gödes, samt sedan igenlägges till gräsväxt, hvilken efter jordens bördighet kan fortfara i 10 à 15 år eller mera, då lindan ånyo måste vändas med plog och gödas. Vid igenläggningen till Äng besås jorden sällan med gräsfrön, och derföre inträffar den förlusten att afkastningen under första och andra året, innan fodervexter hunnit rota sig, blir helt ringa, och utgöres mest af sådana vexter, som förekomma såsom ogräs i åkern.

Wanligen kostar Ett Lispund wallhö 12 sk. och Ett Lispund sämre hö åtta skillingar riksgälds.

Betesmarken utgöres förnämligast af de oinhägnade Skogstracterna, der kreaturen dels wallas och dels gå fria under sommarmånaderna. Betet i skogen

eller på myrorna är svagt och föga närande i de gamla byarne, men i öfra delen af Socknen någorlunda godt och tillräckligt.

Boskapsskötseln, som i denna ort, der felslagna sädesskördar ofta inträffa, borde vara förnämsta källan till inkomst, är inskränkt i anseende till den knappa höafkastningen, som dock enligt hvad ofvan berört är, skulle kunna, genom nya odlingar och förbättringar, blifva nära dubbelt större. Några hundrade Lispund Smör afyttras väl årligen i Socknen emot fem riksdaler banco pundet, men genom en bättre sparsamhet med gräddan, som i det mästa förtäres, skulle minst dubbelt mera smör kunna produceras och försäljas.

Hornboskapen är inhemsk och småväxt, samt lemnar i allmänhet betydligt mindre afkastning än de ädlare och constanta racerna vid stamhålländerierna. Att hit införa sistnämnde racer synes dock betänkligt, såvida betet och höfodret ännu är af svag eller dålig beskaffenhet. Heldre torde uppmärksamheten böra riktas åt det hittills försummade bemödandet, att genom parning af de vakraste och bästa kreaturen söka förädla den inhemska racen. Boskapen, som ifrån September till Junii månad underhålles med foder uti warma fähus, utfordras i allmänhet omsorgsfullt, dock antages Finnarnes utfordringssätt vara mera ändmålsenligt.

Hästarne äro till största delen af inhemsk race och af medelmåttig storlek. De skötas i allmänhet lika omsorgsfullt som boskapen, och utfordras mest med hårdvallshö. Oxar användas högst sällan till dragare; Och är det derföre så mycket nödvändigare, att en större uppmärksamhet lemnas åt hästafvelns förbättrande.

Fårafveln motsvarar icke Socknens behof af ull. Fåren äro små och grofulliga, och lifnåras med finare hö, som i godhet väl understiger trädeshöet, men vida öfverträffar det för hornboskapen vanliga fodret. I allmänhet utsläppas fåren tidigt om vårarne på de vid byarne belägna Skogsmarkerna, eller i någon hägnad, eller på öar, der de igensökas om hösten för att sedan öfver vintern insättas antingen uti ett serskildt bygdt fårhus, eller uti en i fähuset afbalcad kätte, å hvilket sednare ställe de ofta måste lida af alltför stark värme.

Svinafveln är högst obetydlig, och de Svinkreatur, som i Socknen finnas, hållas i beteshägnader sommartiden.

För en ko betalas 40 à 50, för en häst 100, 200 à 300de och för ett Får 3 à 4 Riksdaler riksgälds sedlar.

Skogen består hufvudsakligen af tall och gran (*Pinus Silvestris* och *abies*), Björk (*Betula alba*) och Asp (*Populus tremula*). Rönn (*Sorbus Aucuparia*), Hägg (*Prunus padus*), Al (*Alnus incuna*) och åtskilliga salixvexter förekomma mest å gärdesbackar eller vid diken, bäckar, åar och Sjöstränder.

Här i Socknen, likasom öfver allt i länet, finnes ingen hushållning med skogarne utan förstöras de på allt sätt. De unga och späda träden tillgripas likaväl som de större och ingen beräkning för nödig återväxt iakttages; Vindfällan samt qvistar och toppar af de hemförda träden få qvarligga på marken, och förhindra uppkomsten af nya plantor; Skogsmarkerna betas öfverallt, hvarigenom de unga

plantorna afbitas eller nedtrampas; Stora sträckor härjas ofta af skogseldar, och nya odlingar förminska allt mer och mer skogsvidderna. En nära allmän skogsbrist synes således uppkomma inom en ej långt aflägsen tid, derest en bättre vård om skogarna icke widtages, heldst skogsbehovet oupphörligt ökes i förhållande till folkmängden.

Denna misshushållning, som härleder sig icke blott från okunnighet, utan äfven från gammal vana och likgiltighet för framtida behof, har i nedra delen af Socknen, som är mäst bebyggd, redan förorsakat skogsbrist så att nödig vedbrand måste hämtas på långt afstånd. I öfra delen av Socknen är väl skogstillgången ännu tillräcklig, men torde genom den betydliga afyttring deraf, såom nu årligen eger rum, snart blifva utödd.

Byggnadssättet är det i orten allmänt vanliga, och husen täckas i allmänhet med näfver och takved. I anseende till mängden af hus och takvedens korta varaktighet, är detta takläggningssätt ganska förstörande för den unga skogen.

Stängselsättet består deri, att täta gärdsgårdar uppföras af granstör och kluvna träd af yngre tall och gran. Då hvarje hemmansdel har att underhålla ända till flera tusen famnar dylik stängsel, som vanligen ej räcker längre än femton år, inses lätt huru den växande skogen dertill förödes.

Af binäringarne är **Tjärutillverkningen** den största, ehuru det är tvifvelaktigt, om den är den förmonligaste. Omkring 5000 Tunnor skola årligen de sednare åren afyttrats ifrån Socknen emot ett medelpris af $5 \frac{2}{3}$ Riksdaler banco tunnan. Ehuru denna tillverkning synes vara i aftagande, förmodas dock att densamma kommer att fortfara intill dess ämnena dertill blifva så sällsynta och kostsamma, att allmogen tydligen finner näringen ej lönande, och således tvingas till mera arbete på åkerbruket. Sjelfva tillverkningssättet tillgår sålunda, att tallstubbar om hösten medan marken är bar upphämtas och hopsamlas, under vintern hemforslas och sönderhuggas, och om våren långsamt förbrännas i en innesluten eld, hvars hetta utpressar tjäran, som tillwaratages och derefter flottas utföre wattendragen till lastageplatserna. Då detta arbete upptager höst och wärtiderna, som äro mest tjenliga för jordbrukets iståndsättande och förbättrande, så kan med säkerhet antagas, att Tjärutillverkningen till icke ringa del hindrar jordbrukets framåtskridande.

Skogshandteringen har, genom höga priser på trädvaror, de sednare åren utgjort en betydlig binäring, ehuru den vissa år, när priserna mycket nedfallit, föga begagnadt. Åren 1845, 46 och 47 var den florerande, hvarefter den under några år i det mästa upphörde, men är nu åter i full utöfning. Det höga värde skogseffecterna nämnde år egde och nu åter ega, har lockat en mängd jordbrukare från sina hemman till skogarne, för att derifrån skörda en rik utkomst, men derigenom har jordbruket blifwit försummadt. Och ehuru betydliga penningesummor influtit i Socknen för de afyttrade trävarorna, har likväl penningetillgången ej ökats, emedan den åtgått i lyxartiklar och ett mera öfverflödigt lefnadssätt. Några undantag härifrån ega likväl rum hos vissa förståndiga och sparsamma Jordbrukare. Och vill man äfven hoppas att slöseriet med skogsin-

komsterna skall genom vunen erfarenhet åtminstone förminsas om ej aldeles upphöra.

De skogseffecter, som, hufvudsakligast från öfre delen utaf Socknen, afytt-rats, hafva utgjort Bjelkar, Sparrar och Sågtimmer. Af dessa hafva de förra blifvit försålda till Handlande och Sågtimret till Sågverken. Och ehuru med-gifvas måste att inkomsten för skogseffecter, rätt använd, kunnat verka fördel-aktigt äfven på Jordbruket, är det dock sannolikt, att, om densamma skulle upp-höra antingen genom låga priser eller medtagen skog, förlusten blefve föga kännbar, enär ersättning derför kan vinna af större hug och drift vid jordbruket.

Fiske idkas i Skärgården förnämligast efter strömming och i Råne elf efter Lax och Sik. Skärgårdsfisket lemna vissa år någorlunda god fångst, men inga-lunda tillräcklig för Socknens behof. Lax- och Sikkfisket bedrifves i såkallade Patbyggnader och med Not, men är ej så lönande att deraf utom Socknen något kan afyttras. Skälfångst idkas högst obetydligt. Fiske i elfven och insjöarne, äfvensom vid kusten efter lake, gädda, abborrar, mört, id och harr, idkas mera allmänt, men är föga lönande och för husbehof otillräckligt.

Saltpetertillverkningen är högst obetydlig i denna Socken. Endast några Lispund hafva de senare åren afyttrats.

Förtjenster vid Bruken med kolning, malm- och jernforsling, vid Sågar-ne med timmer-huggning, forsling och försågning, skjutsningar åt enskildte, samt arbetsförtjenster vid lastageplatserna, lemna allmogen i denna Socken betydlig sysselsättning och inkomst.

Kalksten finnes hufvudsakligast på Bergsträckningen norrom Rånbyn, Böle och Prästhalm, hvarifrån den hämtas till gårdarne, och der förbrännes till kalk i en kvantitet, som något öfverstiger Socknens behof, så att någon inkomst äfven här af erhålles. Vanliga priset för en tunna kalk är 1 1/2 å 1 2/3 Riksdaler Riksgälds Sedlar.

Jagt idkas af några få och mest till förströelse. Jagtens förnämsta föremål äro Harar, Änder, Tjädor samt Räfvar. Här af afyttras största delen inom - , men någon mindre del, egentligen Skogsfogeln, utom Socknen. En och annan Björn fångas vintertiden. I öfrigt är tillgången på willebråd obetydlig och i all-mänhet ej så stor, som man i en skogsbygd skulle hafva skäl att förvänta.

Hela inkomsten af dessa nu uppräknade binäringar, kan ej med någon till-förlitlighet uppgifvas eller beräknas, men säkert är, att den icke förslår till be-täckande af hemmanens onera och andra utgifter.

Inom denna Socken finnas följande Werk och inrättningar, som för närva-rande egas af **Hans Majestät Konungen**, nemnligen:

Meldersteins Bruk, som består af tvänne Stångjerns hamrar och 4 härdar, jemte två knipp- och en spikhammare, är anlagdt af Lieutenant O. Tingvall den 24 Mars 1738, och privilegieradt den 24:de September 1798 till 400 Skeppund manufaktur Smide, samt den 28:de November 1800 till 800 Skeppund årlig Smidesrätt emot enkel Hammarskatt eller 8 Skeppund. Den Smidesmethod, som först begagnades, var såkalladt butsmide, hvilket sedan blifvit förvandladt

till tysksmide, som fortför till slutet af 1852, då den gamla Smedjan refs och en ny uppbyggdes för Lancaschier Smide, hvilket i Januarii detta år börjades. Tillverkningen, efter tysksmidens method, har vid detta bruk högst uppgått till 1000 Skeppund årligen, men i år, efter den nu införda methoden, läser tillverkningen stiga till 44 Skeppund i veckan eller omkring 2000 Skeppund på året. Manufaktur Smidet har deremot på sednare tiden drifvits så obetydligt, att tillverkningen föga öfverstigit inom Socknen varande Verks egna behof.

Meldersteins Såg är anlagd år 1849 af såkallade Råneå bolag, enligt derföre den 11 September samma år utfärdade privilegier, som medgifva begagnandet af tvänne ramar, hvarmed sågen äfven är försedd. Årliga tillverkningen är mycket beroende af det antal timmer, som kan anskaffas, och har, af förvaltningen, uppgifvits till circa 5000 tolfte bräder i enkel räkning.

Strömsunds Masugn, anlagd utaf kaptenen och Proffessoren J. Meldercreutz på grund af den 5:te Junii 1742 utfärdade privilegier, har sedan Afvafors Masugn inrättades, blifwit nedlagd, och fått förfalla. Vid denna Masugn, finnas, utom åtskilliga hus för en derstädes anställd waktmästare, ett Magasin, en jernbod och en slaggstamp. Stället begagnas nu blott såsom Lastageplats, och är, såsom sådan, af mycken vigt för Melderstein och Hvitåfors.

Rånby Tullmjölkvarn, belägen i Elfven nära landsvägen, är, enligt privilegier den 8:de April 1767, på 1790 talet anlagd för tvänne par stenpar och sigt. Utgör den enda Tullmjölkvarn i Socknen med ständig ränta, och lemnar ett årligt arrende af 25 å 30 Tunnor korn.

Under Meldersteins Bruk, som inom andra Socknar har flera hemman, lyda inom denna Socken Meldersteins Säteri 3 1/16 mtl, 1/16 mtl Skatte i Högsöby, Frälsehemmanen Krokträsk 1/4 mantal, Grundträsk 1 3/4, Ängsträsk 2 3/16, Mjoträsk 1, Mjoträsklommen 1/8-dels, Holmsvattnet 17/32-dels, Degervattnet 19/96-dels, Furudahl 5/8-dels och Fredricafors 3/4-dels mantal, samt 1/4 mtl Skatte i Orrbyn, tillsammans utgörande 10 19/64 mantal. Hvarförutan, till Skatterätten, lyda under Bruket N:o 22 25/128 mtl, N:o 23 1/8-dels mtl och 3/32 mtl i Rånbyn, N:o 5 23/128 mtl, N:o 12, 1/8 mtl och N:o 16, 29/129-dels mtl i Jemtön, samt N:o 1 45/128-dels Mantal i Mjöfjerden, eller tillsammans 1 19/64-dels Mantal.

Hvitåfors Bruk, som ligger 1 1/8-dels mil från Afvafors Masugn, 1/4 mil från Hvitå by och 1/16-dels mil från allmänna landsvägen, är anlagd af General Major Louis de Camps på grund af den 25:te Augusti 1828 erhållne privilegier, och består i Stångjernssmedja med en hammare och tvänne härdar för 900 Skeppund årligt smide och af det tackjern, som vid Afvafors Masugn tillverkas, emot en hammarskatt af 18 skeppund. Igenom Kongl. Brefvet den 4:de Junii 1832, har Bruket erhållit frihetstiden förlängd till och med år 1865. Smidet som till en början varit butsmide, är nu tysksmide, och årliga tillverkningen har, på de sednaste åren, uppgått till 1100 Skeppund Stångjern.

Hvitåfors Såg, belägen nära intill Stångjernssmedjan, och anlagd af Handlanden F. Stenhagen på grund af privilegier, utfärdade den 22:o October

1821, är likasom Meldersteins tvåramig och dess årliga tillverkning ungefärligen densamma.

Afvafors Masugn är anlagd af Major de Camps enligt privilegier af den 11:te December 1827. Hufvudsakliga malmen till denna Masugn, som förser både Melderstein och Hvitåfors med tackjern, hämtas från Gellivare outtömliga malmberg, och transporteras till större delen af Lapparna med renar. Då tillverkningen sålunda är beroende af denna Allmoges lust att forsla malmen, har densamma mycket varierat i årlig kvantitet, men likväl på de sednare åren uppgått till circa 2200 Skeppund.

Under Hvitåfors egendom lyda dessutom följande lägenheter nemligen skattehemmanen No 12, 1/8 mtl i Hvitån och No 1 och 2, 3/16-dels Mantal i Hoflös, Fräsehemmanen Storliden no 1, 2 1/16 mtl och Hoflös No 3, 1 mtl, kronohemmanen Heden No 1, 2 3/8 mtl och Storånäs No 1, 1/16 mtl, tillsammans 3 13/16 mtl samt krono Nybyggena Dödfiskträskheden 19/64 mtl, Fiskelträsk 7/16-dels Mantal, Hatträsk 5/32-dels Mantal, Ormyrholmen 7/8-dels Mantal, Renberget 7/12-dels Mantal, Tallträsklandet 1/4-dels mtl, Tallberget 23/32-dels Mantal, Orrträsk 21/32-dels mtl, Tallträsk 1/4-dels Mantal och Qvarnberget 7/12-dels Mantal eller tillsammans 4 155/192-dels Mantal.

Korpfors Masugns och Rensunds Stångjernsanläggningar, som ännu icke blifvit uppförde, äro, af Kongl BergsCollegium, den 31 Mars 1828, privilegierade och grundade på skogar från de Nybyggen, som då voro anlagde och derunder kunde anläggas å krono Allmanningen. För Smidesanläggningen, privilegierad till fyra härdar och 1800 Skeppund årligt smide, samt först tillagd fem frihetsår, har flere gånger frighetstiden blifvit förlängd, och fortfar ännu.

Till anläggningarne lyda Skattehemmanet No 10 11/64-dels Mantal i Degersel, samt Krono Nybyggena Åträsk 45/64-dels Mantal, Myrträsk 1/4-dels Mantal, Hummelträsk 45/64-dels Mantal, Rörån 51/64-dels mtl och Lillåholmen 1/4-dels Mantal, tillsammans 2 7/8-dels Mantal.

Enligt ofvannämnde privilegier, hafva offantligt stora kronomarker blifvit anslagne dels till Hvitåfors Bruk och Sågverk samt Afvafors Masugn och dels till Korp- och Rensundsforss jernverks anläggningar. Å dessa marker, som upptaga en areal af 226.468 Tunmland eller mer än hälften utaf Socknens vidd, äro, vid Afvittringen föreslagna till Nyhemman 131.513 Tunmland, deruti jemväl inräknade ofvannämnde kronohemman, hvarefter öfverloppsmarker uppkommit till en vidd af 94.955 Tunmland. Såväl ifrån dessa privilegierade marker, och de under Verken lydande Fräse och Skattehemmanen, som ock, genom köp af Allmogen ifrån byaskogarne, erhålles kol och sågtimmer. Vid Hvitåfors och Afvafors är koltillgången tillräcklig, men icke vid Melderstein, hvarest den för Brukets framtida bestånd dock nyligen lærer blifvit understödd af någon del utaf den till Korp- och Rensundsforss anslagna marken. Timret tagas på ömse sidor om Råneå, Bjurå och Hvitå elfvar, på hvilka det flottas ner till Sågarne. Från Bruken forslas jernet landsvägen till Strömsunds lastageplats, hvilken ligger 1 1/4 mil från Melderstein och 1 3/4 mil från Hvitåfors. Bräderna

flottas från Melderstein efter Råneå elf till Brännholmen och från Hvitåfors efter Hvitå elf till Jemtösund, på hvilka båda ställen brädupplag finnas.

Utom förenämnde Verk finnas inom Socknen:

Mjösunds Sågverk, beläget invid Niemiholmen 1 3/4 mil från kyrkan, och tillhörigt Handlanden Eric Asplund i Haparanda, samt Kronofogden Eric Julius Sundbaum m.fl. Under Sågverket, som är privilegieradt för tvänne ramar och grundadt på köptimmer, lyder, förutom några hemmansdelar, äfven fyra Tunmland jord, som blifvit inköpta från hemmanet No 6 i Orrbyn till utmål för Sågverket. Årliga tillverkningen är ej känd, men torde kunna antagas till 4 à 5 tusende tolfte bräder, enkel räkning.

Hasafors Blästerverk. Detta verk är, efter erhållit tillstånd, inrättadt af Bonden Olof Andersson i Orrbyn år 1782. Det ligger på Orrby mark 3/8-dels mil från Melderstein, och tillverkar sina producter af myrmalm.

Ett **Färgeri** finnes i Rånbyn med dertill erforderligt stampverk vid Prästholmsforsen.

Såkallande **Sqvalteqvarnar**, hvilka äro tillräckliga för många hemmans husbehofsmäld, finnas såväl vid Prästholmsforsen, som på flera andra ställen inom Socknen.

2:ne Skeppsvarf finnas äfven, det ena vid Strömsundet och det andra å Brändholmen. Fordom skola flera fartyg här blifvit bygda men ej något på sednare tider. Varfven nyttjas för närvarande såsom lastageplatser.

Vid Lappträsk har början till en enbladig Såganläggning blifvit gjord, och vid Lassbyn i Degersel lærer snart en Sågbyggnad för minst tvänne ramar komma att uppstå. Ansökning, för anläggandet af en ny tullmjölqvarn i Rånbyn vid Elfvens södra gren, är äfven gjord, men någon byggnad är likväl icke påbörjad.

En mängd arbetare sysselsättas uteslutande vid ofvannämnde verk, och en stor del af Allmogen påräknar årligen derifrån för kolning, skjutsning och diworse betjening, en icke obetydlig inkomst. Den penningesumma, som i sådant fall årligen utgår till Allmogen, är mycket olika, såsom beroende af större eller mindre tillverkningar och andre företag, men den kan endast i ock för tillverkning af jern och bräder i den scala, som härofvän finnes upptagen, antagas uppgå till fyratio à femtio tusende Riksdaler Riksgälds Sedlar.

4:o Politisk Författning

Kammarverk

Råneå Socken utgör ett serskildt Härad, hörer till Calix Fögderi och utgör ett Consistorielt pastorat under Hernösands Stift. Häradets Höste och Vår Ting, hållas uti Socknens eget Tingshus vid kyrkan.

Hemmanen inom Socknen utgöras, efter förmedlade hemmanstalet, af		
Säteri	3 21/160	Mantal
Frälse	12 149/160	dito
Krono Skatte	48 11/32	dito
Krono	53 2795/3840	dito
Boställen Militie	1/4	dito
dito Ecclesiastique	7/8	dito
Tillsammans	119 199/768	Mantal

Utom 18 hemmansdelar, som innehafvas utaf Embetsmän och andre Ståndspersoner, samt ett större antal, som besittas af Landtbönder eller äro utarrenderade för omyndigas räkning, innehafvas alla de öfriga hemmanen af Bönder och kronoåboer, utaf hvilka dock en och annan Bonde kan wara ägare till tvänne serskildta hemmansdelar i samma by.

Emellan lika beskattade hemman i samma byalag, förefinnes icke någon annan egentlig skilnad i deras godhet, än som kan anses wara tillkommen genom olikhet i verkställda odlingar; Men emellan hemman i olika byar, är skilnaden betydlig i afseende på ägor, jordmon och odlingstillfällen.

Alla gamla byar är i slutet af 1700 och början af 1800 talet Storskiftade till Inägorne och en del äfven till Skogsmarken. Men emedan dessa äldre delningar i många afseenden icke motsvara sitt ändamål eller Jordbrukets behof, så hafva i sednare tider tvänne serskildta Skifteslag, undergått laga skifte, och de flesta af Socknens äldre byar äro för närvarande under skifteshandläggning. De verkstälde laga skiftena hafva, såsom förr sagt är, på det verksammaste bidragit till Jordbrukets framsteg och förkofran inom samma skifteslag, samt tillika sannolikt ingifvit andra byars hemmansegare hug att söka laga skifte.

Hemmansklyfningar inom Socknen äga allmänt rum, och tilltaga med befolkningens tillväxt, så att hemmansdelar om 1/16-dels mantal, det minsta hvarå besuttenhet hittils vanligen beviljas, numera förekomma i de flesta byar. Antalet af Jordtorpare är obetydligt, och utgör för närvarande endast tre. Men antalet af Backstugusittare, som till stor del falla fattigförsörjningen till last, har de sednare åren mycket tillvuxit, och uppgår nu till 161.

Statsbidrag

Summan utaf alla Statsbidrag uppgår till nära 6 procent af egendomarnes förbevilning uppskattade värde. Som utgifterna i allmänhet äro någorlunda jemt fördelade, kännas de mindre betungande af de skattdragande. Någon skillnad förekommer likväl i afseende på Jordeboks och Hemmantals räntans utgörande så till wida, att de kronan behållne hemmanen få lösa densamma efter markegångspris, hvaremot de indelste hemmanen måste antingen vidkännas en lång transport om räntan lefvereras in natura, eller i annat fall, en vida högre lösen än markegångspriset. De komunal a afgifterna sammanräknade äro ganska sto-

ra, men då de fleste utgöras med dagsverken, körslor och egna producter, äro de för den skattdragande lättare att afbördä. Det samma är äfven förhållandet med Ordinarie rotering, sedan soldattorpet blifvit bebygdt och med nödige ägor försedt.

Enligt den serskildt bifogade Tabellen utgör beloppet af

1:o Bevilling	Bco Rgd	1.346: 29: 10
2:o Ständige Räntor	" "	3.278: 40: 8

Jordeboks- och Hemmantalsräntan utgår i penningar, Spannmål och smör och utgör för hvarje helt Mantal krono och skatte 3 Rd: 23 sk: 4½ rst Banco i penningar, 2 Tunnor 8 kappor korn, samt Två Lisund 15½ skålpund smör, uppgående efter medium af fem års markegångspris till 35 Rdr 32 sk 1 8/25 rstn. Af Frälsehemmanen utgår Jordeboks- och Hemmantalsräntan efter 40 sk på Mantalet och för Andholmens Lieutenants Boställe erlägges räntan utan förvandling. Hela Socknen är betungad med 1610 Riksdaler 25 sk 4 rst. Jordeboks- och Hemmantalsräntor, hvaraf 1021 Riksdaler 7 sk 10 rst äro Kongl Majt och Kronan behållne och återstoden indeltd till åtskillige Militäre och Civile Embets och Tjenstemän.

Kronotionden uppgår till 100 Tunnor 17 1/4 kappor korn, beräknade efter medelpris till 797 Riksdaler 29 sk 4 rst, hvaraf 1/40-del utgår till milda Stiftelser, omkring 40 Tunnor äro utanordnade, och återstoden är kronan behållen. Omkring Tolf Tunnor, som utgå till Prästerskapet i Gellivare Lappmark, måste levereras in natura, men den öfriga delen får lösas efter markegång.

3:o Arrendemedel	Bco Rdr	33: 36: 10
-------------------------	---------	------------

4:o Kostnad för rustning och Roterung		1832: 11: 6
--	--	-------------

Undantagandes Säterier, Boställen, Post och Gästgifveri hemmanen, som äro frie, samt Frälsehemmanen, som enligt privilegierne för Meldersteins Bruk äro befriade från rotering, men erlägga rusttjenst bevillning med En Riksdaler 32 sk 8 rst på Mantalet, hvilken blifvit intagen under rustnings och roteringstid, är jorden inom Socknen åsatt dels Ordinarie och dels extra ordinarie rotering. I Ordinarie rotering svarar vanligen ett mantal för hel rota och hela Socknen underhåller 41 soldater vid Råneå Compagnie och Norrbottens Kongl. Fältjägare Corps. Vakance afgiften efter tio års medeltal utgör 39 Riksdaler 34 skr 6 rstn banco på hvarje rota.

5:o Clerecie Statens underhåll	Bco Rdr	3138: 34: 2
---------------------------------------	---------	-------------

Lön till Pastor utgår dels efter äldre författningar och dels efter öfverenskommelse. Enligt den sednaste, upprättad den 9:de Augusti 1846 och gällande för nuvarande Pastorns tjenstetid i Socknen, utgår lönen af skatte och kronohemman i allmänhet med Två Tunnor korn, Tre Lisspund fyra skålpund smör, 2 2/3 får och 32 Lisspund halm på hvarje helt mantal, dock njutes lindring i smöret för vissa hemman och de såkallade tillökningsskatterne, af hvilka de sistnämnda blott utlägga hälften. I stället för en likstolko erlägges En Riksdaler sexton skillingar, men 32 sk efter den, som egt 4 och 5 kor, 16 sk under 4 kor, samt efter barn 4 sk banco. Fisktionde, afgifter vid lysningar och

påskpengar, utgå på sätt förut vanligt varit. Bruk och qvarnar utgöra till Pastor en åttondel af Hammarskatten och grundrântan och till Comminister en fjerdedel deremot. I öfrigt upbär Comminister fyra kappor korn och två skålpund smör af hvarje hemman om ett åttondels mantal. Till kyrkobetjeningen utgöres likaledes tillsammans en tunna korn och Sexton Skålpund smör af hvarje mantal.

6:o Fattigförsörjning

Bco Rd

2515: 19: 6

Enligt Sockenstämmo och Fattigstyrelsens beslut, utföres fattigförsörjningen sålunda.

1:o) att de värlösa och mest fattiga barnen inaccorderas hos välkända hemmansegare för billigaste priser, hvilka hittills varit 10 till 50 Rdr Rgs,

2:o) att de äldre utfattiga hållas på rotar, där de efter tour åtnjuta uppehälle i hvarje gård, eller derifrån upbära något betingadt quantum i spannmål och penningar; och

3:o) att fattiga familjer understödjas med spannemål och penningar, hvartill Embetsmän, Handlande, Handverkare och bönder efter extra taxering serskildt bidraga. Dessa utgifter äro i beständigt tilltagande och nu så stora att de uppgå till 37 Riksdaler 32 skillingar på mantalet.

7:o Skjuts

Bco Rdr

1505: 37: 9

Medan Hållskjutsningen bestreds genom hålliggning, har skjutsningskostnaden beräknats utgöra 25 Riksdaler Sexton skillingar på hvarje mantal och således förestående summa. Men sedan Hållskjutsningen nyligen ställdts på entreprenad vid de tvänne gästgifverierne inom Socknen, utgör kostnaden vid Rånbyn eller kyrkostaden 500 Riksdaler och vid Hvitån 260 Riksdaler alt Banco, förutom något hö från hvarje hemmansegare. Ut i entreprenad summorne deltaga Socknemännen efter skatt. Någon lindring i denna kostnad förmodas likväl blifva, då, igenom den nu under brytning varande nya landsvägen emellan Rånbyn och Töre i Neder Calix Socken, Hvitå Gästgifveri kan indragas.

8:o Wäghållning

Bco Rdr

1355: 24: 11

Den nuvarande Allmänna landsvägen inom Socknen från gränsen mot Neder Luleå till Neder Calix Socken rå, är i längd 2 2/3 mil. Men genom den nya landsvägen, som aftager från den gamla circa 1/4 mil norrom kyrkan, samt går förbi Strömsund och Jemtö by och skall vidare brytas till Töre by, förkortas allmänna landsvägen inom denna Socken minst 1/2 mil. Denna Väg, hvartill ett statsbidrag af 8666 2/3 Riksdaler Banco är beviljadt, skall af Socknemännen efter skatt upparbetas, är redan bruten till Jemtösund, och bör vara färdig 1855. Öfver nämnde sund är en större bro under byggnad. Såväl allmänna landsvägen, som de tvänne vakra och starka trädbroar, hvilka Socknemännen öfver båda Elfsgrenarne i Rånbyn åren 1822 och 1823, utan statsbidrag upfört med en kostnad af 7000 Riksdaler Banco, underhållas af Socknemännen efter skatt. Plogskyldigheten utgår i penningar äfven efter skatt, och ställes på Entreprenad. Årliga wäghållningen för hvarje helt mantal kostar 21 Rdr 16 sk banco. I

Bropengar öfver Råneå Elf erlägges 4 sk riksgälds fram och lika åter för hvarje häst med åkdon.

9:o Diverse afgifter, Onera och Allmänna besvär utgöra tillsammans

Bco Rdr 869: 21: 9

och bestå uti byggnad och underhåll af kyrka, Prestgård, Tingshus, Skola, Ti-
onde- och Munderingsbodas, Kurhusmedel, Riksdagsmannas arvode, Brand-
stodsafgift, kostnader för ved och ljus vid Ting och Stämmor, aflöning till
Sockenskrifvare, Barnmorska, Fjerdingsmän m.m.

Uti det för Norrbottens Län inrättade Brandstods Bolag hafva inom denna
Socken 63 personer ingått med ett försäkringsvärde för byggnader och lösören
af 67.110 Riksdaler Banco. De öfriga innevånarne i Socknen erlägga brandstod
på gamla sättet efter hemmantalet.

Markegångspriset för de förnämsta Rantepersedlarne korn och smör, har
utgjort

	Korn	Smör
	Tunnor	Lispund
för år 1846	7: 32	5: -
" 1847	9: 16	5: 16
" 1848	8: 8	5: 16
" 1849	7: 16	5: -
" 1850	7: 8	5: -
Summa	39: 32	25: 32
Deraf medium för alla åren är Bco	7: 44: 9 3/5	5: 6: 4 4/5

Politi

För barnundervisningen är, enligt 1842 års Folkskole stadga, en fast och en
ambulatorisk skola inrättad. I fasta skolan aflönas läraren med 133 Riksdaler 16
sk banco, fri bostad, ved, ljus, samt ett kofoder och i den Ambulatoriska med
150 Riksdaler samma mynt jemte fri bostad, ved och ljus. Tillgången härtill
utgöres af halfva kapitations afgiften och kronans ytterligare anslag, samt af in-
skrifningspengar 32 sk och veckopenningar 4 sk alt banco för hvarje barn,
hvars föräldrar anses hafva tillgång. Antalet af de barn, som begagna undervis-
ningen i fasta Skolan, varierar mellan 20 och 60, och skulle sannolikt vara högre
om icke veckopenningar erfordrades. I Ambulatoriska Skolan är antalet be-
roende af byarnas barnantal.

Någon undervisningsanstalt för **slöjder** eller dylikt finnes icke inom Sock-
nen.

För **Sedlighetens** och **Ordningens** vidmakthållande, finnes ej några ser-
skildta anstalter, utom de som i författningarne äro stadgade.

Sockne Magazin inrättades 1838 med en grundfond af 600 Tunnor korn,
som af kronans influtne undsättningslån, utlemnades till Socknemännen emot
skyldighet att inom tio år återbetalas. Utom Bruken och de hemman som derun-

der lyda, äro alla Socknemännen uti Magazinet deltagare. Genom de årliga utlåningarne och uppgäldens samt straffrätornes läggande till grundfonden, har densamma så betydligt ökat sig att icke allenast grundfonden är betald, utan äfven en betydlig behållning Magazins delegarne tillgodo, uppkommit.

Sparbank finnes nyligen inrättad för hela Länet, men endast några obetydligare summor hafva från denna Socken blifvit insatta.

Helsovården ombesörjes af den i Neder Calix boende Provincial läkaren, till hvars district denna Socken hörer.

Koppypnigen verkställes af dertill serskildt utsedde personer.

För **Rofdjurs utödande** finnes icke någon serskild öfverenskommelse eller anstalt inom Socken.

Fornlemningar äro af så ringa märkvärdighet att de ej förtjena nämnas, och märkvärdiga män hafva icke från denna Socken upstått.

Råneå kyrka, belägen vid allmänna landsvägen och Råneå Elf å en kulle, fordom kallad Rånberget, är bygd af träd år 1646, och innehåller i längd 36 och i bredd 18 alnar. Kyrkan är bygd i Göthisk stil med hvalf af bräder, samt yttre taket af furuspån. Invändigt är kyrkan öfverlastad med en smaklös långt framskjutande läkta, som, jemte det fönstren äro otillräcklige både i storlek och mängd, gör kyrkan mörk.

Utom tvänne större kannor, tvänne kalkar, tvänne Patén och en oblatask af silfver, samt 5 ljuskronor af gjuten malm, 8 stycken drifna Lampeter af messing, mässkrudar och altarprydnad, som tillhöra kyrkan, anmärkes: **Predikstolen**, inköpt 1693 af kyrkoherden Blix, och prydd med bildhuggeri och oljemålade bilder, föreställande Salvator Mundi, Johannes, Marius, Paulus, Petrus och Bartolomeus, **Bildhuggeri arbetena** omkring fyra fönster, utaf hvilka arbeten ett är skänkt af Gullick Blix och bär hans namn, det andra af Anders Andersson och Anna Måns dotter, det tredje af Anders Andersson och Kerstin Onnes dotter och det fjerde har till öfverskrift: "*Salige äro the som i thino huse bo*"; Ett **Chorskrank** med tvänne höga **Pyramider** till större delen förgyllda; En **doppunt** af brun marmor och **4 Grafstenar** i Choret med inskrifter; **Trenne Oljemålade Taflor**, den första föreställande Frälsaren med Segerfanan och de andra kyrkoherden Blix och hans hustru med omskripter; **5 tryckta och en skrifven tafla** innehållande den 1:a ett loftal öfver Konung Carl den XI år 1693 på vers, den andra ett åminnelsetal vid samma konungs jordfästning 1697, den tredje ett loftal öfver Konung Carl den XII år 1700 på vers, den fjerde ett dylikt öfver den sistnämnde på Tysk vers 1707, den femte Konung Gustaf den III:s Tal vid 1771 års riksdag och den sjetta beskrifning öfver Carl den XI:s resa genom Socken 1694, lydande sålunda: "*Den store Konung Carl den XI genomreste denna Nordiska orten om sommaren 1694 och med sin höga suite, anlände hit till Råneå församling den 13:de Junii om aftonen. Härifrån Kongl Majt med sine förnämsta Herrar, efter hållen måltid i Länsmansgården, samma dag uppå båtar sjöledes reste till Torneå, 11 mil efter hafsvikarne. Den 16:de Junii något efter middagen kom åter Kongl Majt landsvägen ifrån Torneå hit till Rå-*

neå, då han i nåder lät sig behaga uppå underdånig gjord bön af dåvarande kyrkoherden, att upstiga uti detta Herrans hus och det besigtiga, visande således sin Höga Kongl Nåd, så deruti, som allt annat, hvarpå Kongl Majt fortsatte resan" (till Luleå) - Ofvan stora kyrkodörren, strax framför hvilken ett litet skepp hänger i läktan, står "Herrar Guli Blix samt dess värde efterträdare, Sonen Samuel Blix hafva genom sin frikostighet, osparda flit och omsorg anskaffat större delen af den prydnad som visar sig i detta Herrans hus eller tempel. Skrankverket och Choret samt Pyramiderne och den nya klockstapeln är i kyrkoherden Magistern Z. Undi tillkomne samt golfvet och alla bänkarne och orgelläktarn fram i kyrkan ånyo anlagdt och målat, hvilket till efterkommandes underrättelse härstädes anteknadt varder år 1759."

Orgelverket, som består af tio stämmor, är förfärdigadt af Carl Wählström och anses vara det bästa i landet utaf de äldre, undantagandes Orgelverket i Öfver Torneå.

I klockstapeln, som är smaklös, och bygd af trä år 1748, finnas tvänne klockor, af hvilka den större är sex kvarter fyra tum i diameter, och har till inskript å **läggen**: "Anders Johansson Lulensis, Eric Ericson i Årrby Luleå Socken och Råneå kapell anno 1648", å **ena sidan** "En Ego Lampona, numquam denuntio vana, anno 1648", å **andra sidan** der Drottning Christinas bild och tvänne Lejon stå "Drottning Christina till Sverige, Furstinna till Finland, Hertiginna till Estland och Carelen, Fröken öfver Ingermanland 1648" samt på **brädden** "Durch gottes hülf mich Gerdt Meijer in Stockholm anno 1648". Å **läggen** af den mindre kyrkoklockan läses "Soli Deo Gloria 1680. Denna klocka hörer Råneå församling till" och på **brädden** "Gloria in excelsis Deo - Holmiæ fundebat"

Kyrkogården på alla sidor om kyrkan, är med klockstapeln, som står några alnar från kyrkans vestra gafvel, omgifven af ett svartmålat staket. Inga märkvärdiga grafstenar, men väl några kors finnas på grafvarne.

Som kyrkan en lång tid varit otillräcklig för Socknens befolkning, och kyrkokassan eger fordringar till ett belopp af nära Sjutusende Riksdaler Banco, hvarmed contanta utgifterne vid en ny kyrkobyggnad få bestridas, så har blifvit beslutadt och af Kongl. Majt i Nåder tillåtet att en ny Kyrka skall af trä, der den gamla står, byggas. Projekt ritning är äfven derföre uppgjord, men ännu vetterligen icke fastställd; Och skall enligt densamma, kyrkan blifva 70 alnar lång och 30 alnar bred, samt med torn i stället för den nuvarande klockstapeln förses. Huruvida icke Socknemännen togo miste då de beslöto bygga kyrka af trä i stället för sten, hvartill tillgång icke saknas, är en fråga som framtiden skall besvara. Emedlertid är början med kyrkobyggnaden gjord, och torde dröja många år innan den är slutad.

- - -

Till grund för detta arbete äro följande materialer begagnade:

För kartans upprättande: I Province Landtmäteri Kontoret befintliga Specialkarter öfver byar och hemman författade för Skiften eller afvittring.

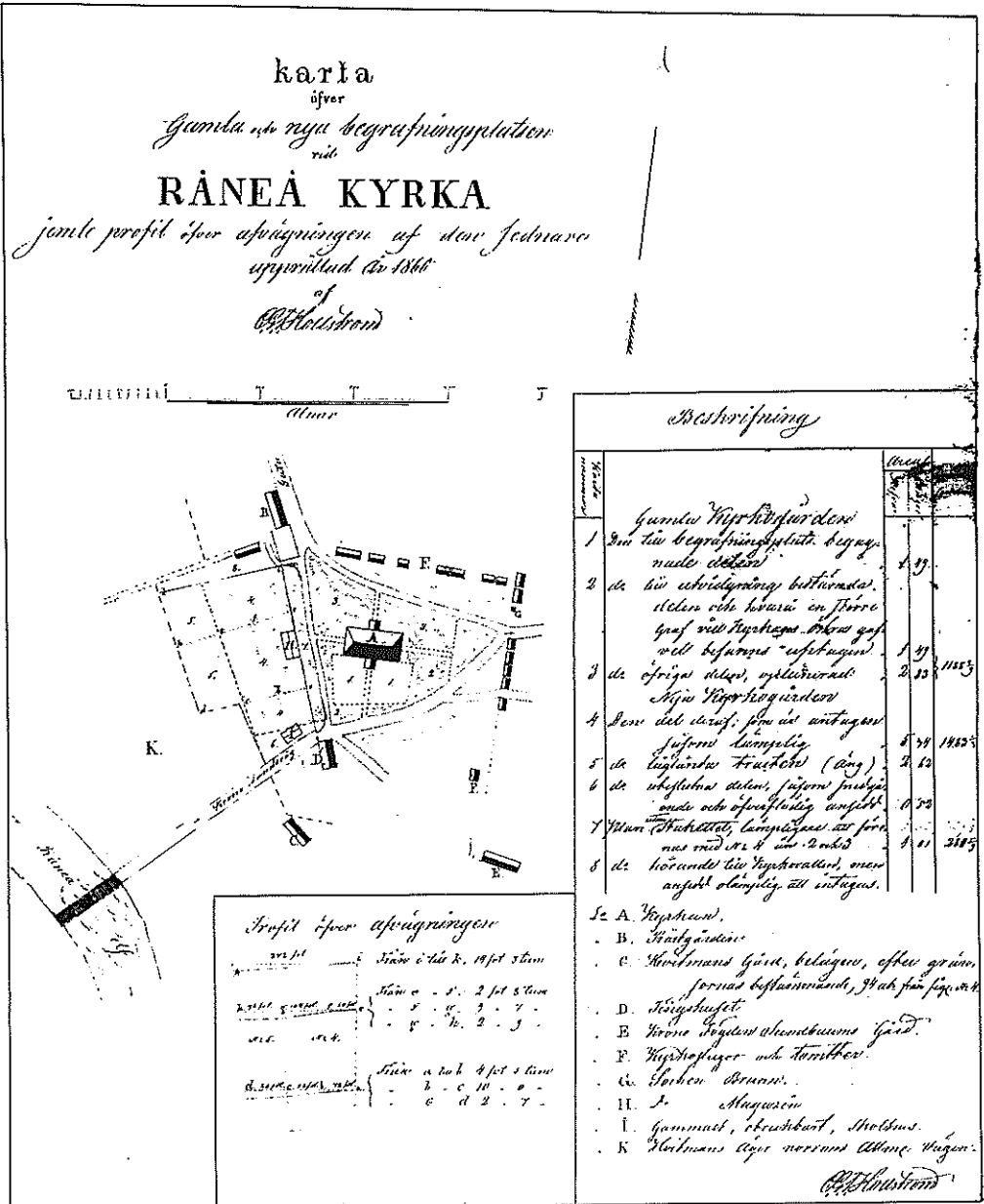
För beskrifningens författande hafva, utom officiella meddelande från vederbörande Embetsmyndigheter, egna i orten samlade underrättelser och gjorda iakttagelser legat till grund.

Råneå i Majj 1853

N.P.Bröms

L. Ruuth

J.E.Nyström

Beskrifning öfver
Neder Calix Socken

upprättad år 1851 af

O. Öhlund
Commissions Landtmätare

P. A. Toll
vice Commiss. Landtm

Karl Burman
vice Commiss. Landtm

1:mo Socknens allmänna beskaffenhet

Neder Calix Socken, hvars Kyrka är belägen vid 65° 57' nordlig polhöjd, ligger i S.V. 6 1/4 mil Lands- och 5 1/2 mil Sjöväg från Haparanda Stad, samt 9 1/4 mil landsväg i nordost från Luleå Stad; gränsar i norr till Öfver Calix Socken, i öster till Neder Torneå, Carl Gustafs och Öfver Torneå Socknar, i wester till Råneå Socken och i söder till Bottniska Wiken. Hufvudsträckningen af Socknen ligger i Norr och Söder, från Öfver Calix Socken till sydligaste delen af Storöns fasta land och utgör en längd af 6 1/18 mil; dess största bredd är vid hafskusten i öster och vester emellan Neder Torneå och Råneå Socknar af 4 1/3 mil och dess minsta bredd på öfra ändan 3 1/4 mil. Socknen, som med undantag af den tillstötande Skärgården utgöres af fast land, upptager inom rågångarne jemte holmar och skär, en areal af 355.565 Tunneland 6 Kappeland, bestående af 1.149 Tunnl. 23 Kappl. Åker, 21.149 Tunnl. 5 Kappl. Äng, och 150.317 Tunneland 7 Kappl. Skog, samfällde platser och vägar inberäknade samt 182.949 Tunnl. 3 Kappl. Sjöar, berg och mossar.

Socknens utseende: En mot hafvet sluttande i allmänhet skogbeväxt bergstract, uppfylld af en mängd Sjöar och mossar och genomskuren af Calix, Töre och Sangis elfvar samt flere mindre vattendrag, utmärker egenteligen landet. Den dahlsträckning, efter hvilken Calix elf har sitt lopp utgör den mäst odlade delen af Socknen. Den öfriga uppodlade delen består af, dels spridda byar efter Kustlandet, dels skogsbyar på något längre afstånd från elfven, samt enstaka, på Kronomark de sednare tiderna, merendels invid Sjöar anlaggde större och mindre hemman. Största vattendraget, som genomlöper Socknen, utgöres af Calix Elf, hvilken anses hafva sin upprinnelse från ett större fjellberg, benämndet Roamastyocks, wid Norrska fjellryggen. Denna elf erhåller derjemte från Torneå elf en betydlig vattenmassa, emedan denna sednare vid en by, benämnd Junasuando uti Pajala Socken, delar sig uti 2:ne grenar, af hvilka den vestra med ungefärligen 1/3 af Torneå elfs wattentillgång förenar sig med Calix elf vid Tarendö by inom ofvannämnde Socken. Utom denna elfgren, uppsamlar Calix elf under sitt lopp flere mindre elfvar, af hvilka Ängesån, som vid Öfver Calix Kyrka infaller, är den betydligaste. Det största vattendrag Calix elf under loppet genom Socknen upptager är Westanån, som utfaller gent emot Öfver Mordjerfs by.

Ett större wattendrag på vestra sidan Calix elf kommer från Öfver Calix Socken och faller in i sjön Tjäruträsk hvarifrån det, efter att hafva under några mils lopp insamlat åtskillige tillstötande mindre vatten, under namn af Böhlsån nedlöper till Törefjärden samt utgör drifvattnet för Töre werken, bestående af Stångjerns Smedja, samt Såg och mjölquarn. Från Rafvelberget på gränsen emellan Lagnträsk och Bergnäsuddens Kronohemman, äfven å vestra sidan Calix elf, kommer ett wattendrag och faller in i Sjön Bjumorsträsk, som äfven har tilllopp från 2:ne mindre insjöar, benämnde Quarträsk, och lämnar vatten för ett antal husbehofs mjölquarnars drifvande i den så kallade Ökvattenbäcken. Vidare fortsätter detta vatten sitt lopp i s.v. riktning genom Storträsk och Pålänge ned till Sikenfjärden.

På östra sidan af Calix elf genomskäres ock landet af ett wattendrag, som härleder sina källor från Öfver Calix Socken. Detta vatten är af mindre betydelse i öfre delen af Socknen, på en sträcka af några mil, men i förening med tillstötande mindre vatten från närbelägna insjöar, antager det under loppet genom medlersta delen af landet, namnet Kårpikån. Sedan Moån, som räknar sina källor från Öfver Torneå Socken och går genom Storträsk och Bodträsk, infallit uti Kårpikån, fortsätter sistnämnda å sitt lopp i öster och förenar sig inom Björkforss hemman med Sangis elf, som löper från Carl Gustafs Socken ned till Sangisfjärden och lämnar tillgång för drifvande af Björkforss Såg och Mjölquarn. Sjöarne Kålsjerf, Mjöträsk och lilla Lapträsk lämna äfven vattentillgång ej mindre för Gammelgårdens finbladiga Sågquarn än för ett antal husbehofs mjölquarnar och utfaller under benämning "Flasabäcken" i Calix elf i närheten af egendomen Björknäs.

I afseende på läge och omväxlande natur framställer Socknen för åskådaren ett bland de wackrare landskap. Så t.ex. visar sig då man kommer från Hvitå by i Råneå Socken, Töre by med sina odlade Åkerfäldt på en mindre höjd med jemn lutning mot hafwet och genomskuret af den så kallade Böhlsån, genom hvars vattentillgång de förut nämnde Töreå werken drifvas. Från en vid Gästgifwaregården i denne by belägen kulle njuter åskådaren en fri utsigt öfver hafswiken Töre-fjärden, som är uppfylld med större och mindre holmar. På 1/4 mils afstånd från Töre by i N.O. riktning, invid Böhlsträsket, finnes det romantiska Johannisro beläget, anlagdt af Bergmästaren Quenzell. Denne lilla egendom har under dess anläggares tid utgjort ett bland de trefligaste Ståndpersoners säten på denna ort, men har de sednare åren till följe af bristande tillsyn, börjat förfalla.

Reser man vidare från Töre by, der vägen delar sig, så att en går norrut åt Öfver Calix Socken och en österut till Torneå Socken öfver den 1 3/4 mil långa Töreskogen, framstår på östra sidan Calix elf i förgrunden egendomen Åkroken, och på ett mindre afstånd, Ria och Börjelsby byar, belägna invid elfs stranden. Följes landsvägen härifrån vidare 1 1/4 mil, som ledes dels genom Månsby, Innabäcken och Rolfs byars uppodlade ägor och dels skogsmark, framstår på östra sidan elfven helt nära elfstrand, Neder Calix Kyrka på en

mindre höjd. Från sistnämnde ställe fortsätter landswägens ledning först 1/4 mil efter elfstranden till Näsbyn och derifrån vidare öfwer Sangis skogen förbi Landtjerfs fräse hemman till Sangis by, den östligaste inwid Landswägen inom Socknen bebodda plats. Men ehuruwål många af de tracter inom Socknen, genom hwilka den Allmänna landswägen ledes, framställer för åskådaren härliga utsigter och gifwer tillfälle till begrundande af det företräde i naturskönhet, som jemförelsewis med flere andre delar af landet, fallit på denna Sockens lott, så äro de samma ändå icke att jemföra med dem, som wid båtfart upp efter Calix elf, för resande framstå. Bland tracter genom hvilka den allmänna landswägen ledes, som företrädeswis förtjena nämnas, är närmaste omgifningen af Neder Calix Kyrka, belägen 1 mil ofwanföre Calix elfs utlopp i Bottniska Wiken. Här framstår i söder en del af Calix skärgård, lifvad mången gång af seglare och i norr, på 1/2 mils afstånd Gammelgårdens by med sina odlade fält, anlagd på en i elfven utskjutande landhöjd, samt å båda sidor elfven, de fleste af ortens Ståndpersoners egendomar, jemte Rolfs och Innanbäckens byar. Skönast af alt är den dock åt alla håll så rika utsigten från egendomen Philipsborg, som innehafves af Provincial Läkaren Kleinschmidt. Skådar man åt söder framstår Calix redd och Segelleden till och från den samma, åt öster Bredviken och Näsbyns åkrar och ängar, åt norra sidan Calix elf och Kyrka med sina närmaste omgifningar, jemte Gammelgårdens by och i vester en del af Rolfs bys åkrar och ängar omvexlande mellan skogbeklädda kullar, jemte Rolfslandet.

I historiskt afseende förekommer här ingenting af märkvärdighet förr än under kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809. Det war då, som fiendtliga armeer första gången, hwad känt är, genomtågade landet. Något slag eller träffning under fram eller återmarschen är icke lefwereradt inom denna Socken. För underlättande af comunication emellan östra och westra elfstranden, sträcktes af Ryska armeen en flottbrygga öfwer Calix elf, hwilken sedermera samma höst, genom en stark s.o. storm blef totalt förstörd.

Jordmonen, som i allmänhet är af svag beskaffenhet omwexlar mycket. Åkerjorden består hufvudsakligen af lera och sand, äfwensom Sandmylla och Lermylla dels på lös och dels på fast botten. På en del ställen är åkermarken mycket stenbunden, hwarigenom dess bearbetande förswåras i en betydligare grad. Ängesmarken, som flerfaldigt öfwerstiger Åkerwidden, är till en större del af sämre beskaffenhet, bestående i det mästa af släta myror, uppgrundningar och afrögda kärr samt till någon del af hårdwall och åkerlindor.

Bergarten består af wanlig gråsten, och finnas inga malmanledningar, som förtjena nämnas, med undantag af Lutskäret, en mindre hollme i Skärgården, som efter berättelse skall innehålla ganska rik kopparmalm ehuru oåtkomlig i någon större mängd i anseende till dess läge under wattenytan.

Mineralkällor, äfwensom källor med godt sött watten förekomma på flere ställen inom Socknen.

Utom mer wanliga **djurarter** påträffas stundom Björnen och Vargen.

Trädslagen bestå till det mästa af Tall och Gran, samt mindre allmänt af Löfskog. Någre trädslag, som tillhöra sydligare klimatet finnas icke planterade inom Socknen, med undantag af krusbärsbuskar, hwilka de sednare åren blifwit planterade uti åtskilliga kryddgårdar.

Hälsotillståndet är i allmänhet godt. Exempel på hög ålder finnes äfwen inom Socknen.

2:do Invånare

Socknens befolkning, hwars antal under en tid af år warit i outhörligt stigande, består nästan uteslutande af Swenskar och utgör för närwarande 5.504 personer, sammanräknade med några Finska och Lappska familjer, som för fattigdom inflyttat och blifwit bosatta såsom Backstugusittare. Af nämnde folkmängd erlägga 1.075 män och 1.159 quinnor mantalspenningar, de öfrige 1.541 af man och 1.729 af quinnokön äro därifrån befriade. Enligt Kyrkoboken äro 946 par gifta, ungdom under 15 år är 2.236, Enklingar 87 och Enkor 216. Husböndernas antal utgöra 407 och de tjanandes 1.604.

Af Socknens befolkning kan icke mera än hälften anses wara sysselstatt med hufvudnäringen, som här består af Jordbruk och Boskapsskötsel. Den öfriga delen, som består af sådane personer, som äro befriade från mantalspenningars erläggande för hög ålder, äfwensom af Inhysesshjon och Backstugusittare, egna sig uteslutande åt arbetsbiträden och något handaslöjder.

Till seder är folket i allmänhet oförderfvat; likwist har den förökade consumptionen af rusgifwande drycker de sednare åren i förening med den stegrade luxen i någon mon demoraliserat detsamma. Orsaken härtill torde i det närmaste kunna förklaras deraf, att arbetarne, som äro wane wid wällefnd, de sednare åren warit i tillfälle bereda sig goda penningeinkomster för sine wid Marknaderne försålda skogseffecter, hvilka sedermera olyckligtwis blifwit använde till öfwerflödets bedrifwande.

För slöjder äro innewånarne icke särdeles böjde, likwäl finnes åtskillige, som kunna tillwerka af träd och jern hvad allmogen behöfver. Quinfolken tillwerka ock af ull, lin, Bomulsgarn och hampa det hufwudsakligaste, som till husfolkets beklädnad hörer. Likwäl inköpes, utom Bomullsgarn, något Fabriks-tyger, som användas till Helgedagskläder.

Någon egentlig rikedom finnes icke hos skattebönderne, men flere bland dem hafwa något öfwerskott och många äro behållna, likwäl äro lika många skuldsatta om ej fler. Kronohemmans åboer och Nybyggare befinna sig i allmänhet i mera tryckande omständigheter, dock äro Frälsehemmans åboer uti en ännu sämre belägenhet, emedan de sakna sjelfständighet och besittningsrätt till den jord de odla.

Tjenstefolket har husbonden alltid uti sitt bröd. Så kalladt statfolk och Torpare finnas ej inom Socknen. Tjenstefolkets uppförande i afseende på seder och nykterhet är lika med hwad om Socknens innewånare i allmänhet förr

blifwit uppgifwit. Öarlighet, derest åwerkan å Kronans skogar som med fördel bedrifwas, derifrån får undantagas, är mera sällspord.

Löningswillkoren hafwa de 10 sista åren blifwit betydligt stegrade, så, att lönen för en ogift dräng, som före denna tiden utgjorde 20 å 23 Rdr 16 sk, nu uppgår till 45 å 50 Rdr och för en piga till 13 Rdr 16 sk å 16 Rdr 32 sk, alt Banco. Utom penningelönen erhåller tjensthjonet såkalladt släte, som består af diverse arbetsklåde persedlar, hvilka sammanräknade i värde uppskattas till 10 Rdr för en dräng och 6 Rdr 32 sk Banco för en piga.

Priset på ett karl dagsverke med egen kost, är under den mörkare årstiden 16 sk och under öfriga delen af året 32 sk Banco.

3:to Näringar

Socknens hufwudnäring är Åkerbruk och Boskapsskötsel, det förra eller Åkerbruket, är försummadt i brist på insigt i dess ändamålsenliga behandling. Det bedrifwes uti enskifte på så sätt, att 7/8 af all åker besås med korn, hwaremot den återstående delen besås med Råg, Potatis och Kåhlwäxter och stundom swarträdas. Den afkastning Åkerbruket efter ortens behandlingssätt gifwer, uppfyller wäl i goda år Jordegarnes eget behof och jemväl något derutöfwer, dock är den icke fullt tillräcklig för hela befolkningen i Socknen, i synnerhet under misswäxtår, som wanligen inträffa hvar 3:e eller 4:e år, då Spannmålsbristen blir ganska stor äfwen hos hemmansinnehafwarne, men denna brist kan afhjelpas, dels genom en bättre skötsel af Åkern och dels genom nya odlingars verkställande, hwartill Lägenheter icke saknas hwarken på hård mark eller kärr och myror. Medgifwas måste likväl, att den Jordbrukande klassen af Socknens innewanare, efter förutgången wäckelse af exempel från de södra Socknarne i Länet nu mera börjat iakttaga en ändamålsenligare balans i Åkerbruket, ehuru dess snara upppkomst ännu icke är att förwänta i anseende till gamla inrotade wanor och fördomar samt den inom landet rådande penninge bristen, som twingar den fattige Bonden att kasta sig in på binäringarnes gebit, för erhållande af någon penningeinkomst. Laga skiften, i de byar der desamma blifwit för rättade, hafwa äfwen betydligt inwerkad på jordbrukets förbättring.

Hafra, som i ringa mon endast utsås på nya odlingar, begagnas merendels såsom foderwäxt, emedan den sällan hinner gå till mognad under denna polhöjd. Med lin och hampa äro försök äfwen gjorda, men fördelarne hafwa wisat sig så litet winstgifwande, att odlingen deraf, de sednare åren blifwit efterlämnad. Humle odlas så godt som als icke.

Den åkerbruksredskap, som nu begagnas, består af den allmänna plojen eller wälten, Ahlen och Pinnharfwen. Ett åkerbruksredskap under benämningen "Myll", för luckring af jorden, har äfwen de sednare åren blifwit antagen. Några nyare Åkerbruksredskap hafwa i anseende till deras dyrhet ännu icke blifwit införde.

Såningstiden för korn infaller sällan förr än sista dagarne af Maji och början af Junii. Vid tidigare källossning händer någon gång, att med Wårsådden kan göras början Eriksmässotiden, eller den 18:de förstnämnde månad. Potatis sättes i början af Junii och skördas i slutet af September och i början af October. Rågländena besås merendels i medlet af Augusti och skördas samtidigt med wårsådden, som sker i slutet af Augusti och i början af September.

Rior och Tröskverk: Hwad rior widkommer, så äro de nu mera allmänt antagne inom Socknen. Dessa äro till inredning lika med i Finland brukliga, det w.s. försedde med golf hwarpå tröskningen i brist af loge verkställes, äfwen som mur för eldstaden.

Tröskverk, finnas blott hos 2:ne hemmansägare i Socknen, hwilka af dem sjelfve blifwit förfärdigade och ställda för hästkraft efter en erhållen ritning från Dalkarlså i Westerbotten, hwarest tröskverket med samma construction drifwes med watten. I den mon fördelarne af dessa tröskverk bland Allmogen blifwa kända är ock anledning till förmodan, att de samma blifwa omfattade med det förtroende dem bör tillkomma. Den hittils begagnade methoden, att meddelst handkraft med slagor tröska årsvexten, börja nu blifwa ansedd såsom för mycket tidsmördande, hwilket således äfwen kommer att påskynda tröskverkens allmänna antagande.

Träd och Kryddgårdar finnas icke, med undantag af några Kryddgårdar, som ortens Ståndspersoner hafva wid sine hemman.

Ängarne, som till en större del äro af sämre beskaffenhet, hafva icke eller erhållit den wård och skötsel som de erfordra, i följd hwaraf den afkastning, som för närwarande i medeltal kan uppskattas till 1 1/2 lass eller 60 Lispund på tunnelandet, icke är att jemföra med den som genom deras ändamålsenliga behandling wore att påräkna. Likväl är Ladugården tillräcklig för att underhålla den ringa åkerwidd, som nu finnes. I den mohn Åkerbruket tilltager är ock att förmoda, det allmänna uppmärksamheten ledes på ängarnes förbättring för erhållande af större gödseltillgång.

Betesmarkerna utgöras af wanliga oinhägnade skogsmarker, der kreaturen under sommarmånaderna dels gå fria dels ock wallas på myror och wid stränderne af insjöar, hwarest finnes ett godt och ymnigt bete. Sedan årets gröda blifwit inbergad och betet i skogarne aftager, släppes äfwen boskapen för betning på inägorne.

Boskapsskötseln utgör såsom sagt är en hufwudnäring i förening med Åkerbruket. Genom sparsamhet äro åtskillige hemmansägare i tillfälle att afyttra något smör som i hela Socknen kan utgöra omkring 1.200 Lispund, äfwen som en ringare inkomst erhålles genom försäljning af slagtboskap eller kött. Kreaturen tillbringa nätterna om sommaren under tak, uti enkom tillredda sommarfähus. Vintern underhållas de uti fähus, (som äro försedda med eldstäder för underhållande af en jemn värme och torka) på ordentlig och ändamålsenlig utfodring, hvarföre ock den afkastning ladugården gifwer, kan anses fullt motswara de kostnader och beswär densamma fordrar. Några constanta och

mjölkrika koraser hafwa ännu icke blifwit införda, och är anledning till förmodan, att förädlade Kreatursraser, som äro wana med ett starkare foder än som uti denna Socken kan finnas, om de blefve införskrifna, snart nog försämrades, och föga skulle gifwa den afkastning, med betraktande af fodertillgången, som ortens inhemska koras. Medelafkastningen efter en inhemska ko anses utgöra 5 Lispund smör årligen och en kanna mjölk hwarje dag, hwilket i wärde uppskattas till 45 Rdr 16 sk Banco. Tiden då Boskapen utsläppes på betet inträffar wanligen i medlet af Junii, hwaremot stallfodringen widtager i slutet af September.

Socknens binäringar bestå af Tjärutillwerkning, körslor och arbete wid Törefors Bruk och Såg samt Borgfors Sågwerk, äfwensom af skogseffecters försäljning och fiskeri. Tjärutillwerkningen, som alltid ansetts hinderlig för jordbruket, torde inbringa största penningebeloppet, ehuru denna näring utom i sednaste åren icke warit lönande. Förtjensterne wid Bruket och Sågwerken torde böra sättas i 2:a rummet och dernäst försäljningen af trädwaror, som likwäl endast eger rum vissa år wid gynsam conjunktur och kan endast i mindre scala bedrifwas i anseende till de medtagna skogarne. Genom fiske kan obetydligt afyttras af Lax, Sik, Strömming och Skälspeck.

För 1 tunna Tjära har wäl nu i några år betalts 5 à 6 Rdr men derförut endast 3 Rdr. Priserna för skogseffecter wariera mycket, i medeltal antages till 4 1/3 Rdr för en tolfot Plankor 7 alnar 3 tums, och 5 à 6 sk för hwarje cubikfot Bjälkar. Spiror och Skeppsvirke efterfrågas sällan och ej i någon myckenhet. För 1 tunna Lax erhålles omkring 33 1/3 Rdr, 1 Tunna Sik eller Strömming 10 à 12 Rdr och 1 Lispund skälspeck 2 Rdr 32 sk alt Banco. För körslor wid Bruket eller Sågwerken kan med en häst erhållas ungefärligen 1 1/3 Rdr Banco om dagen. Hela inkomsten af desse nu uppräknade binäringar i Socknen, hwilka endast en del af allmogen är i tillfälle att begagna, kan ej med någon säkerhet uppgifwas eller sammanräknas, men det är ett känt förhållande, att med inkomsten från binäringarne kan allmogen sällan betäcka sine nödwändigaste behof, dock blir sådant möjligt, så snart jordbruket hunnit undergå någon wäsentlig och genomgripande förbättring.

En god hjälpkälla till utkomst skulle Allmogen kunna bereda sig meddelst tillwerkande af salpeter, utan att Jordbruket derigenom skulle skadas, emedan den hertill erforderliga kreatursurinen kan uppsamlas sommartiden, då den eljest går förlorad, men allmogen, ehuru härom underrättad, är icke benägen för detta företag, likasom för hwarje annan ny inrättning.

Den af Assessor Plageman förordade Pottaske tillwerkningen har genom åtskilllige försök visat sig icke lönande, men måhända, orsaken dertill härleder sig från ett origtigt behandlingsätt.

Skogen är invid hafswiken och alla mera bebodda tracter mycket medtagen i anseende till den stora afbrukningen de sednare åren, förnämligast genom handsågningsmetoden, hwilken för circa 8 à 10 år sedan blef införd; dock råder i allmänhet en stor misshushållning med skogarne, hwartill deras samfalta

begagnande uti ej skiftade byar väsendtligt bidrager. I det inre af landet, eller längre uppåt elfvarne finnas ännu goda skogar, som försäkra ortens innebyggare om deras framtida behof af timmer. Utan undantag kan alla byar inom Socknen anses äga skog inom sina områden, till gårdsle och wedbrand, samt de fleste äfwen till hustimmer.

Någon egentlig lux uti byggnadssättet kan ej tillwitas Socknen, emedan bonden ännu bibehåller, med undantag af mangårdsbyggningen, som till inredning blifwit ändamålsenligt förbättrad, oförändrat den fordna byggnadsmethoden. Boningsrummens antal utgöra wanligen 3 à 4, hwilka äro med omsorg upptimrade och i öfrigt wäl försedda. Såsom en verklig nyttig vedbesparande inrättning af sednare årens uppfinningar inom Socknen, förtjenar nämnas de af Allmogen öfwer allt inrättade spisar med eldrör, hwilka på samma gång uppvärma rummet, som de lemna de arbetande nödigt ljus. Dessa eldstäder consumera föga mera bränsle än en större kakelugn, men värma rummet fullt ut så bra.

Stängselsättet är det i skogsorter wanliga, nemligen täta gärdesgårdar af oklufven granstör och gärdsel af klufwen gran.

Bruk: Törefors Jernbruk bestående af 2:ne Stångjernshammare med 2:ne härdar och 1 räck- och kniphammare med 2:ne Ässjor, är uppbyggdt i Böhlsån af framledne Baron och Bergsrådet Hermelin i början af 1790-talet. Detta bruk är privilegieradt för 900:de Skeppunds smide och hämtar tackjernet från Gyljens masugn i Öfwer Calix Socken, hwilket från tillverkningsstället till Bruket transporteras en wäglängd af 6 mil. Töreåfors bruks tillverkning afsättes till en större del inom orten, hwaremot öfwerskottet utskeppas till Stockholm, äfwen som directe till Utrikes ort.

Sågverk: Björkfors finbladiga Sågquarn, som består af twenne ramar och 24 blad, är utsynt wid Sangis elf emellan Björk- och Hällforsarne den 29:de Augusti 1763 och erhållit sine första privilegier 1764, men wid en sedermera verkställd skattläggning den 16:de September 1820, har densamma blifwit beräknad till en årlig afwerkning af Tretusende Femhundrade träd, hwilka efter förutgången utsyning hemtas såwäl från egne, som angränsande Skogar. Brädsrântan för denna Sågquarn, som är bestämd till 80 tolfter enkel beräkning, löses altid af nuwarande ägaren med penningar efter markegångs pris.

Töreåfors finbladiga Sågquarn är anlagd i Böhlselfwen gent emot Töreåfors Jernbruk och wid samma damfäste, å det ställe hwarest Töre och Törböle byamän förut af ålder innehaft och begagnat en grofbladig Såg, derå de ägt rättighet, att till afsalu uppsåga 160 tolfter rena grofbladiga furubräder af wanlig längd. År 1799, blef af Baronen och Bergsrådet Hermelin, som tillförne på grund af erhållet vederbörligt tillstånd anlagdt förut omnämnda Jernbruket, från Töre och Törböle byamän inköpt det gamla Sågstället med derå warande grofbladiga Såg, hwarföre i ränta till Kronan utgått 6 2/3 tolfter rena grofbladi-

ga bräder och efter i Julii Månad 1799 af Härads Rätten hållen undersökning samt enligt Konungens Befallningshafwandes i Westerbottens Utslag den 28:de October Kongl. Kammar Collegii Utslag den 10:de December, alt samma år, under loppet af åren 1801 och 1802 uppbyggdt den nuwarande finbladiga Sågquarnen, som består af 2:ne ramar och 24 blad. För Sågwerkets behof, hwarunder blifwit anslagne 2000:de Träd för årlig afwerkning, hämtas timret från egne Skatte- och Frälse Hemmans Skogar. Brädräntan uppgår till 50 tolfter enkel beräkning och löses efter markegångspris.

Uti Byarne Bondersbyn, Börjelsbyn, Kärpikån, Sangis, Wånaffjärden, Pålänge, Sören och Sihnäs hafwa af fordom efter wederbörligt tillstånd, warit inrättade grofbladiga Sågquarnar, äfwensom dessutom ett finbladigt Sågwerk uti Bondersbyn och ett uti Gamelgården, men desse äro numera allesamman ödelagda.

En Tullmjölquarn är nyligen uppbyggd å Börjelsbyns ägor och inredd för 2:ne par stenar, samt skattlagd till 17 1/2 kappar.

4:o Politisk Författning

Kammarverk: Neder Calix Socken består af Neder Kalix Härad och Calix Fögderi i Norrbottens län och utgör ett Consistorielt Pastorat af Hernösands stift. Härads Höste och Vår Ting hållas uti Socknens eget Tingshus wid Neder Calix Kyrka.

Hemmanen inom Socknen utgöras af:

Frälse	12	95/96	Mantal
Kronoskatte	47		dito
Krono	7	147/192	dito
Tillsammans	66	145/192	Mantal

Skattebyarnes gamla åkrar och ängar äro med få undantag i slutet af 1700 och början af 1800-talet fördelade uti Storskifte. Laga Skiften hafwa ock blifwit i några byar förrättade och fastställda.

Statsbidrag: Dessa finnas upptagne i widfogade Tabell särskildt för hwarje Prestation eller Titel, med iakttagning af skillnad för hwarje särskild natur af hemman och näringar.

Alla de uppgifter eller Statsbidrag, som tabellen upptager kunna icke anses wara mera tryckande för den ena näringen än den andra. Den enda titel, som ojämt utgår af Jordbruket är Ordinarie Räntan, emedan den Kongl. Maj:t och Kronan behållna delen deraf, af räntegifwaren alltid får efter deras eget wal, antingen lefwereras till wederbörande Uppbördsmän, wid de wanlige Uppbörds-

stämmorna in natura, eller ock lösas efter markegångspris, då deremot alla andra räntor få widkännas någon förhöjning.

De räntor hvilka af wederbörande uppbördsmän uppbäras och äro anslagne till vissa verk och inrättningar, måste betalas med 16 sk tillökning i forsellön utöfver Marrkegångspriser å hwarje tunna Spannemål. Och de räntor, hvilka äro anslagne Embets- och Tjenstemän på lön, taxeras af desse likasom annan deras egendom, då de ej efter behörig uppsägning till lefwerering in narura, lefvereras uti afradsgill Säd.

Efter hwad af efterföljande Tabell synes, utgför beloppet af

1:mo Bevillning	Banco Rdr	1443:	40:	9
2:do Ständiga Räntor		4056:	18:	6

Kronotionen uppgår till 91 tunnor 10 5/45 Kappor, hwaraf en större del är Kongl. Maj:t och Kronan behållen och återstoden disponeras dels af Upsala Domkyrka och dels af Stockholms skolstat och löses altid med penningar efter markegångspris.

3:tio Arrende Medel		99:	27:	8
----------------------------	--	-----	-----	---

Ärliga arrendet för kronoegendomar erlægges med penningar efter markegångspris

4:o Kostnad för Rustning och Roterung		2043:	6:	3
--	--	-------	----	---

Jorden inom Socknen är åsatt dels ordinarie Roterung för Kneckte hållet wid Calix Compagnie och dels Extra rotering. Den ordinarie roteringen inom Socknen, är att anse för mycket sträng, emedan 2/3 mantal måste answara för en Soldat. Denna afgift vore att anse för mycket tryckande om Rotehållarene wore pliktige, att uti färdiga prestationer utgöra hwad Soldaten tillkommer, men sedan de en gång uppbyggt hus och odlat nödig jord åt sin Soldat, så äro dessa att anse såsom sine egna Jordbrukare och Jordägaren, hvilken från äldre tider want sig vid att umbära denna jord, saknar den icke.

5:o Clerecie Statens Underhåll		3.185:	46:	11
---------------------------------------	--	--------	-----	----

Emellan den nuwarande Pastorn och Sockenboerne är den öfwerenskom-melse träffad, att han uppbär 170 tunnor korn och 125 Lispund smör af Socknen oberäknat 10:de Får och halm. Comministern och Klockaren 4 kappar korn hwardera och Kyrkovaktaren en kappe korn af hwarje rök.

6:te Fattigförsörjning		1523:	2:	5
-------------------------------	--	-------	----	---

7:o Skjuts		2079	11	
-------------------	--	------	----	--

Hållskjutsningen utgörs med 3 hästar på hwarje inom Socknen warande Gästgifweri hvilka till antalet äro tre. Kron Skjuts, då den påkommer, utgöres efter tour. Hela skjutsningskostnaden är beräknad till 30 Rdr Bco för hwarje Skjutsskyldigt mantal.

8:o Wäghållning		1086:	34:	
------------------------	--	-------	-----	--

9:o Diwerse afgifter, onera och allmänna besvär.		829:	45:	5
---	--	------	-----	---

Under denna titel äro upptagne Byggnadsskyldigheten wid Kyrkor, Prästgårdar, Tingshus, Socken- och uppborås stugor, Tionde Spannmåls Bodar, Sockne arrester och munderingsbodas, samt kostnader för wed och ljus till stämmor och sockne arrester. Äfwenledes förekommer under denna Titel aflöning för Sockneskrifware, Brofogdar, Fjärdingsmän och Profosser eller Straffkarlarne uti Tingslagen.

Brandstods afgiften utgår, wid inträffade eldswådor, efter Taxering från Häradet, emedan någon förening derom icke är Sockneboerne emellan träffad. Sedan det inom Länet stiftade Brandstodsbolaget wunnit fastställelse, börjar äfwen denna Sockens innewånare, att deruti försäkra sin lösegendom.

Markegångspriset för de sista 5 åren å tionde spannemålen utgör:

för år	1846	Bco Rdr	7:	32
	1847		9:	16
	1848		8:	8
	1849		7:	16
	1850		7:	8

Deraf medium för alla fem åren är 7 Rdr 44 sk 9 3/5 rst Banco.

Politie

Uti Neder Calix Socken finnes en Ambulatorisk Folkskola, hwilken öppnades den 1:sta Februari 1850, och förestås af en Lärare, som i Contant lön erhåller 150 Rdr Banco årligen. Antalet af Skolungdomen, som hittils njutit underwisning utgör 60 å 70 stycken.

Någon underwisning för slöjder finnes icke inom Socknen.

Fattigförsörjningen fortfar att wara mycket tryckande och ehuruwäl Socknen enligt hwad tabellen utwisar uti ordentlig indelt fattigförsörjning be- kostar 1523 Rdr 22 sk 5 runst Banco årligen, så kringirra wärnlösa fattige tidt och ofta uti byarne, hwilka måste födas utan beräkning.

För sedlighetens och ordningens widmagthållande finnas de i Författningarne stadgade allmänna anstalter, men i öfrigt inga.

Helsowården ombesörjes af i Socknen boende Provincial Läkare.

Koppypningen ombesörjes af särskildt dertill förordnad person.

Ett District-Magazin är inrättadt uti Socknen, hwarifrån Allmogen eger att belåna Spannmål såwäl till utsäde, som brödföda.

Fornlämningar finnas inga.

Neder Calix Kyrka är af sten utan Torn. Dess längd utgör 55 3/4 och bredden 23 1/2 alnar. Angående Kyrkans byggnadstid finnes följande anteckning af framledne Kyrkoherden T.O.Gran, som warit Pastor i Socknen på 1750 talet.

"På hwad tid eller ålder Neder Calix Kyrka är byggd finnes intet spår till uti fordna tiders handlingar. År 1595 wid pass, afbrändes Kyrkan tillika med Prestgården och the thervid byggde hus. Hwarföre Sockneboerne berörde år sökte hos Konungen Byggnadshjelp och frihet för utlagor."

Wid Past N: Hackzells Desp. de Urbe Lula pag 36. *"The handlingar rörande såväl Kyrkan, som Prästebordet, hvilka förmodeligen warit förwarade, äro förkomna antingen genom brand eller fiendens härjande."*

Kyrkan är byggd i forn Göthisk stil med högt hwalf i 3:ne Circelformiga afsatser med bågar, som genomkorsa hwarandra. Innantill är Kyrkan försedd med en i sednare tider tillbyggd läktare wid westra gafveln, som går twärs öfwer ena långsidan till den andra. Bänkarne nere uti Kyrkan äro på båda sidor efter långa gången ända fram till Choret, hwilket afskiljes genom ett skrank, försedt med en genombruten försilfrad Pyramid å hwardera sidan af gången. Utom Predikstolen, som med bildhuggeri är prydd, samt målad i perlfärg finnes ett Orgelverk om 7 stämmor, som är byggdt 1812 och uppfördt å Läktaren.

Af målningar finnes en Altar Tafla föreställande Nattwarden, äfwensom en större nyligen till Kyrkan förärad oljemålad Tafla, föreställande Christi nedtagning från Korset. Altare Taflan är gifwen af famledne Prosten E. J. Sylven, hwilken warit Kyrkoherde i Neder Calix Socken från 1760 till 1777. Den andra Taflan är detta år förärad af en i Socknen född målare. Utom Konung Carl XIII:s Tal wid Riksdagens öppnande den 27:de Nowember 1817 förwaras ock i Choret en Textad minnes Tafla af Jubel Festen 1720 och hwarå läses följande inscription:

"Rätter Wäg och Himmelsk stega till den Ewiga frögden af Guds klara ord enfaldigt vist och förestäldt wid Jubel-festen, som then Stormäktigste Allernådigste Svea Konung Fredric den 1:sta Christeliga påbud och befallning uti Hela Svea Rike den 2:a gången firades den 17:de Mart 1721 till hugkommelse af den rena Evangeliska Lärans begynnelse här i Norden för Twå hundrade år sedan, samt den milda och Allernådigste Drottning Hulderica Eleonora undernådigst dedicerad, jemwäl till åminnelse af den oförändrade Augsburgska Confirmationen, som skedde den 25:te Junii 1530 wid tacksägelse dagen af den Evangeliska Kiörkan, celebrerad och hållen 14/25 Junii 1730."

På södra Kyrkowäggen finnes ock en swartmålad Tafla af träd med förgyllda bokstäfwer, men hwilka å den öfre hälften äro nästan utplånade. Dock förefinnes den innehålla en *"Sorgeklagan öfwer Fru Margareta Tornea Gerström, födder af förnåma Föräldrar 1652 den 3:dje Junii"*, Dotter till Prosten i Öfwer Torneå Församlingar F. Kiönning *"och som genom en olycklig händelse råkat i sjönöd den 14:de September 1696, och ligger här begrafven."*

Uti Choret står en Dop Funt af sten ifrån den Catholska tiden försedd med Munkstil.

I Sackristian, som är belägen på östra sidan af norra långsidan, har år 1828, då Kyrkan sednast undergått reparation, blifwit förwarad och uppsatt en gammal Alter Tafla från medeltiden med 3 Bilder i Bildthuggare arbete, före-

ställande Jungfru Maria med Barnet och en förgylld Krona på dess hufwud med omskrift "*Sancta Maria*". Till höger om henne sanct Jacobus, samt till wenster en af Apostlarne, hwars namn ej mera med tillförlitlighet kan uppgifwas.

Wid stora Kyrkodörren ligger en Grafsten å hwilken omskriften är aldeles oläslig, men som enligt berättelse af trowärdiga personer skall wara en åminnelse sten öfwer prosten Hans E. Walltier, som dog 1738. Uti Wapenhuset, beläget wid wänstra ändan af Kyrkans Södra långsida, befinnes en Graf benämnd "Bergmästare Grafwen". Ungefärligen på mitten af Grafstenen är i upphöjt arbete af samma ämne föreställd en Bergsman med en yxa i ena handen och en hammare i den andra, Bergsmannhätt på hufwudet, bälte kring medjan och Stöflar. På Grafstenens ena sida läses Bokstäfverna **S S B** och på den andra **M F B**, jemte en krona öfwer hwardera namnet. Nedanföre Bergsmannens fötter är ock i upphöjdt arbete en döds-kalle och 2:ne i korslagde benknotor och derunder årtalet 1740. I ena hörnet af Grafstenen är en sol, i det andra en stjerna, i det tredje en swan och i det fjerde ett Berg.

Uti den inwid Kyrkan särskildt byggde klockstapeln äro Socknens 3:ne Kyrkioklockor uppsatta, af hvilka den stora är gjuten år 1728 af Kongl. Styckgiutaren Grh. Meijer, men sedermera omgjuten år 1844. Den fordna omskriften hwaraf inhemtas, att Klockan blifwit af Neder Calix Socknemän inköpt år 1828, är vid omgjutningen icke bibehållen. Öfwerst å den andra Klockan läses orden: "*Soli Deo Gloria anno 1682*". Å midten af ena sidan: "*Ära ware Gudh i Höjden*" Å den andra: "*Till Guds Namns Ähra och Calix Kiörkis prydnadh Guten under Konung Carl XI anno 1682*." Uti omskriften läses: "*Gloria in Excelcis Demefecit Holmie Michel Bader*" Å den minsta eller Prästklockan: "*Då Högvälborne Baronen Herr Joh. Funct war Landshöfding öfwer Westerbotten, Då Högvördige Doct Herr Olof Kjöarning war Biskp öfwer Hernösands Stift blef denna klocka omgjuten i Stockholm af Johan Ahlström? År 1760*." Å andra sidan: "*Kommer och Låter oss Gå uppå Herrans Berg m.m. Es 2 v 3*."

Till grund för detta arbete äro följande materialier begagnade:

För **Kartans upprättande**: Province Landtmåteri Contorets Chartor använde och för **beskrifningens författande** wederbörande i Orten lemnade upplysningar, samt egne å stället gjorda iakttagelser.

Neder Calix i Julii 1851

O. Öhlund
Commissions Landtmätare

P. A. Toll
vice Commiss. Landtm

Karl Burman
vice Commiss. Landtm

Beskrifning öfver

Carl Gustafs Socken

upprättad år 1852 af C F Bergner

Dess allmänna beskaffenhet

Denna Socken, belägen vid 66 graders polhöjd, gränsar i öster till Ryssland efter Torneå Elf, i söder mot Neder Torneå Socken, som ligger emot hafskusten, i vester mot Neder Kalix, och i norr mot Öfver Torneå Socken, innehåller i längd emellan berörde Elf och Neder Calix Sockenlinia $2 \frac{2}{3}$ dels mil och i medelbredd omkring $1 \frac{1}{2}$ mil. Dess areal utgör 94.550 tunnland 4 kappeland eller nära $4 \frac{1}{12}$ qvadratmil, bestående af 37 tunnland 24 kappland tomter, 571 tunnland 7 kappland åker, 9.228 tunnland 5 kappland äng, 2.146 tunnland 20 kappland betesmark, 57.505 tunnland 27 kappland Skog, 19.286 tunnland 13 kappland mossar, 3.638 tunnland 6 kappland sjöar, 2.023 tunnland 16 kappland Berg och Sandhedar, 64 tunnland 29 kappland vägar och allmänna platser samt 47 tunnland 17 kappland till 2:ne hållhågnader. Utaf förenämnde ängsvidd innehafwa utsocknemän 1.606 tunnland 9 kappland, hvaremot denna Socken innehar inom andre Socknar 135 tunnland 3 kappland äng, som här icke äro inräknade.

I öfrigt består denna Socken af ett lågt slättland, som är uppfyllt af en mängd stora och små myror, jemte några mindre sjöar, äfwensom åtskilliga wattendrag genomskära landet, bland hvilka Afvajoki och Keräsjoki Elfvar äro de största, som dock endast höst och vår föra något betydligt watten.

Socknens rymd har åtgått till afvittrade hemman och Nybyggen, med undantag af 5.185 tunnland utmark, som till Kronan öfwerblifwit. På naturliga ängar, bestående af myrröjdningar, upplandningar och holmar, har Socknen någorlunda god tillgång, och odlingsmarker finnes äfwen i betydlig widd, isynnerhet myror, som genom dikning och bränning kunna göras fruktbara, hwaraf följer, att denna Socken, ehuru mindre uppodlad, är af medelmåttlig godhet. Den delen af Socknen, som ligger wid Torneå Elf är mest odlad och bebyggd, men många hemman äro äfwen i aflägsna skogsmarker anlagda, hufwudsakligen wid Keresjoki Elf och Lappträsk, hvilka hemman icke ännu ega några banade vägar till kyrkan eller andre ställen.

Socknen har wid Torneå Elf ett temmeligen vackert utseende, synnerligast der Elfven grenar sig omkring fruktbara holmar. Bägge sidorna af denna Elf äro i det mästa bebyggda och odlade, äfwensom en ordentlig väg finns anlagd på hwardera sidan om Riksgränsen utmed Elfven, men den på Svenska sidan liggande vägen sträcker sig endast till Öfver Torneå kyrkwall ifrån

Haparanda Stad, en längd af 7 3/16:dels mil, hvaremot vägen på Ryska sidan har en längre utsträckning till öfra landet.

Af stenslag, djurarter, träd och växter finnes ej andre än de wanliga och allmänt kända, och någon malmanledning har icke kunnat upptäckas. Så kallade helsokällor torde icke finnas medan erfarenheten visat, att allt friskt och rent watten är hälsosamt, utan att wara blandadt med främmande ämnen.

Ehuru de våta och vidsträckta myrorna förorsaka kyla och fuktighet i luften, är dock klimatet någorlunda hälsosamt, och det är troligt, att sundheten kommer att förbättras i den mon kärr och myror uttorka eller utdikas.

Innevånare

Folkmängden i Socknen, som icke i någon betydlig mon ökar sig, utgör för närvarande endast 1.830 personer, hvaraf 346 män och 331 qvinnor erlægga mantalspenningar, hvaremot 548 mankön och 605 qvinkön äro därifrån befriade. Med undantag af några få ståndspersoner, äro innewånarna Finnar, som utom en och annan ej kunna tala eller förstå Svenska språket. Hemmans innehafvarnes antal är 173 och Backstugusittarnes hushåll 114. De hushåll, som under namn af Inhysehjon äro enligt Krono Fogdens och Häradsskrifwarens uppgifter i Tabellen intagne till ett antal af 152, bestå till större delen af sådane Föräldrar och andre personer, som för sin orkeslöshet eller skuldsättning afyttrat sine hemman med betingadt underhåll, samt till en mindre del af inhyrda personer. De fleste Föräldrar, som till sina Barn öfverlätit sine hemman åtnjuta husrum och mat ilag med dem, ehuru de wanligen hafwa i det stället betingat sig wissa lifsförnödenheter, i händelse de skulle vela föda sig på egen hand, hwilket sällan inträffar. Då hemmanen i denna socken, likasom i de andre Finska Socknarne, icke klyfwes i så små delar som i de Svenska Socknare, så är det märkligt att Backstugusittares antal härstädes ändock icke ännu är jämförelsewis altför stort, men det är möjligt, att den näringslösa personalen, som wanligen allstrar fattigdom och brott, i en icke långt aflägsnad framtid kommer att öka sig till en förfärlig mängd, derest icke hemmans klyfningar något mera utsträckas, likwäl icke så tillwida, att obestuna hemmans delar uppkomma, hwilka åter skulle medföra en ännu större wåda för allmänna wälståndet. Att emellan arbetsamma och sedliga barn fördela hemman i så många besutna delar, som odlade ägor och odlingsmark möjligen medgifwa, synes skulle befrämja jordbrukets utwidgande och betydligt motverka de fattigas förökning. Större delen af befolkningen är likwäl ännu sysselsatt wid jordbruket. Bönderna i allmänhet äro wälmående och till en del förmögna hwilken fördelaktiga ställning härleder sig hufwudsakligen från ett tarfligt lefnadssätt och en god Boskaps skötsel. Ganska få Nybyggare befinnas i fattiga omständigheter, men många af Backstugusittare och Inhyssingar måste födas och underhållas genom fattig wården.

Wissa seder och bruk, som i Swenska Socknarne ej förekomma, begagnas af allmogen i denna och andra finska Socknar, hwaribland må nämnas, att finarnes åbyggnad äro mera enkla, synnerligast hwad inredningen angår. Mannbyggnaden består wanligen af en förstuga, ett så kallat pörte med en stor mur, utan spisel, försedd med en bakugn, en mjölk-kammare och en sommarstuga samt på några ställen dessutom en eller 2:ne kamrar. En eller 2:ne flygelbyggningar finnes äfwen, den ena till wisthus eller förrådsrum, och den andra till boningsrum under sommaren, utan eldstad. Tapetserade rum äro sällsynta. Ladugårdshusena äro nära lika med dem, som Swenska allmogen nyttja, men inga trösklador begagnas, utan grödan från Åkern uppsättes i Hässjor till torkning och sedan utsträckas i Rior. Husgerådssaker eller möbler äro särdeles få och enkla.

Hos få bönder finnes någon Burå, eller soffa, utan de fleste ega endast ett sämre skåp, ett eller 2:ne simpla bord och några stolar. Äfwenså finnes sällan mer än en säng, och bättre sängkläder, som en ståndsperson kunde begagna, äro än mera sällsporta. Likaledes är det få, som ega någon Silfwersked eller annat silfwer, utom en och annan Thesked. Deras pörtrum hållas mycket warma och fordra helt obetydligt bränsle, så att de för Skogs besparing wore att rekommendera hos Swenska allmogen. Finnarnes sätt, att hwila öfwer natten är ock eget. På några ställen intaga wäl Man och hustru en wanlig säng, men ofta ligga så wäl dessa som barnen och tjenstefolket på pörtgolfwet, hwarest nödigt antal sängbäddar hwarje afton inrättas nära hwarandra, bestående af halm, skinntäcken och fällar, med tresidiga trädpallar till hufwudgärde, på hwilka hufwuddukdar ibland läggas. Gamla personer och tiggare bruka stundom sofwa på pörtugnen, hwilket anses warmt och behagligt. Som ej någon spisel finnes i pörtmuren, såsom nämndt är, så begagnas icke eldbrasor, hwilka under den långa och mörka wintertiden skulle gifwa ett angenämt ljus, utan i deras ställe brännes torra stickor eller pärtor, en i sänder, hwaraf ett någorlunda bärgligt ljus erhålles, dock användes ibland wanliga talgljus såsom en högtidlighet. Deras föda består uteslutande af tjock surmjölk eller så kallad pima, en stelnad mjölk, hwarifrån all grädda blifwit aftagen, samt af ett tjockt och mjukt ogäset kornbröd, som dagligen eller hwarannan dag bakas. Endast dessa födoämnen jemte någon hårdsaltad fisk, merendels strömming, förtäres alla måltider om dagen, utom helgdags morgonen, då de äta afskummad filmjök i bunkar. Sötmjök ätes aldrig och få gånger på året kokmat, hwilken då består af potatis eller gröt, som begagnas till någon frukost. Deras matservis är ock ganska enkel, bestående af en mjölkbunka, som sättes midt på bordet, samt en stäfwä eller ett trädkärl om en kannas rymd, med ett kort skaft, hwilket kärl fylles med mjölk efter behof och circulerar ikring matlaget, då hwar och en i sin tour deraf dricker en munsfyllnad, och tuggar det tjocka brödet. Denna tarfliga föda är närande och icke så osmaklig som man kanske föreställer sig, och den kan icke eller anses dålig, enär Finnarne föredraga den framföre Swenska allmogens wanliga maträtter, som likwäl äro mera kostsamma. Genom detta kloka sätt att

lifnära sig, utan att tjenare dermed finna sig obelåtna, såsom hos Svenska allmogen stundom förspörjes, besparas mäst all grädda af mjölken, hwarigenom 3 à 5 Lispund smör efter hwarje ko årligen erhålles till försäljning, då bönderna i de Svenska Socknarna deremot, med få undantag, icke kunna producera något smör öfwer husbehofwet.

Widare nyttjar Finska allmogen ett eget sätt att widmagthålla och befrämja sin hälsa, bestående deri, att alla personer i hushållet hwarje Lördags afton och ibland oftare, innan de afgjort aftonmåltiden, taga sig ett swettbad uti ett serskildt uppfört och för tillfället starkt uppvärmt hus, sauna kallad, der alla, ehuru af olika kön, på en gång afkläda sig och meddelst piskande med hwar sin qwast, under sittandet på en lafwa under taket, påskynda en stark swettning, som inträffar inom några minuter, hwarefter de aftwätta sig swetten, och stundom, ehuru under stark vinterköld, oklädda återwandra till sine borningsrum, utan att förkyla sig. Man skulle tro, att någon osedlighet eller fräck oblygsamhet wore förenad med en sådan badning, men förhållandet är helt anorlunda. Badningstillfället anses heligt, så att endast ett skämtande i twetydig mening skulle wäcka afsky, hwarföre också allt tillgår med noggran anständighet. Man har utrönt, att föga någon Finne plågas af gikt och rheumatism, hwilket utan twifwel är en följd af berörde badning, helst som ganska få bland Svenska allmogen i norra orterna äro fria från samma sjukdomar.

Gamla plägseden, att hålla stora och kostsamma bröllopp fortfar ännu hos bönderne. Ett sådan räcker ofta 3 à 4 dygn, men en skälig kostnads ersättning erhålles genom gästernas skänker till brudparet, hwilka skänker egentligen utgöra oundwikliga betalningar som uppbäras af ett serskildt ombud och bestiga sig till 7 à 8 Rdr rgs och derutöfwer för hwarje person. Detta ombud tillkännagifwer för alla gästerna huru mycket en hwar af dem erlägger, hwarwid den som lämnat mindre än wanligt, alltid erhåller en och annan tillrättawisning, men denna olämpliga och oskickliga plägsed, som förr äfwen warit öflig hos Svenska allmogen, torde icke komma att länge fort fara. Utom dessa bröllopp äro dansnöjen och andra lustbarheter högst sällsynta.

Folket, som talar Finska och med undantag af några få personer, förstår icke Svenska språket, är i allmänhet redbart och ordhålligt samt fast och ihärdigt i sine föresatser, men till lynnet något häftigt och egensinnigt. En oförätt eller en wälgärning glömmes icke snart. I sitt wäsende äro Finnarne alwarsamma och wisa icke någon tillgjord yttre artighet, hwarföre de också wid besök hos hwarandra sällan yttra något hälsningsord, utan inträda helt tyst med betäckt hufwud och självmant sätta sig på en bänk eller stohl. Som bönderne icke kunna läsa Svenska böcker eller skrifter, och öfwersättningar deraf på Finska språket saknas, utom hwad angår religions ämnen, så är det naturligt, att de i allmänhet äro mera okunniga än de Svenska bönderna i Länet, men genom deras lifliga uppmärksamhet och trägna förfrågningar hafwa de gjort sig under rättade om flere saker än man kan förmoda.

Allmogens klädedrägter äro mäst enahanda, med de, som begagnas i Länets öfriga Socknar och i Rikets flesta prowincer. Om Söcknedagarne nyttjas kläder af hemwäfnader, samt under helgdagar och andra högtidliga tillfällen af dels hemwäfnader och dels Fabriks tillverkningar, så att någon egentlig lyx här icke är rådande.

En och annan mansperson, synnerligast bland Inhysingar har väl ett stort begär till bränvinets förtärande och deraf öfwerlastar sig så ofta tillfälle gifwes, men i allmänhet begagnas ej starka drycker till öfwerflöd, utom må hända wid större samqwäm. Tobaks blader och sämre karduser rökas flitigt af ej mindre män och ynglingar än en del gifta qwinnor, äfwenom det påstås, att en del dött-rar och pigor i hemlighet förnöja sig härmed, men deremot ser man sällan eller aldrig att någon snusar eller tuggar tobak.

Bruket af Caffé har ej ännu hunnit utsprida sig till en daglig dryck i alla hushåll, såsom i Svenska Socknarne, hwilket jemte den omnämnda tarfligheten i mat bidrager till penninge besparingar. Sådane Torpare, som utgöra wissa dagswerken till hemmansegarne finnas icke härstädes, utan endast tjenstefolk och daglönare. En dräng åtnjuter i årlig lön 30 à 50 Riksdaler och en piga 16 à 24 Riksdaler Banco, och dessutom får drängen i slitkläder 2:ne skjortor, två par kängskostöflar, två par sockar, ett par wantar, en halsduk, en mössa, och ett par skinnhandskar, samt pigan 10 alnar lärft, 3 skålpund ull, en hallsdruk, ett förkläde, 2:ne par skoämnen och en mössa. På en Ladugårdspiga, som sköter wäl boskapen sättes stort wärde, hwarföre en sådan alltid åtnjuter större lön än de andra pigorna, och hwilket naturligtwis bidrager till en rikare afkastning af kreaturen.

För ett mans dagswerke med kost betalas sommartiden 24 sk och wintertiden 16 sk samt utan kost förra tiden 40 sk à 1 rsd och senare tiden 24 sk allt Banco. Qwindagsverket betalas med omkring 1/3-del mindre än det förra. Oftast åtnjuta dagarbetaren mat hos husbonden.

För upparbetande af åker och äng, som icke med eget husfolk kan åstads-kommas, uppgöres wanligen oftast om en wiss betalning efter hwarje qvadrat-famn.

Hwarje hemman eller gård bibehåller alltid ett wisst namn, och egaren deraf tillägges samma namn, så att om han ombyter hemman blir ock hans namn förändradt. Detta gäller icke för ståndspersoner eller handtwerkare, men deras hemman bibehålla likwäl sina gamla namn.

Näringar

Jordbruket är hufwudnäringen i denna Socken, men det är ännu icke uppbragt till någon betydenhet efter tillgången på odlingsmark, och icke eller skötes det på förmånligaste sätt. Plog och Pinnharfwa användas wid åkerbruket, men få bönder hafwa försett sig årder, som i denna ort kallas Ahl, ett för åkerns red-

ning och luckring behöfligt och ändamålsenligt redkap. Största delen af Åkern besås med Korn och en ringa del med råg och potatis, och ingen del deraf trädas, men detta oaktadt erhålles i goda år spannmål till husbehof. Förbättringar i Jordbruket hafwa dock i sednare åren vidtagits, dels genom beredande af artificiell gödsel utaf myrjord och tufwor och dels genom myrländiga tracters utdikning och bränning till både åker och äng, så att förmonligare skördar kunna förväntas. På 800:de qwadrat famnar utsås 1 tunna Korn, eller hälften mindre Råg. Afkastningen af det förra utsädet kan antagas till 5:e kornet och af det senare till 16:de kornet. Vårsådden sker i slutet af Maji och i början af Junii, och skörden verkställes emellan den 24:de Augusti och 6:te September. Höbergningen börjas omkring 3:ne veckor efter midsommar och räcker wanligen till skördetiden och ibland något längre.

Det är i synnerhet Boskaps skötseln som lämnar allmogen den största inkomsten. Väl finnes någorlunda god tillgång på naturliga ängar, bestående af uppländningar, myror, och röjdningar, men med några undantag ega bönderna här icke större behållning än i de Svenska Socknarne, hwaremot höbordet är utwidgat af så kallade änges lindor, eller till äng förwandlad åker, hwilka Lindor i denna Socken äro sällsynta, hwaraf följer att det är egentligen ett bättre sätt, att sköta kokreaturen och mjölken samt gräddans besparande, som utgöra orsakerna till den betydligare aflastning från Ladugården, som Finska bönderne jemförelsewis erhåller och hwarigenom de i allmänhet sällan sakna penningar till sina behof. Huru mjölken behandlas och gräddan besparas är ofwanföre omnämndt, och hwad den bättre skötseln af kokreaturen angår, så består den hufwudsakligen deri, att dessa kreatur noggrannt omhuldade, tilldelas mat ofta och måttligt samt erhålla ett så kallat sörpe, till mat och dryck, som beredes i en stor inmurad gryta, meddelst uppkokande af watten med qwarlämningar af hö och halm, samt höfrö, som eljest icke kunnat förtäras, hwilken dryck är icke allenast så kreaturen wälgörande, utan medför äfwen en stor besparing i höåtgången, så att till underhållande af en ko i Finska Socknarne åtgår 1/3:del mindre hö än i de Swenska. Åtskillige bönder låta äfwen i sörpet inblanda färsk hästgödsel, helst när misswäxt på hö inträffar, hwilken tillblandning icke skall försämra sörpet.

Då i Socknen underhålles 1.207 kor, och af hwarje sådan erhålles årligen till försäljning 3 1/2 Lispund smör öfwer hufwud taget, samt smöret efter medelpris kan beräknas till 4 1/2 Riksdaler 12 sk Banco, hwilken betydliga inkomst i denna lilla Socken, är mera än tillräcklig till nödiga utgifter, helst som ej mycket pengar förstörs på Caffé drickning, såsom i Swenska Socknarne.

Utom denna betydliga inkomst af Smör tillverkningen innehafwa åtskilliga hemmans egare andel i Torneå Elfs regala laxfiske för en taxa af 5 Tunnor 5½ Lispund eller 1.610 skålpund, hwilket fiske anses lämna en behållning af 2 Rdr på skålpundet eller inalles 3.220 Riksdaler Banco, hwarjemte de wid Torneå Elf boende hemmans innehafwarna idka strandfiske därstädes efter Lax och Sik, hwaraf erhålles någon inkomst, som per medium torde kunna antagas till

1.000 Riksdaler Banco årligen, men någon annan binäring finnes icke i denna Socken, emedan skogen är föga tillräcklig till husbehof, så att ej något af den samma kan afyttras och någon förtjenst wid Bruk eller Sågwerk icke heller är att tillgå. Dock har allmogen, såsom sagt är, tillräckliga inkomster för sin bärgning äfwen under missväxt år, som inträffar hwart 3:e eller 4:e år.

Politisk författning

Kammarverk. Denna Socken utgör ett särskildt pastorat under Hernösands stift, har fordom tillhört Neder Torneå församling, lyder under Torneå Fögderi samt är till ett Härad förenad med Neder Torneå Socken.

Emellan hemmanen i Socknen, hwilka bestå af 15 $35/48$:dels Mantal Skatte och 6 $5/6$ Mantal Krono och hwilka, såsom förr sagdt är, blifwit afwittrade, befinnes en betydlig skillnad i afseende på deras ägor och förmoner, hwilket härrör dels af olika jordarter och belägenheter, och dels af större eller mindre odlingar, men genom laga skiften, som ännu ej blifwit verkställda, kommer denna olikhet att inom byalagen till någon del förswinna. - dock kunna nyhemman som äro wanlottade icke erhålla några bättre ägor i anseende till deras bestämda tillhörigheter.

Bönderne äro sjelfägande Jordbrukare, utan torpare eller arrendatorer. Hemmans klyfningar verkställas icke ofta eller till så små delar som i Svenska Socknarne, och någon laglig afsöndring av jord från hemman finnes icke. Backstugor hafwa under de sista 20 åren, icke allt för mycket tilltagit, ehuru man kunnat föreställa sig motstatsen, då ej många hemmans klyfningar egt rum.

Statsbidrag. Dessa bestå af följande:

Jordeboks och Hemmantals Räntorne	776. 47
Kronotionde	481. 28
Mantals penningar	143. 26
Arrende för Laxfisket i Torneå Elf	156. 4
Kostnad för Rustning och Rotering	706. 31
Bewillning	487. 6
Summa	2.751. 47

Anmärkning. Jordeboks och Hemmantals räntorne utgå med 2 Tunnor 8 kappor korn, 2 Lispund 15 $1/8$ skålpund smör, och 3 rsd 23 sk 4 $1/20$ rst Banco i penningar å mantal, samt äro indelte dels till Krono Fogden och dels till Norrbottens Fältjägare Corps.

Hwad Rustning och Rotering beträffar, så hafwa Rotehållarne i Torneå Fögderi ingått contract med Kongl. Maj:t och Kronan den 12:te Mars 1847, att i mon af manskapets afgång, få hafwa Rotarne vacante uti 50 års tid emot en år-

lig afgift af Fem tunnor korn antingen in natura eller efter markegångspris, så witt det ej öfwerstiger 6 rsd 32 sk Banco tunnan, efter godtfinnande lefwerera denna afgift antingen i spannmål eller penningar. I följd häraf och som Rotarne genom ett äldre contract förut stått vacanta i 20 års tid, hwarigenom endast en man finnes qvar, har vacance afgiften för alla roterade hemman i Tabellen blifwit beräknad efter 38 1/3 Riksdaler Banco för hwarje hel rota.

Clerecie Staten Kyrkoherden, som är ensam tjänstgörande uppbär sin lön enligt allmänna författningar samt äfwen den fordna Comministers lönen, hwilka begge utom Bostället äro uppskattade till

	1.548. 46
Kyrkobetjeningen	179. 40. 6
Summa	1.728. 38. 6

Fattigförsörjningen De Fattiga underhållas i det mästa på några och 50 såkallade Rotar, och då sådant ej sker erlægges i ett för allt 20 kappor korn, och 1 Rsd 32 sk Banco i penningar af hwarje 1/8:dels Mantal, hwarefter afgiften i det hela är beräknad till

	1.105. 21. 10
--	---------------

Hållskjutsen kostar	982. 2. 4
Och Väghållningen	694. 44.
Summa	1.676. 46. 4

Anmärkning Denna Socken samt Pajala, Öfwer och Neder Torneå Socknar underhålla efter hemmantal en väglängd af 10 3/4 mil, ifrån Neder Calix Sockenrå till Haparanda och derifrån till Öfwer Torneå kyrkostad, på hwilken wäg finnes flere större broar öfwer Elfwar, bäckar och dälder, så att hållskjutsningen och wäghållningen äro för dessa Socknar en ganska kännbar tyngd, uppgående på 1/8 Mantal till 9 rsd Banco årligen.

Diverse afgifter och allmänna besvär som innefatta Brandstod, hwilken erlægges enligt allmänna lagen, samt Curhus medel, Folkskole afgift, Publice byggnaders underhåll m.m., betinga sig till

	862.
--	------

Man finner af dessa uppgifter, som äro grundade på verkliga förhållanden, att Socknemännen till Staten och Sockenbordet erlægga årligen 8.125 Rsd 24 sk 2 rst Banco, samt att af denne summa belöper på 1/8 Mantal omkring 42 Rsd samma mynt.

Markegångs priset för de sista fem åren, på de hufwudsakligaste räntepersedlarna har varit

	Riadt Korn ej löst mått			Smör Lispund			Salt lax, tunnor å 14 Lispund		
För år 1846	7	32	-	5	-	-	34	-	-
1847	9	16	-	5	16	-	40	-	-
1848	8	8	-	5	16	-	35	-	-
1849	7	16	-	5	-	-	40	-	-
1850	7	8	-	5	-	-	40	-	-
Summa Bco Rsd	39	32	-	25	32	-	189	-	-
Medelpris	7	44	9 3/5	5	6	4 4/5	37	38	4 4/5

Politi:

Barna underwisningen gifwes af Föräldrar och Målsmän, och ingen Folkskola är ännu anlagd i brist på Lärare och Läroböcker, som ännu icke hunnit på Finska språket öfwersättas och tryckas.

För **sedlighetens och ordningens widmagthållande** finnes inga särskildta anstalter, utom hwad lag och författningar derom föreskrifwa.

Hälsowården ombesörjes af den i Haparanda Stad boende Provincial Läkaren.

Koppypning verkställes av en dertill utsedd person.

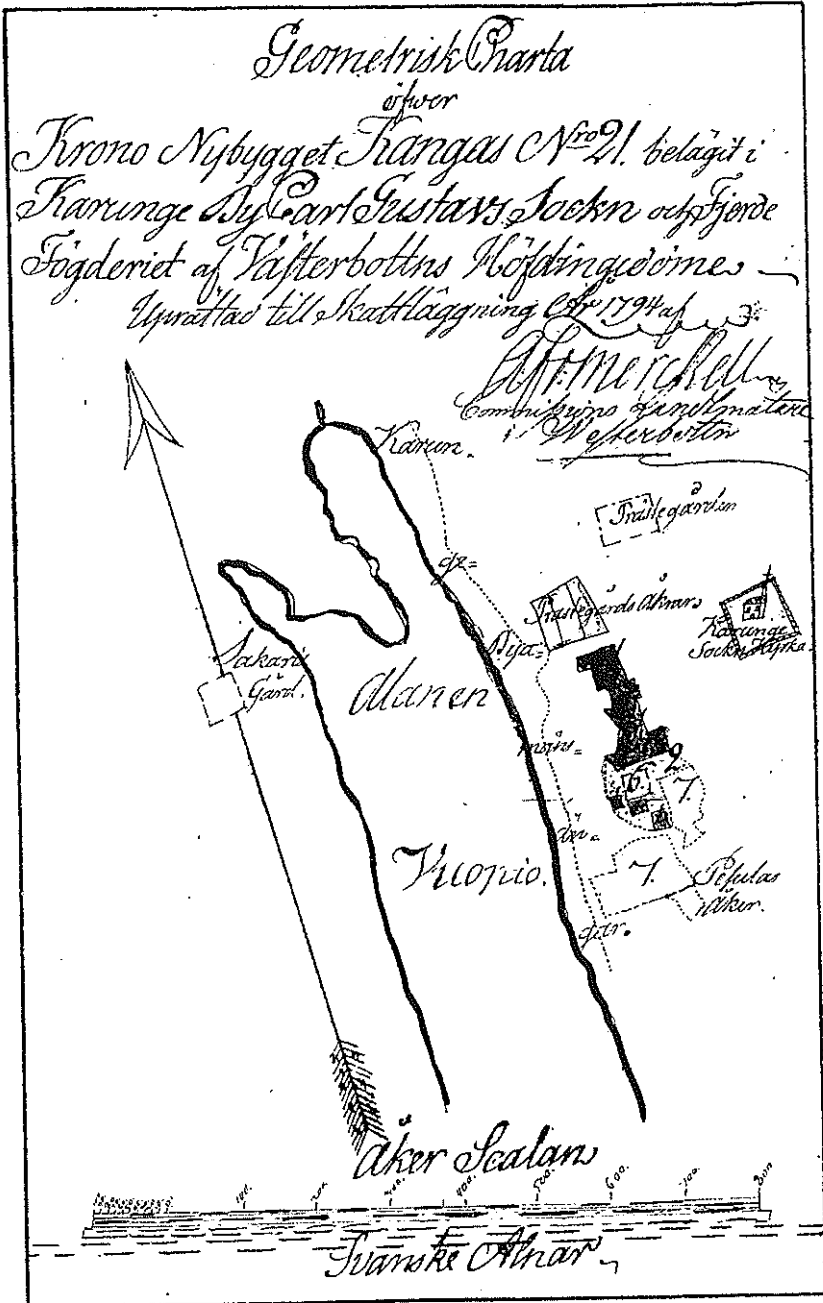
Sochne Magazin finnes icke. Sparbanken är af Länets nu warande Höfdinge organiserad, men några särskildte åtgärder till arbetsföra fattigas förseenden med arbetsförtjenst finnes icke.

Fornlämningar, som förtjena afseende finnes icke.

Carl Gustafs Socken, som förut utgjort ett Kapell, kalladt Karungi, under Neder Torneå Socken, blef genom Kongl Maj:ts Nådiga Resolution den 18:de December 1782 förklaradt för säskildt pastorat under namn af Carl Gustafs församling. Kyrkan, belägen nära prestgården på en halfö å wackert ställe i Karungi by, uppbyggdes å nyo under loppet af 1790, 95 och 1796 af träd och i kors, 46 alnar lång och 15 alnar bred, samt är utwändigt brädfodrad, altaret 1849 flyttadt till östra korset, Altartaflan med dertill hörande prydnader anses hafwa kostat 1.000 Rdr. Kyrkan är försedd med orgelwerk af 10 stämmor, inköpt 1821 för 1.600 Rdr Banco och byggd af Orgelbyggaren Pehr Strand i Stockholm. Sakristian är uppförd emellan norra och östra korsen. Kyrkan har twänne Ljuskronor af Kristal och en af malm.

Klockstapeln på östra sidan om och nära kyrkan, är uppbyggd af träd år 1745, 11 5/8 alnar i fyrkant, försedd med 2:ne nya Ringklockor, den större väger 3 Skeppund och några Lispund samt den mindre, gjuten 1826, väger 1 Skeppund 2 Lispund 1 skålund, alt wictualie wigt.

Luleå och Råneå i April 1852
C F Bergner

Beskrifning öfver
Haparanda stad och Neder Torneå socken

upprättad år 1852 af

L. H. Lindström

Commiss. Landtmätare

Socknens allmänna beskaffenhet

Neder Torneå Socken gränsar i Öster till Finland eller Ryssland i Norr till Carl Gustafs Socken, i Wester till Neder Calix Socken och i Söder till Bottniska Viken samt har sin kyrka på en hög plan i Haparanda by nära Haparanda Stad vid 65 grader 50 5/6 min. Polhöjd. Dess längd utmed Riksgränsen Torneå Elf är 1 1/4 mil och dess bredd ifrån sistnämnde gräns till Calix Sockenrå 3 1/2 mil. Oberäknadt den till Socknen hörande Skärgård, som består af en mängd Öar, Holmar och Skär, bland hwilka den så kallade Seskar-ön är den största och enda bebodda. I widd innehåller Socknen jemte Stadens område 89.524 tunnland, berörde öar, holmar och skär deruti inbegripne, hwilken widd utgöres af 30 tunnland. Gårdstomter, 431 tunnland. Åker, 9.223 tunnland. Äng, 2.830 tunnland. Betesmark, 43.435 tunnland. Skog och 33.575 tunnland. Odugligheter, bestående af Mossar, Berg, wägar, sjöar och Wattendrag. - Utom denna jordrymd inom eget område, innehar Socknen under namn af Urfjälls Ängar uti Carl Gustafs Socken 510 tunnland. 7 kappl, uti Öfver Torneå Socken 18 tunnland 9 kappl. och uti Neder Calix Socken 28 tunnland. 9 kappl., tillsammans 556 tunnland. 25 kappl.

Socknens utseende: Ett mot hafwet stötande Skogbeväxt lågt slättland genomskuret af en mängd myror, Insjöar och någre wattendrag.

Af Strömmarne är Torneå Elf, som utgör Riksgräns och utfaller i Bottniska Viken wid Haparanda, betydligt wattenrik, i synnerhet wårtiden, då wattnet i denna Elf stiger tre fyra å fem och derutöfver alnar öfwer dess wanliga höjd; hwarigenom stora landsträckor i 7 å 12 dygns tid öfwerswämmas. Denna Elf är flottbar circa 17½ mil till Kengis Bruk, men härtill fordras för ändamålet byggda Forsbåtar bemannade med dertill särskildt inöfvade personer. Keräsjoki Elf, som utfaller i samma Vik wid Nickala, är likaledes något Watten rik och å en del ställen med båt farbar. De öfriga wattendragen inom Socknen utgöras endast af små bäckar.

Några utmärkt wackra Landsträckor förekomma icke i denna Socken, dock är tracten wid Haparanda något angenämare af den glada utsigt, som erbjudes wid öfverskådningen af de, på ömse sidor af Torneå Elf befintliga Haparanda och Torneå Städer samt 3:ne ej långt från hwarandra på höjder stående kyrkor, jemte Elfwens öfriga omgifning af byar och odlade fält.

I Historiskt afseende förekommer under början af 1700-talet, att Rysska fiendtligheter skadat Socknen, särdeles 1715 då Kosacker härstädes ströfvade omkring på flere ställen. 1716 och 1717 har Kyrkan blifvit plundrad. Under samma tid var fienden till Calix och Piteå samt härjade på åtskilliga ställen. Manskap hade varit uppställt till motvärn wid Nickala och Säivits, men Ryssarne skola gått dem förbi en annan väg. Emellan 1706 och 1721 hafwa Torneå Bönder utmärkt sig med särdeles mannamod och tapperhet emot Rikets fiender Ryssarne. Under 1742 och 1743 års krigsoroligheter, voro denna Sockens invånare under ständig fruktan, att blifva anfallne af Fienden, men genom General Major Christ. Freidenfelt och hit kommenderat manskap, hindrades all plundring af Ryssarne. General Major Freidenfelt omkom under fiendtligheter-na å Wår isen på sjön utan för Carlön.

Wid 1808 års krig med Ryssland hemsökte fienden åter Socknen, hwarefter genom Fredsslutet 1809 Torneå Elf antogs såsom Riksgräns utom förbi Torneå stad, hwarest Riksgränsen följer en vik och mindre bäck, Norra Viken och Norra bäcken kallade, Vesterom sistnämnde stad, hwarigenom icke allenast nära 3/4 af Socknen med dess kyrka, än äfwen Torneå stad tillfallit Ryssland.

Denna Socken anses wara en bland de först bebodda Socknarne i Landet och har utgjort vidsträckt församling, men är flera gånger minskad, först genom Särkilax Capell, som 1618 blef särskild Socken under namn af Öfver Torneå, sedermera genom Karungi Capell, som genom Kongl. Resolution den 12 te December 1752 blef förklaradt för särskildt Pastorat under namn af Carl Gustafs Församling, och sist genom berörde olyckliga utgång af 1808 års krig med Ryssland.

Jordmonen är mycket omväxlande, och består åker jorden till största delen af sandmylla på sandbotten och en mindre del på lerbotten. Ängarne äro till större delen af sämre beskaffenhet, bestående af slottermyror jemte något hårdvalls Äng dels å fasta landet och dels å Skärgårds holmarne. Hårdwalls ängen är till jordmonen lika med åkerjorden.

Några Mineralier finnas icke och icke eller mindre wanliga Djurarter, träd och växter. De få Berg, som inom Socknen äro, bestå af wanlig gråsten.

En Mineral källa finnes i Haparanda.

Inwånare

Folkmängden utgör för närvarande 1.694 personer, hwaraf 352 män och 356 qvinnor erlægga Mantals penningar samt 455 mankön och 531 qvinkön derifrån befriade. Husböndernes eller Hemmansåboernes antal utgöra 135 samt Backstugu och Inhysingars hushåll 241. Folkmängden har under de sista 10 åren något ökat.

Tjänstefolket är i husböndernas bröd. Säkalladt Statfolk finnes icke, dagarbetare äro högst sällan på egen kost. - Tjänstefolkets Lönevillkor hafwer de sista 20 åren betydligt stegrats. - Dräng Lönerne äro mycket olika och betalas

med 40, 50 och 60 Riksdaler Banco utan slitkläder och med slitkläder 40 à 33 1/3 Riksdaler samme mynt. Slitkläderna bestå af tvänne skjortor, tvänne par kängsko-stöflar, tvänne par sockar, ett par vantar, ett stycke halsduk, 1 st mössa och ett par skinnhandskar.

Piglönerne äro likaledes varierande, men betalas vanligast med 33 1/3 Riksdaler Banco utan slitkläder och med slitkläder 24 à 28 Riksdaler samma mynt. - Slitkläderna åt piga bestå af 10 alnar lärft, 3 skålpund ull, En halsduk, ett förkläde af bomullstyg, tvänne par skobottnar och en sämre mössa af Cattun.

Priset på ett karldagsverke med häst under mörkare årstiden är 16 skilling och på egen kost 24 skilling, och på öfriga delen af året med kost 26 skilling 8 runstycken och på egen kost 40 skilling à 1 Riksdaler.

Priset på ett qvinnas dagsverke med egen kost kan antags vara den mörkare årstiden 8 skilling och öfriga delen af året 12 à 16 skilling och på egen kost då sådant inträffar 1/3 högre alt Banko.

Folket är i allmänhet ärligt, större stölder högst sällsporda, till lynnet stadigt och allwarsamt, till sedligheten i allmänhet nyktert, men Tobak af mäst Finska blader, rökes nästan allmänt af både ynglingar och män samt af en del gifta qvinnor, hvaremot ganska få bruka snus och tuggtobak. - Kaffe förbrukas mindre än i de Svenska Socknarne af Länet.

Rättegångarne bestå till större delen af tvistemål, samt till en mindre del af skuldfördringar och brottmål, med undantag af Tullbeslagsmål, hvilka wid Gränse Tullrätten ganska ofta förekomma. - Allmogen talar endast Finska språket, högst få kunna tala det Svenska, hvarföre tolk måste nyttjas vid Härads Tingen och andre Domare göromål, hvilka af Häradsboerne aflönas, äfvensom vid Landtmäteri Förrättningar och andra tillfällen.

Kläde-dräkten är här i likhet med Svenskarnes, neml. för Mankön, Helgedags-dräkten af wadmal dels grått och dels färgadt blått, samt wid högtidligare tillfällen af kläde, merändels blått till färgen. - Äldre personer nyttja merändels Rockar eller Sortuter och de yngre och ogifta tröjor. - Såsom öfverplagg begagnas kapprockar och Tulubbar. Till hvardagskläder användes dels utslitna söndagsplagg och dels gröfre wadmal.

Qvinfolken bruka hwardagskläder af hemwäfnad, men helgedagskläder af Silke, Bombasin, Saxeny, Cattun och Bomullstyger mm, alt efter (Föräldrars och Målsmäns mer eller mindre) förmögenhet. Till öfverplagg begagna qvinfolken kapp af kläde eller Wadmal och ofta en tulubb med Bomullstyg till öfverdrag, som igenbindes med en svart silkesduk omkring lifwet.

Hälso tillståndet är i allmänhet godt samt gikt och rheumatism föga kända, hvartill sannolikt bidrager deras svettning i Badstuga, som alltid finnes vid hwarje Bondgård och begagnas stundom dagligen och minst en gång i weckan.

Det torde förtjäna omnämnas att uti denna såväl som öfrige Finska Socknarne, hwarje hemman och Gård bibehåller sitt urgamla namn, hvilket äfven innehafvaren erhåller, hvarigenom ibland inträffar, att en och samma person

under sin lifstid får flere namn, alt eftersom han ombyter hemman och bostäder. Härifrån äro ståndspersoner undantagne, hvilka alltid bibehålla sine antagne namn.

Näringar

Boskapsskötsel och åkerbruk äro hufvudnäringar i denna Socken. Boskapen skötes med mycken omsorg och på lönande sätt. I Fähuset är öfver alt spis med en inmurad jerngryta, hvaruti kokas watten till sörpe och dricka åt Boskapen, som aldrig får dricka kalt watten. Några öka fordret med rotfrukt, men mera allmänt nyttjas hästgödsell, hwilken uppkokad, blandas med mosse, höfrö, agnar, småhalm och hörosk. För 7 à 8 mjölk Kors skötande, är en qvinspersons hela arbetstid upptagen. Mjölken silas uti träbunkar hvilka få stå orörda i flere dagar tills mjölken stegnadt och gräddan hunnit tjockna, hvarefter gräddan aftages till smör beredning och den sura mjölken brukas till daglig föda. Söt mjölk förtäres aldrig, emedan allmogen anser dess användande som misshushållning och minskar gräddtillgången.

Genom denna kloka och omsorgsfulla Boskaps Skötsel samt allmogens tarfliga lefnadssätt, erhålles från Ladugården en betydlig inkomst så att inom denna Socken årligen försäljes 3 à 5 Lispund smör efter hvarje Mjölkkö, eller i medeltal omkring 3.619 Lispund från hela Socknen, hälften sommar och andra hälften Vinter smör. - För Sommar smör betalas 5 skilling och för Vintersmör 4 skilling 24 runstycken Banco Lispundet.

Åkerbruket står ännu på en sämre fot, dock har i senare åren någon förbättring deri visat sig. Man har börjat tillreda artificiell gödsel af myrjord och tufvor samt andre tjenlige ämnen, äfvensom man börjat utvidga höbordet genom myrländig och ringa gräsgifvande marks upphackning, dikning och bränning, först till åker och sedermera till Ängs Lindor.

Föröfrigt bestå ängarne af dels holmar i Torneå Elf och Skärgården, dels rönningar vid åar, bäckar och myrdälder, dels ock af naturliga myrslogar. Åkervidden proportioneras wanligen efter Änges tillgången. - Ängesberedning genom wallen uppdämningar har icke i någon större skala ännu skedt. Silängar äro icke heller anlagda. Stort hinder för odlingen är otvivelaktigt det förhållande, att byarne icke hunnit skiftas, så att den rådande ägoblandningen och gemensamheten i alla Odlingstrakter likasom i Skogen ock blifvit undanröjde.

Korn är det sädesslag, som nästan ensamt brukas och räknas vanligen 800 kvadrat famnar åker till utsående af en tunna korn. Hvete odlas alldeles icke, och höst råg ganska obetydligt, med undantag af några Bönder i Vojakala och Mattila byar, samt Ståndspersonerne i Orten, hvilka till någon del beså sine åkrar med detta sädesslag. Med Potatis- odlingen är förhållandet lika som med höstråg, den odlas egentligen endast af några Ståndspersoner, och en stor del af

Bönderne, utsår icke en enda kappe deraf. De fleste af allmogen hafva ett litet land med kålrötter. Åker Ärtar produceras icke utan endast andre sorter till obetydligt belopp af Ståndspersoner i deras små kryddgårdar. Man kan antaga, att ej mer än 1/5 af Åkerwidden begagnas till Rågsåde, Potatisland och trädesjord. Odlingsmark saknas ej på de flesta ställen.

Såningstiden för Råg är under senare hälften af Augustii och början af September. Vår sådden sker uti sista dagarna af Maji och första dagarna af Junii. Potatis sätts under samma tid, som såningen sker. Skördetiden är wanligen i slutet af Augusti och början af September. Medelafkastningen af kornutsädet kan antagas till 5:e och af Rågsädet till 16:e kornet.

Spannmåls afkastningen anses tillräcklig för Socknens behof i goda år, med då missväxtår inträffa, uppkommer en betydlig spannmålsbrist, som likwäl Allmogen härstädes genom sin inkomst af smörförsäljningen utan särdeles svårighet han afhjälpa.

Rior brukas öfwer alt och icke några tröskverk. Tröskningen sker så snart som skörden blifvit slutad.

Skogen är mycket afbrukad, genom stor misshushållning, som till en stor del härlett sig deraf, att Socknen varit oafwittrad, så att skogsmarken måst gemensamt begagnas och ännu återstå Laga skiften, som skola bereda en bättre wård af den växande skogen.

De vid kustlandet och allmänna Landswägen belagne Hufvudbyarne, hafva knapp tillgång på wedbrand i närheten, hwarföre erforderligt behof deraf måste hämtas ifrån aflägsna skogsskiften på en och en half å två mils afstånd och derutöfver. På timmer till husbehof är så knapp tillgång, att åtskilliga byar måste köpa sådant ifrån Öfwer Torneå och Pajala Socknar. Häraf följer således, att inga Skogseffecter finnas här till afsalu.

Hwarken Tjäru-bränning af någon betydenhet eller Potaske tillverkning eller Salpeter sjuderi idkas i denna Socken hwartill skogsbristen kan wara en orsak. Endast uti Skogsbyarna brännes något Tjära, som dock högst obetydligt öfwerstiger Socknens husbehof.

Fiske: Laxfiske uti Torneå Elf, Regalt, innehafwes på 100 års arrende och brukas af en del hemmansegare å Svenska sidan gemensamt med en del Finska Socknebor å Ryska sidan uti sex Karsina byggnader på så sätt, att hvarje Fiskelag idkar fiske i tour ett år uti hwardera. De hemmansegare uti denna Socken, som äga del i detta Fiske, utgörande cirka 7 tunnor 2 ½ Lispund Taxa, kunna räkna såsom ren behållning, per medium, under en tid af sex år, då tourn utgått och en ny tour börjar, 2 Riksdaler Banco för hvarje skålpunds Taxa årligen, hvilket för 7 tunnor 2 ½ Lispund gör 4.020 Riksdaler nämnde mynt. Dessutom innehafva åtskillige hemmansegare dels enskilte och dels arrenderade Krono Laxfisken i Skärgården, hwaraf de erhålla någon inkomst eftersom fångsten lyckas, men behållningen är icke känd och kan således icke uppskattas. Någre wid hafs-kusten boende hemmansegare och andre personer bruka vanligen lig-

ga i Strömmingsfiske sommartiderna dels vid Malören och Sandskär och dels på andre holmar i Skärgården; men hvad medium af deras fångst utgjort, har ej kunnat utredas, ty den skall hafva varit mycket olika.

Bondgårdarne bestå i allmänhet af en Mannbyggning med 2:ne flygelbyggnader. Uti Mannbyggningen finnes:

1:o Ett så kallat Pörte eller kök, med en stor mur, som äfven begagnas wid den dagligen eller hvarannan dag skeende bakningen och lämnar en jämn värma, med stor besparing af bränsel.

2:o En Mjölkkammare och

3:o Ett Sommarkök.

Den ena flygelbyggnaden, som ofta är högre än Mannbyggningen och utan eldstad, är inredd till en mindre Sal, en kammare och ibland något förrådsrum. Den andra flygelbyggnaden utgör Ladugården. På vissa ställen är gården byggd i fyrkant. Boningsrummen äro nu mera försedda med ordentliga fönsterluster, men i forna tider brukades skottluckor för ljusets inträngande samt lucka i taket för rökens uppstigande, emedan skorstenar ej nyttjades.

Byggnads sättet har således i senare tiden börjat förändras till likhet med det i Svenska Socknarne brukliga, dock bibehålles alltid Pörtet, som är ganska ändamålsenligt i detta kalla klimat.

Stängselsättet är öfveralt här i orten enahanda. Omkring åkrar och hårdvalls ängar nyttjas så kallad skidhage, bestående af oklufven granstör, samt tätlagd klufven Tall och någon gång Gran. Omkring myrslogar äro gärdsgårdarne af samma sorts virke, men glesare.

Ehuruväl denna Socken i afseende på Landtbruket står något efter de södra Socknarna i Länet, så äro dock bönderna härstädes i allmänhet mere välbehållna än i berörde Socknar och till en del ganska förmögna, hvartill orsaken otvifvelaktigt ligger i Finska allmogens tarfliga lefnadssätt, dels rika afkastning af Ladugården och deras ringa utgifter för husgeråd och möbler, hvarpå de ega en jemförelsevis ringa tillgång.

Politisk författning

Kammarverk. Neder Torneå Socken är belägen uti Norrbottens län, utgör gemensamt Härad med Carl Gustafs Socken. Pastoratet är Regalt, derunder lyder icke anex eller Kapell Församlingar, och hör till Hernösands Stift. Uti Häradet hålles Ting twänne gånger om året i Tingshuset i Haparanda, hvilket Socknarna gemensamt uppfört och underhålla.

Hemmanen inom Socknen utgöras af:

Skatte	24	105/192	Mantal
Krono	2	87/192	d:o
Summa	27	-	Mantal

Hemmanen inom Staden Haparanda:

Krono Säteri		1/4	Mantal
Skatte		1/3	d:o
Summa		7/12	Mantal
Summa Summarum	27	7/12	Mantal

Af Hemmanen inom Socknen innehafva Ståndspersoner 3 13/48 Mantal och egne Böndder 23 3/24 Mantal samt ett Pastorat och ett Löjtnants Boställe af tillsammans 21/48 Mantal.

Emellan de inom Socknen belägne hemman af lika Skattetal, är i afseende å ägornes vidd och godhet, samt andre förmoner mycken stor skillnad, härflytande dels deraf, att de gamla hemmanen, hvilka förmodligen i äldsta tider blifvit provisionelt skattlagde, hafva genom Odling och Klyfning i flere delar åtkommit de fördelaktigaste lägenheter utan någon förökning i skatten, hvarremot de i senare tider anlagda, med få undantag, fått åtnöja sig med mera aflägsna och sämre lägenheter, dels och från lokala förhållanden och bristande ägodelningar, hvaraf följer, att Nyhemman äro i allmänhet sämre än de gamla hemmanen. Efter Afvittringen i Socknen, de senare åren afslutad, hafva hemmansegarna börjat inse nyttan af Ägodelningar, hvarföre Laga Skiften uti Haparanda och Mattila byar är under handläggning.

Inom Socknen finnes icke från hemmanen afsöndrad jord, på viss tid eller för alltid.

Statsbidrag äro enligt åtgörljande tabell

1:o Bevilling

696. 27.

2:o Ständige räntor

- a) **Hemmanstals och Jordeboks räntor**, som utgå med 2 tunnor 8 kappor korn, 2 lispund 15 pund Smör samt 3 riksdaler 23 skilling 4 1/20 runstycken Banco i penningar å hwarje Mantal, samt äro indelte dels till Norrbottens Fältjägare Corps och dels till Gästgifvarne och Länsmannen utom de hemman, som äro kronan behållne, utgörande tillsammans
Banco Riksdaler	973. 25. -
- b) **Kronotionde** 69 tunnor 12 kappor i medelwärde 550. 37. 9

c) Mantalspengar 139. 32.

d) Tionde och ränta af Bergwerken samt andre werk och inrättningar 156. 48. 5

3:o Arrende Medel: Regala Laxfisket uti Torneå Elf äfvensom Skärgårdsfis-
kena

801. 26. -

4:o Beträffande **Kostnaden för Rustning och Roteri**, så hafva Rotehållarne i f.d. Första Majorens eller Torneå Compagnie, utgörande hela Torneå Fögderi, ingått Contract med Kongl. Maj:t och Kronan under den 12:e Martii 1847, att i mon af Manskapets afgang, få hafva Rotarne vacante uti 50 års tid emot en årlig afgift af Fem tunnor korn, antingen in natura eller efter markegångspris, så vitt det ej öfverstiger 6 Riksdaler 32 skilling Banco tunnan, hvilket är det högsta de skola betala. Och att det beror på Rotehållarne, att efter godtfinnande lefwerera denna afgift, antingen i Spannmål eller penningar. Och som de fleste Rotarne stått Vacanta derförut efter ett äldre kontrakt uti 20 års tid och nu i hela Compagniet ej finnes mer än en man kvar, hwilken äfven torde innevarande år afgå, så hafva alla Soldate Torpen blifvit upplöste samt åbyggnadernadera bortförde eller genom ålder och vanwård förstörde, så att inga Soldate Torp numera finnas. I följd heraf har Rotewacance afgiften blifvit uti Tabellen beräknad och införd efter 33 1/3 Riksdaler Banco för hvarje hel rota, uppgående till Rikdaler 793. 19. 4

hwaremot afgiften för sådane hemman, som icke ingått i Ordinarie Roteri-
ningen, blifvit i tabellen uppförd efter uppbördshandlingarna med

46. 24. 6 839. 43. 10

5:e **Clerecie statens aflöning**: Hvarom ej något contract blifvit afslutadt utgår till Kyrkoherden efter gällande Författningar med tionde i Korn och Fisk samt i Smör efter Kokreaturens antal. Och som någon Comminister i denna Socken icke finnes, uppbär Kyrkoherden äfven den aflöning, som fordom utgjorts till Comministern, så att Kyrkoherdens hela aflöning, utom Bostället, uppgår i värde enligt efterföljande tabell till Riksdaler

1142. 22. 5

Till Kyrkobetjeningen, Klockare och Kyrkovakten

140. 13. - 1282. 35. 5

6:o **Fattigförsörjning**: är indelt uti 36 Rotar, hvarje hel Rote bestående af 3/4 Mantal, ifrån hvilken bräknas två tunnor Korn, Ett Lispund 16 skålpund salt kött och lika mycket salt fisk samt kontant 2 Riksdaler 32 sk Banco om året, varande uppskattad till 19 3/4 Riksdaler samma mynt, som sammanräknade utgöra Rsd Banco 710. 37. 11

Dessutom uppbäres en afgift af hvarje Mantals skriven person, som årligen uppgår per medium till 60 Rsd Banco, hvilka medel äro uti Tabellen intagne bland diverse onera och dels tilldelas sådane fattige, som icke kan erhålla Rotar, dels ock användes vid tillfällige fattigutgifter.

7:o **Skjuts** Rsd Bco 1195. 47. -

Hållskjutsningen utgöres efter skatt eller Hemmantal med Tre Hållhästar och lika många Reserv Hästar vid hvardera af Säivits, Nickala, Haparanda och Öfver Wojakala Gästgifware gårdar.

Då den förmon, som Gästgifvarne i denna Socken åtnjuta endast består af 1/4 Mantal indelningsränta för hvardera, hvilken förmon utgörande circa 8 Rsd Banco, är ganska obetydlig i förhållande till deras skyldighet att ständigt tillhandahålla tvänne skjutshästar, så skjutsningsbesväret blifvit lika beräknat för Gästgifware och andra skjutsskyldige.

8:o Wäghållning Rsd Bco 864. - . -

De vägar som af Socknen underhållas, bestå af Allmänna Landsvägen genom Socknen, som från Neder Calix Sockenrå till Haparanda utgör en längd af 3 ½ mil och af Socknevägen ifrån sistnämnde ställe till gränsen emot Carl Gustafs Socken 1 1/4 mil, eller tillsammans 4 3/4 mil.

9:o Diverse utgifter, onera och allmänna besvär, som bestå Kyrko- Prestegårds- och Tingshusbyggnader m.m. Bco Rsd

675. 25. -

Curhusmedel 73. 34. -

Folk Skole Afgift 130. 6.- 879. 17.-

Hwartill kommer Riksdagsmanna arfvodet, men hvilket ej kunnat utföras i Tabellen af den orsak, såsom Krono Fogden uppgifver, att per medium deraf svårligen kan utredas. Enligt Fögderi Räkenskaperna, har åt Bondeståndets fullmäktig för beivstandet af 1847 och 1848 årens Riksdag, uppburits ifrån Torneå Fögderi utaf 93 1/2 Mantal, som innehafves af allmogen tillhopa 1264 Rsd 22 sk Banco och i proportion derefter af Neder Torneå Socken, hvarrest allmogen innehar 23 3/24 Mantal, hvarå af berörda arwoden belöper 313.10. 2

Tillsammans 1192. 27. 2

Brandstod utgöres vid inträffade Eldswådor enligt allmänna lagens föreskrift.

Markegångspriset för de sista fem åren på de hufvudsakligaste Ränte persedlarna hafva varit:

	Riadt Korn ej löst mått			Smör Lispund			Salt lax, tunnor å 14 Lispund		
För år 1846	7	32	-	5	-	-	34	-	-
1847	9	16	-	5	16	-	40	-	-
1848	8	8	-	5	16	-	35	-	-
1849	7	16	-	5	-	-	40	-	-
1850	7	8	-	5	-	-	40	-	-
Summa Bco Rsd	39	32	-	25	32	-	189	-	-
Medelpris	7	44	9 35	5	5	4 4/5	37	38	4 4/5

Politi: Barna undervisningen sker hemma af Föräldrar och målsmän. Och har ingen Folkskola ännu blifvit anlagd, af orsak, att hvarken lärare, som kunna Finska språket funnits, eller Läroböcker på nämnde språk, ännu hunnit öfversättas och tryckas.

För **sedlighetens befrämjande** och **ordningens vidmakthållande** finnes inga serskilte anstalter, utom hvad lag och allmänna Författningar derom föreskrifva.

Hälsovården ombesörjes af den i Haparanda stad boende Provincial Läka- ren.

Koppypmpning werktälles af dertill utsedd person.

Hvarken **Sockne-Magasin** eller **Sparbank** eller några serskilta åtgärder till arbetsföre fattiges förseende med arbetsförtjänst finnes.

Något särskildt stadgande för **Rofdjurs utödande** finnes icke eller, och har ej ansetts nödigt.

Fornlemningar såsom Runstenar, Jättegytor, Ättehögar, Stenkummel, Offer- ställen, Tingskretsar, lemningar efter Gårdar, Slott, Borgar och Skansar finnes witterligen icke.

Neder Torneå Sockens kyrka är sedan begagnandet af kyrkan på Ryska sidan efter Fredsslutet, upphört, uppförd af timmer på sätt Kungl. Maj:ts Nådiga Bref af den 12 December 1821 innehåller, hwartill bidrag erhållits af collect uti stamboks medel samt de 2423 Rsd 13 sk Banco, som meddelades i ersättning för Socknens andel i förra kyrkan. I öfrigt befinnes denna kyrka, såsom nämndt är, på ett wackert och högt ställe i närheten af Haparanda by samt har enligt anbud i entreprenad auction blifvit af numera aflidne Bruks Patron Jonas Ekström uppförd intill år 1825. Den är 60 alnar lång och 18 alnar bred, med torn wid östra långväggen och Sackristia vid den westra. Altaret är anlagt vid sist- nämnde vägg och Predikstolen befinnes ofvanför detsamma med uppgången från Sackristian.

I Kyrkan finnes fyra Ljuskronor, en gammalmodig af kristall och trenne af malm eller messing.

I Tornet äro twänne Ringklockor.

Begravningsplatsen ligger på Östra sidan om kyrkan omgifven af stenmur.

Haparanda Stad

Sedan tillfölje af Kongl. Maj:ts Nådiga Bref af den 19 December 1827, Krooks skatte hemman i Haparanda by, blifvit på Statsverkets förskjutande bekostnad uppköpt i ändamål, att derå anlägga Haparanda köping, har densamma blifvit år 1828 utsynad, affattad, samt i afseende i Torg och Gator m.m. reglerad, hvarefter Kongl. Maj:t genom Nådigt Bref af den 3:e September samma år berörde reglering faststaldt, men invånarne i köpingen skulle gemensamt ansvara för alla från hemmanet efter dess natur utgående utskylder och räntor till Kongl. Maj:t och Kronan. Sedermera har Kongl. Maj:t uti Nådig Kungörelse den 10:de December 1842 funnit godt att med upphäfvande af hvad genom kungörelsen den 20 Maji 1812 blifvit stadgat i afseende å anläggandet af en Stapel Stad å Öystenkäntä utmark, under namn af Carl Johans stad, tillerkänna Köpingen Haparanda Stapel-Stads-rätt, under enahanda villkor, som för Stapel Städer i allmänhet äro bestämda.

Jemlikt Kongl. Maj:ts Nådiga Bref af den 29:e April 1845 har Hapaniemi f.d. Capitains Boställe 1/4 Mantal Krono Säteri N:o 1 i Haparanda by, jemte dertill hörande Laxfiske i Torneå Elf, blifvit Norrbottens Fältjägare Corps detsamma innehafv. Röntan för såväl hemmanet, som Laxfisket, skall på sätt förut wanligt varit, af Staden utgöras.

Genom denna donation har Staden erhållit en betydlig förmon af Odlade ägor, odlingsmark, Betesmark och Skog, samt dessutom en icke ringa årlig inkomst från Laxfisket, som utgör en half tunnas taxa. Utom ofvannämnde donationsjord har Staden af Kronans skogsmark i Neder Torneå Socken erhållit en vid afvittringen afskild andel för Ett mantal.

Invånare

Folkmängden utgör för närvarande 499 hvaraf 130 män och 132 qvinnor erlägg Mantals penningar, hvarifrån 120 män och 116 qvinnor äro befriade. Hus-hållens antal är 88 deraf Tolf Handlande och aderton Handtverkare.

Sjuttiofyra tomter äro bebyggda deraf 11 ½ af Embets och Tjenstemän, 18 ½ af Handlande, 23 af Handtverkare och 21 af Arbetsfolk.

Lönevillkoren för Tjenstefolk, äfvensom dagspenningen är lika med hvad för Socknen redan är anført.

Handel

Staden idkar handel både in- och utrikes med egna Fartyg. Inrikeshandeln sker på Stockholm och förnämsta export artiklarne äro Smör och Lax, hvaremot importen betår af Salt, Bränvin , Specerier, Kramvaror m.m.

Politisk författning

Staden är belägen uti Haparanda by och Norrbottens Län. Har ej egen kyrka, utan är i Kyrkligt och Juridiskt afseende förenad med Socknen.

Statsbidrag

Efter hvad af Tabellen synes, utgörs beloppet af

1:o Bewillning	Rdr Bco	662. 4. -
2:o Ständiga Räntor	och deribland 31 kappar Kronotioende förvandlad i penningar efter medel pris	115. 18. 3
3:o Båtsmans Vacansie afgift		25. 20. 6
4:o Clericie Statens underhåll		151. 5. 10
5:o Fattig Försörjning		215. 26. 8
6:o Skjuts		13. 16. -
7:o Wäg och Gatuhållning		177. 16. -
8:o Divertse afgifter, onera och allmänna besvär		
samt Aflöning till Ordningsmannen m.fl personer		524. 28. -

Politi

En **Lärdoms skola** är i staden inrättad med fyra lärare.

För **Ordningens vidmakthållande** utväljes en Ordningsman.

Ehuru Staden innehar en icke obetydlig skogsvidd, är densamma likwäl icke tillräcklig till husbehofvet, utan ett betydligt quantum wed, utom timmer, måste årligen inköpas från åtskilliga Socknar och betalas wanligen för Björk-wed 2 Rsd 32 sk och för gran eller Tallved 2 Rsd famnen, allt Banco.

Till grund för detta arbete äro följande Materialier begagnade:

För **Kartans upprättande**: Afwittrings och Skiftes kartor ifrån Province Landtmäteri Contoret

För **Beskrifningens författande**: Hafva dels Krono Fogdens och Häradsskrifvarens uppgifter blifvit begagnade, dels ock egna kända förhållanden.

Neder Luleå Sunderbyn i Mars 1852

L H Lindström
Commiss. Landtmätare

Lantmätarna

som upprättade sockenbeskrivningarna

I Norrbotten fanns i början av 1850-talet ca 20 lantmätare som var sysselsatta med avvittrings- och skiftesverksamhet. 14 av dessa lantmätare kom under åren 1849-56 att engageras i arbetet med sockenkarteverket.

Av dessa var fem redan utnämnda kommissionslantmätare. De övriga nio var yngre vice kommissionslantmätare som genom att delta i arbetet med att upprätta en sockenkarta uppfyllde villkoren för att kunna bli befordrade till kommissionslantmätare.

Vilka var då lantmätarna som arbetade med sockenkarteverket i Norrbotten?

Karl Fredrik Bergner upprättade år 1852 beskrivningen över Karl Gustavs socken.

Han var född i Råneå år 1801 och son till Förste lantmätaren Lars Peter Bergner och Anna Sofia Renmark. Han tog lantmäterioxamen år 1823 och utnämndes år 1825 till vice kommissionslantmätare och arbetade sedan vid avvittringsverket åren 1826-29 och 1837-67. År 1832 utnämndes han till kommissionslantmätare och år 1855 till andre lantmätare. Han tog avsked år 1867 och dog år 1872. Han bodde i Råneå och var gift med Gustava Brodin.

Brodern Peter Edvard Bergner var även han kommissionslantmätare och bodde i Råneå. Han var gift med Helena Burman, dotter till prosten i Råneå Olof Burman.

Karl Fredrik Bergners syster, Laurentia Petronella, var gift med avvitringslantmätaren Nils Peter Bröms i Råneå.

Nils Peter Bodén upprättade år 1852 tillsammans med C.G.T. Hollström och E M Hortlund beskrivningarna över Luleå stad och Nederluleå socken.

Han var född i Bredåker år 1821 och 31 år gammal då han arbetade med sockenkartorna. Han var son till hemmansägaren Nils Nilsson och Anna Kristina Arendtsdotter. N P Bodén tog lantmäterioxamen år 1842 och utnämndes till vice kommissionslantmätare år 1846 och till kommissionslantmätare år 1852. Han dog ogift år 1856.

Om hans död berättas att *"på hemresa från Överkalix hade Bodén avrest ensam från Töre gästgivaregård den 22 september kl 8 em, strax efter löjtnant Grape. Då denne senare, trots långsamt körande, fåfängt väntade att Bodén skulle komma ikapp, återvände han till Töre för att få folk till hjälp, vilka åter-*

återfunno Bodén halvvägs mellan Töre och Jämtön, på sidan av vägen liggande död under den kullstjälpta schäsen. Vid tinningen och näsan hade Bodén några mindre sår, men å hela övre delen av bröstet en stark blånad. Man antager att Bodén, som begagnade hushållningssällskapets häst, under vägen insomnat samt att hästen blivit skrämnd och stjälpst schäsen, varvid Bodén slagit mot något hårt föremål."

Johan Gustaf Bränström (Brändström) upprättade år 1856 beskrivningen över Överluleå socken tillsammans med Karl Isak Grape och Th. Selling.

J G Bränström var vid denna tid 27 år gammal. Han föddes år 1829 i Piteå och var son till snickaren Johan Brändström från Brändön i Nederluleå och Johanna Rudeberg. Han tog lantmäterixamen år 1850 och befordrades år 1853 till vice kommissionslantmätare.

J G Bränström fick år 1857 uppdrag att kartlägga områden öster och väster om den gamla stadsplanen för Luleå. Han upprättade även ett planförslag för den västra delen och visade det på ett sammanträde på rådhuset. Han fortsatte sedan med den östra delen och kallade till ett nytt sammanträde. Han kom därigenom att stöta sig med borgmästaren Curtelius som ansåg att det endast var Konungens befallningshavande, magistraten, prästerskapet eller lantmätare i samband med laga skifte som hade rätt sammankalla menigheten för att behandla frågor som berörde det allmänna. J.G.Bränström hade härigenom överskridit sina befogenheter. Det fortsatta arbetet med stadsplanen överläts i stället till lantmätaren Johan Jacob Sundström.

J G Bränström bodde i Älvsborg i Nederluleå (ung nuvarande Ingridshem) och dog år 1863. Han var gift med Viktoria Konstantia Juliana Bergvall, f 1831, och dotter till inspektoren vid Ljuså sägverk Johan Bergvall och Johanna Kock.

Sonen Hugo Konstantin Brändström blev senare förste lantmätare och överlantmätare i Norrbotten. Han var även starkt engagerad inom kommunalpolitiken som bl.a. ordförande i Luleå stads tekniska nämnd och vice ordförande i stadsfullmäktige.

H K Brändströms son, Ernst Hugo Brändström, blev även han lantmätare. Och likaså dennes son, Bengt Brändström som under åren 1968 till 1987 var överlantmätare i Norrbotten.

J G Bränström hade även en dotter, Hilma Olivia, som var gift med lantmätaren Lennart Christoffer Brännström, distriktslantmätare i Luleå åren 1909-1927.

Nils Petter Bröms upprättade åren 1852-53 tillsammans med J E Nyström och L. Ruuth beskrivningen över Råneå socken. Han var född i Råneå år 1797 och son till soldaten Elias Bröms och Lisa Greta Nilsson. Han tog lantmäterixamen år 1823 och utnämndes år 1825 till vice kommissionslantmätare och

år 1837 till kommissionslantmätare. Han arbetade vid avvitringsverket åren 1841-61 och var även justerare av mått och vikt.

Han var gift med Laurentia Petronella Bergner, dotter till Förste lantmätaren Lars Peter Bergner. År 1859 flyttade han från Råneå till Nederkalix och dog där år 1861.

Karl Henrik Burman upprättade år 1851 beskrivningen över Nederkalix socken tillsammans med O Öhlund och P A Toll. Han var då 29 år.

K H Burman var född 1822 och son till kronofogden i Kalix fögderi Erik Burman och Kristina Henrika Tornberg. Han tog lantmäterietsexamen år 1844 och utnämndes till vice kommissionslantmätare år 1848. År 1852 blev han kommissionslantmätare och arbetade vid avvitringsverket åren 1862-71. Han tog avsked år 1882 med 600 kr i årlig pension.

Han var gift första gången år 1847 med Aurora Gustava Bergenstråle, f 1816 och dotter till major Gustaf Adolf Bergenstråle och Elisabet Margareta Govenius. Hon dog år 1855 och Karl Henrik gifte sig senare med Elisabet Fredrika Engman från Uleåborg. Hon dog år 1876 i Haparanda och Karl Henrik dog år 1886 i Nedertorneå.

En son, Erik Gustaf Burman blev vice kommissionslantmätare i Västerbotten.

Karl Isak Grape upprättade åren 1855-56 sockenkartan över Överluleå tillsammans med Th. Selling och J. G. Bränström.

K.I.Grape var född år 1815 i Skellefte socken och son till Kyrkoherden i Piteå Isak Grape och Eva Gustava Dillner. Han blev student år 1837 och promoverad athletis artisque nandi magister (primus) år 1838. Lantmäterietsexamen år 1843 och utnämnd till kommissionslantmätare år 1856. K I Grape tjänstgjorde vid avvitringsverket åren 1847-74 och vikarierade som teckningslärare vid Luleå läroverk 1870-74. Han var kapten vid Norrbottens fältjägarkår och riddare av svärdsorden (RSO).

K I Grape bodde i Råneå och var gift med Matilda Salander, f 1822 och dotter till handlanden och rådmannen i Piteå Erik Anders Salander och Anna Vidbom. Han dog år 1874.

Paret hade nio barn av vilka en son, Johan Hjalmar Grape, blev kommissionslantmätare och bodde på Framnäs i Öjebyn. Han var gift med Anna Ulrika Bexelius, dotter till kyrkoherden i Råneå och syster till kommissionslantmätaren Imanuel Bexelius i Pajala.

Även Karl Isak Grapes bror, Johan Isak Grape var lantmätare och bodde på Björknäs i Nederkalix. Dennes son, Karl Gustaf Grape, född 1857, blev kommissionslantmätare och senare distriktslantmätare i Kalix distrikt.

Karl Gustaf Tycho Hollström upprättade år 1852 sockenkartorna över Luleå stad och Nederluleå tillsammans med N P Bodén och E M Hortlund.

Hollström var född år 1808 i Stockholm och son till Andre lantmätaren Erik Hollström. Karl Gustaf Tycho tog lantmäterietexamen år 1830. Han blev vice kommissionslantmätare år 1834 och kommissionslantmätare år 1842. Under åren 1867-76 tjänstgjorde han vid avvittringsverket. Han bodde i Gustavsfrid i Nederluleå och var gift med Gustava Sundberg. Sonen Gustaf föddes år 1846 och blev även han kommissionslantmätare och bodde kvar på Gustavsfrid. Gustaf Hollströms dotter Ebba Elisabet gifte sig med kommissionslantmätaren Bror Axel Vikberg från Rutvik.

Karl Gustaf Tycho dog år 1885 och hans hustru hade avlidit redan år 1861,

Fadern, Andre lantmätaren Erik Hollström tjänstgjorde vid svensk-ryska gränsregleringen åren 1821-24. Han blev kommissionslantmätare år 1827 och tjänstgjorde vid avvittringsverket åren 1832-54. Han var bosatt i Sunderbyn och var associé (medlem) av Musikaliska Akademien.

Förutom sonen Karl Gustaf Tycho hade Erik Hollström tillsammans med hustrun Karolina Margareta Furtenbach sonen Lennart Hollström, avvittrings-lantmätare och gift med Jakobina Fredrika Clementeoff från Piteå.

Erik Hollström hade även två döttrar, den ena, Maria, var gift med andre lantmätaren Olof Öhlund och den andra, Amanda Augusta, gift med kommissionslantmätaren Per August Brännström.

Erik Magnus Hortlund, upprättade år 1852 tillsammans med C.G.T. Hollström och N.P. Bodén sockenkartorna över Luleå stad och Nederluleå.

Han var född 1821 i Piteå där fadern var skeppsbyggmästare. Han tog lantmäterietexamen år 1844 och blev vice kommissionslantmätare år 1847 och kommissionslantmätare år 1853. Från år 1848 och fram till sin död år 1871 tjänstgjorde han vid avvittringsverket. Han bodde i Töre och var gift med Anna Justina Rutbäck, f 1813 i Nederluleå.

Lars Henrik Lindström upprättade åren 1850-52 sockenkartan över Nedertorneå socken och Haparanda stad.

Han var född år 1810 i Nederluleå och son till hemmansägaren Anders Johansson och Brita Ersdotter. Han tog lantmäterietexamen år 1830 och blev vice kommissionslantmätare år 1834 och kommissionslantmätare år 1841.

Han bodde i Sunderbyn och var gift med Anna Lisa Lindström, född 1813. L.H. Lindström dog år 1857, 47 år gammal.

Johan Erik Nyström upprättade år 1852-53 sockenkartan över Råneå tillsammans med N.P. Bröms och L Ruuth.

Han föddes i Alvik i Nederluleå år 1822 och fick tidigt hjälpa fadern i jordbruksarbetet. På egen hand skaffade han sig så mycket kunskaper att han fick tjänstgöra som privat skolmästare för grannbyarnas barn.

Efter konfirmationen arbetade han i tre år som skrivare hos häradshövdingen L O Boström i Gammelstad. Genom självstudier och hårt

arbete kunde han år 1842 med egna medel bekosta resan till Härnösand för att läsa de ämnen som fordrades för att bli lantmätare. År 1845 tog han lantmäterieexamen och utnämndes år 1849 till kommissionslantmätare i Norrbottens län. År 1857 blev han styresman för avvittringsverket och år 1860 utnämndes han till Förste lantmätare.

J E Nyström var engagerad i politiken och när stadsfullmäktige inrättades i Luleå i enlighet med 1862 års förordning blev han vald till dess ordförande och var det sedan under åtta år. När byggnadsnämnden inrättades år 1875 blev J E Nyström dess ordförande. Han uppehöll även befattningen som stadsingenjör under åren 1864-71.

J E Nyström hade redan år 1864 valts till landstingsman och år 1879 valdes han in i riksdagens första kammare. Han avled under riksdagsarbetet i Stockholm den 23 maj 1889, nära 67 år gammal.

J E Nyström var gift med Teresia Eleonora, dotter till landshövdingen i Norrbotten, Karl August von Hedenborg

Lars Ruuth upprättade åren 1852-53 sockenkartan över Råneå tillsammans med N.P. Bröms och J.E.Nyström.

Han var bondson från Rutvik, född år 1816. Han tog lantmäterieexamen år 1841 och blev kommissionslantmätare år 1853. Han tjänstgjorde vid avvittringsverket åren 1842-80. Han tog avsked från avvittringen år 1880 med 2000 kr pension, men kvarstod som kommissionslantmätare. Lars Ruuth var även justerare i Norrbottens 2:a och 3:e distrikt. Han var gift med Helena Vikberg, f 1825 och dog 1894.

Tre av makarnas söner blev lantmätare. Det var Hugo Ruuth, f 1856 och förste lantmätare i Jämtlands län, Leo Ruuth, f 1858 och distriktslantmätare i Hamnerdals distrikt samt Hermes Ruuth, f 1865 och distriktslantmätare i Sveg och Ragunda.

Theodor Selling upprättade år 1955-56 sockenkartan över Överluleå tillsammans med K. I. Grape och J. G. Bränström.

Han var född 1822 i Gammelstad och son till landskamreraren Isak Selling och Elisabet Birgitta Bergman. Han avlade lantmäterieexamen år 1847 och tjänstgjorde vid avvittringsverket under åren 1850-71, utnämndes till kommissionslantmätare 1863 och dog 1871. Han bodde i Eriksberg i Nederluleå och var gift med Sofia Magdalena Valdenström, dotter till regementsläkaren Erik Magnus Valdenström.

Per Adolf Toll upprättade år 1849-51 sockenbeskrivningen över Nederkalix tillsammans med O.Öhlund och Karl Burman,

Han var född år 1812, fadern var kronolänsman. Han tog lantmäterieexamen år 1843 och blev vice kommissionslantmätare år 1848 och kommissions-

lantmätare år 1852. År 1864 tog han avsked och dog år 1865. Han var bosatt i Gammelstad och gift med Anna Elisabet Sundström, född 1810.

Olof Öhlund upprättade år 1849-51 tillsammans med P.A.Toll och Karl Burman sockenbeskrivningen över Nederkalix.

Han var född år 1802 i Nederluleå och son till hemmansägaren Elias Öhlund och Maria Larsdotter. Han tog lantmäteriexamen år 1827 och blev vice kommissionslantmätare år 1832 och kommissionslantmätare år 1839. År 1867 befordrades han till Andre lantmätare.

Han bodde i Sunderbyn och var gift första gången med Katarina Kristina Sundberg, f 1805, och andra gången med Maria Hollström, dotter till Andre lantmätaren Erik Hollström. Olof Öhlund dog år 1876

1845 års formulär rörande sockenkartor och beskrivningar mm

N:o 14. Utdrag af Kongl. Maj:ts nådiga Bref af den 12 December 1845 till Öfwer-direktören wid landtmäteriet, rörande formulärer till socknechartor och beskrifningar m m.

Oscar, etc. etc., Wår ynnest etc. - - - - , hafwe Wi i nåder låtit oss detta ärende föredragas, och derwid i nåder godt funnit förordna, dels att härhos återföljande charta må, under iakttagande att gränssorne emellan hemman och lägenheter skola tydliggen utmärkas, samt att särskildta tecken, utom redan befintliga, utsättas för kyrka, kungsgård, hemman, torp eller lägenhet, gästgifveri och allmänning, såsom modell för socknechartorne å landet tjena till efterrättelse, derwid likwål för de norra orterne, der socknechartornes upprättande i den scala modellchartan utvisar (1000 alnar på en decimaltum) skulle blifwa alltför kostsam, en mindre scala må, efter Edert bepröfwande, få antagas, dock icke öfwer 2500 alnar på hvarje tum, dels att de formulär, som Eder härhos tillsändas, skola wid socknebeskrifningars upprättande noga följas, dels genom Wåre Befallningshafwande, till hwilke Wi nu låte nådigt cirkulärbref i ämnet afgå, till verkställighet befordra hvad 51 § i landtmäteriet=instruktionen innehåller, hwarwid i öfrigt skall gälla till efterrättelse:

1:o. Att, der mindre socknar förekomma, wederbörande landtmätare eller landtmäteriauskultanter kunna för fullgörandet af föreskriften i 2 mom. af föregående § tillförbindas att chartor och beskrifningar öfwer tvänne sådane socknar eller pastorat upprätta.

2:o. Att, wid de tillfällen, då, i brist af redan upprättade chartor eller nödige uppgifter, någon betydligare mätning för beredande af socknechartas fullständighet och pålitlighet erfordras, och icke af landtmätare med lön på stat kan, enligt deras tjenstepligt, verkställas, I, uppå Wår Befallningshafwandes i länet anmälan, skolen ega att, efter hwad för hwarje fall skäligt pröfwat, tilldela wederbörande landtmätare lämpligt arfwode för sådan mätning, antingen af Generallandtmäterikontorets bötes-medel, så widt de dertill lemna tillgång, eller af det för socknechartors upprättande bewiljade årliga anslag, hwilket I egen, i mon af behof, hos statskontoret utbekomma.

3:o. Att, då landtmätare befinnes hafwa nedlagt synnerlig möda och omsorg för socknechartors och beskrifningars upprättande, Wi wilje, uppå Eder underdåniga framställning derom, i nåder pröfwa hwad särskild wedergällning derför må ega rum.

4:o. Att de för socknebeskrifningarne erforderliga uppgifter, hwilka icke grunda sig på egornes mätning, uträkning och beskrifning, skola, under det landtmätarne äro med socknechartornes upprättande sysselsatte, samlas af Wår Befallningshafwande i länet, som om biträde dertill må kunna anlita, dels hushållningssällskapet, der sådant finnes, och socknenämnder, dels kronofogdar, häradsskrifware, bergmästare, presterskap eller andra, hwilkas medverkan till det angelägna ändamålets säkra winnande kan wara att påräkna, samt sedermera af Wår Befallningshafwande meddelas wederbörande landtmätare, för att af denne, på sätt formulären utwisa, upptagas i tabellen eller den särskilda beskrifningen.

5:o. Att, sedan socknecharta och beskrifning och tillhörande tabell upprättats, dessa skola af landtmätarne ingifwas till Wår Befallnings-hafwande och sedermera wid Landshöfdinge=embetet, med biträde af hushållningssällskapet, der sådant finnes, äfwensom af förste landt-mätaren, då han dem ej sjelf författat, öfwerses och granskas, hwarefter det felaktiga eller ofullständiga, genom wederbörande landmätares egen åtgärd, i de delar på honom berott och i öfrigt genom Landshöfdinge=embetets, hushållningssällskapets eller förste landtmätarens försorg rättas.

6:o. Att chartan och beskrifningen med tabellen sedermera skola af Wår Befallningshafwande till Eder öfwersändas, för att den slutliga jmförelsen med modellchartan och formulären undergå; _____
Wi befalle etc.

Formulär hvarefter de i Landtmäteri=instruktionen i nåder anbefalldes socknechartor och beskrifningar böra författas.

Ändamålet med socknechartor och beskrifningars upprättande är att vinna i möjligaste måtto fullständiga och pålitliga upplysningar om landets beskaffenhet och tillstånd i alla delar, så i geografiskt, som statistiskt och ekonomiskt afseende. Dessa chartor och beskrifningar böra fördenskull inrättas och uppställas så noggrant och fullständigt, som för winnandet af sådan kännedom erfordras. Chartan bör utgöra en noga afteckning å ytan på socknen, Ämnena för beskrifningen upptagas dels i tabellform, dels genom beskrifning, under wissa hufwudrubriker.

Socknechartan

göres i öfwerensstämmelse med den upprättade modellchartan, under iakttagande af hwad å ytan icke förekommer af hwad modellchartan upptager, uteslutes, och hwad derå kan finnas, som modellchartan icke innehåller, tillägges.

Socknebeskrifningen innefattas i

a) Tabellen

Formuläret deruti följes i allt hwad deraf inom socknen förekommer, utan att några af de i formuläret upptagne särskilde rubriker få till en sammanföras, men med tillägg i öfrigt af hwad som, efter formulärets föranledande, finnes böra upptagas.

I öfrigt länder härwid till upplysning och iakttagande följande:

1:o. Wid **bewillning**: att den personella bewillning, som utgår för befattning wid jord- eller bergsbruk, m. m. i egenskap af arrendator, brukare, inspektör, rättare, arbetare m. fl. upptages i den kolumn, dit personen hörer, men att rusttjänstbewillningen och rotefrihetsafgiften för post- och lotshemman här icke beräknas.

2:o. Wid **ständige räntor**: att jordboks- och mantalsräntan, derunder jemwäl afradsspannmålen inbegripes, upptages efter förvandling, enligt markegångsprisen för de sista fem föregående årens medeltal; att kronotionden upptages i det sädes-slag den utgår, samt tionde och räntor af bruk och andra werk och inrättningar, då de äro förändring underkastade, efter medeltalet af sista fem årens markegång derå.

3:o. Wid **arrendemedel**: att, utom säd, alla persedlar upptagas i penningar efter markegång, på sätt i nästföregående punkt säges.

4:o. Wid **kostnad för rustning och rotering**: att derwid upptages till penningwårde karlens lega, årslön och öfriga förmoner, såsom afkastningen af honom upplåten jord, kostnaden för

torpbyggnaders uppförande och underhåll o. d., så widt sådant ej af roten bestås; anskaffning och underhåll af mundering, m. fl. åtföljande onera, allt efter medelberäkning för 10 år; att för kavalieriet dessutom tillägges möstergilld hästs inköpsvärde, fördelat på 12 år, årliga utfordrings-, hästmunderings-, bewärings-, skötsels och skonings-, m. fl. dylika kostnader, äfwensom för det afsuttna kavalieriet hästvakansspanmålen efter markegångspris; att rusthållsstammens egne hemmansräntor samt dertill hörande augmentsräntor afdragas å rustningskostnaderne; att äfwen rotefrihets- eller wakansafgift, äfwensom rusttjenstbewillning, under denna rubrik uppföres; men att för extra rotering icke annat upptages, än hwad derfor i wissa orter, efter serskildt stadgad öfwerenskommelse utgöres.

5:o. Wid **Clerecistatens underhåll**: att, der kontrakter härom finnas afslutade, desamma tjena till grund för uppgiften, men i annat fall medeltalet af hwad för sista fem åren utgått.

6:o. Wid **fattigförsörjning**: att hwad dertill, enligt författningar och ingångne öfwerenskommelser utgått, i penningar utföres.

7:o. Wid **skjuts**, postföring härunder inbegripen: att kostnaden härför beräknas efter hwad den, till följd af särskildt ackord, utgör eller i annat fall efter wärdet af de för detta beswärs utgörande förspillde karls- och hästdagswerken samt liden skada å dragare och åkdon, med afdrag af uppburne skjuts- och wagnpenningar.

8:o. Wid **wäghållning**: att den upptages efter wanligen använde kostnader för underhållet, så wäl winter som sommar, af allmänna lands-, härads-, och socknewägar, med derå nödige broar, jemte färjor och båtfart, i mon af wägarne längd, aflägsenhet och beskaffenhet.

9:o. Wid **diverse afgifter, onera och allmänna besvär**: att derwid upptages byggnads- och underhålls-kostnad å kyrka, prest- och klockaregårdar, skolhus, tingshus, m. m. inqvartering, brandstod, kronobrefbäring, skallgång, underhåll och anskaffande af jagtredskap, jagtkasemedel, kurhusmedel, riksdagsmansarfwo, m. m, d., hwilket allt i penningar utföres efter medelbeloppet för de 10 sista åren.

10:o. Wid **särskilda anteckningar** upptages, utom hwad de föregående kolumner omfatta, äfwen andre uppgifter och anmärkningar, som wid warje hemman förekomma af sådan beskaffenhet, att de förtjena omnämnas, såsom huru många åboer derå finnas, när skifte i by blifwit fastställt, minsta mantalet, hwar till hemmansklyfning egt rum, huruwida hemman är anslaget till gästgifweri, postföring, brefbäring, lotsning o. s. w. eller är akademis, domkyrko, gymnasii, skole, annex och mensal, hospitals, barnhus, kyrko eller krigsmanshus, augments- eller häste, sämje och stadge eller stubbe och röjselrättshemman; huru hemman eller hemmansräntor äro indelade; huruwida hemman är inlagt, afhyst eller afgärda; antalet af härdar wid bruk, stenpar wid mjölkwarnar och sågblad wid sågar; tillwerkningensbeloppet wid masugnar och bruk samt andra werk och inrättningar m. m. dylikt.

b) **Beskrifningen i öfrigt** angående

1:o **Socknens allmänna beskaffenhet**, till längd, bredd och arealinnehåll; öppna slätter eller skogar, bergs- och dalsträckningar; sjöar, rinnande watten, kärr och mossar med eller utan tillfälle till aftappning och odling; rådande jordmon i olika trackter, så wäl i den odlade och odlingsbara, som å den öfriga marken; hufwudarten och beskaffenheten af befintlige stenslag och minerali-

er; tillgången på mineral- och helsökäl-
lor; mindre vanliga djurarter, träd och
wexter; huruvida socknen kan anses
mera eller mindre uppodlad; mer eller
mindre anmärkningsvärda klimat- eller
andra naturförhållanden, samt hwad in-
flytande dessa kunna ega på invånarnes
lefnadssätt samt deras ekonomiska och
helsotillstånd.

2:o. **Inwånare:** Folkmängdens till-
eller aftagande, jemfört med förra för-
hållanden härwid, samt egentliga orsa-
ken hertill; antalet af husbönder och
tjenstehjon, arbetande wid hufwud- eller
binäringarne, gifte eller ogifte m. m.

Folkets lefnadsförhållanden så widt
något anmärkningsvärt derwid före-
kommer, såsom i afseende å dess lynne,
klädedrägt, boningssätt, plägseder m. m.,
tjenstehjons löningswillkor, allmänna
priset på dagsverken m. m. dylikt.

3:o. **Näringsar:** Wid hwardera af de
näringsar, som i socknen idkas, anföres
hwad i anseende derå hufwudsakligen
förtjenar uppmärksamhet, såsom om den
är att anse för socknens hufwud- eller
binäring; huru den behandlas; om den är
med socknens läge, naturliga tillgångar
och förhållanden enlig; om den är i till-
eller aftagande och orsakerne dertill; om
och hwilka näringsgrenar tillkommit
eller underhållas genom allmän bekost-
nad; ungefärliga penningebeloppet,
hwartill produkterna afsättas utom
socknen; hwad inflytande näringsar
haft på invånarnes ekonomiska tillstånd,
samt hwilka tillfällen till nya näringsgre-
nars uppkomst inom socknen finnas.
Särskildt afhandlas dessutom wid **åker-
bruket:** om detta i allmänhet förbättrats;
om nyodlingarne tilltagit; åkerjordens
allmänna brukningssätt i träde, ensäde
eller wexelbruk, samt huru stor del deraf
årligen besås, hwilka sädeslag allmän-
nast brukas och bäst trifwas, äfwensom
såningstiden för hwarje; odlingen af po-

tates och andra rotfrukter, hampa, lin och
humla; träd- och kryddgårdsskötseln; om
jorden i allmänhet är lätt eller hårdbru-
kad, samt i hwad mon kalk, jordbland-
ningar och artificiella gödselberedningar
användas till åkerns förbättring; om
åkeren är wattensjuk för bristande affall
eller försummad dikning; wanliga bruk-
nings- och bergningssättet; åker-
bruksredskap, tröskwerk, m. m.

**Wid ängs- och betesmarken, samt i
förening dermed boskapsskötseln:** hö-
bordets och öfriga fodertillgångens mera
eller mindre tillräcklighet mot åkerwid-
den; ängarnes beskaffenhet af hård- eller
sidwall eller slottermyror; rådande
grässlagen å hwardera ängssorten; i
hwad skick ängsskötseln i allmänhet är;
om artificiella ängar finnas, och ängs-
marken förbättras genom wattenuppdäm-
ning och wattning wissa tider, dikning,
plöjning, gödslande, bränning och beså-
ning med säd eller grässlåg; ängens me-
deläring i lass på tunnlandet; betesmar-
kens beskaffenhet och tillräcklighet samt
huru den röjes och wårdas, kreaturens
slag, godhet och storlek, jemte widtagna
anstalter till förbättring deraf; häjrningar
genom boskapssjuka eller odjur; om kre-
aturens stallfordring under hela året nå-
gorstädes är införd, och i hwad mon till
deras utfordring användes spannmål,
rotfrukter eller dylikt.

Wid skogen: slag och beskaffenhet
deraf i allmänhet samt tillgång för de
särskilda nödiga behofwen; wanliga ti-
den för återwäxt af barrskogen; hushåll-
ningen med de allmänna och enskilda
skogarne; widtagna anstalter genom de-
ras indelning i årshyggen, afbrukade
trackters instängning och besåning, eller
hufwudsakliga hindren mot användandet
af ett sådant skogshushållningssätt; hwad
inkomst af skogen kan påräknas genom
afsalu, kolning, sågning, tjärubräning,
pottasketillwerkning, m. m. s.; i hwad

mon swedjande nyttjas och de synbara, mer eller mindre skadliga eller nyttiga följderna deraf; behof och tillgång af brännorf; byggnads- och stängselsättets allmänna beskaffenhet och werkan på skogstillgången; skogseffekternes pris o. s. w.

Wid bergsrörelse: ödelagde grufwor, minskade eller nya upptäckte eller begagnade malmtillgångar; orsaken till inträffade förändringar dermed; större eller mindre tillverknings- och transportkostnader; afsättningstillfällen; skogs- och koltillgång, m. m.; antalet af derwid warande arbetare och deras hushåll; de åtgärder som för denna närings uppkomst eller till förbättring af derwid begagnade brytnings- och tillverkningsmetoder blifwit widtagne, samt framgången deraf.

Wid fabriker, bruk och dylika näringar: hwilka icke höra till bergsrörelsen såsom bomullsspinneri, tegel- och pappersbruk, stampar, oljeslagerier, m. fl. inrättningar; deras mer eller mindre förmonliga beskaffenhet; antalet af de wid hwardera slaget sysselsatte personer och hushåll.

Wid binäringar upptages och redogöres för fiske, biskötsel, jagt, salpeterstillverkning, ylle-, bomulls- och linnewäfnad, slöjdande, forslan-de, sjöfart o. d., äfwensom handel, som socknen kan drifwa med landt-mannawaror, skogseffekter, farbrikater o. d., hwarwid omnämnes afsättningstillfällen för socknens produkter wid marknader inom eller utom socknen, i städer eller andra orter.

4:o. **Politisk författning; Kammarwerk.** Härunder upptages det län och härad, stift samt pastorat, regalt, konsistorielt eller patronelt hwartill socknen hör, med anmärkning om den är moderförsamling, annex, prebende o. s. w.; beloppet af de för wissa uppgifna stater

eller tjenstemän indelde eller kronan behållne räntor och kronotionde; förhållandet emellan sjelfegande jordbrukare, arrendatorer och brukare; huruwida betydlig skillnad i allmänhet före-finnes i godheten af lika beskattade hemman, och om sådant egentligen kan anses uppkommit genom verkställda odlingar eller mindre noggrant förrättade egodelningar eller skattläggningar; om och i hwad mon hemmansklyfning och afsöndring af jord från hemman, samt torp och backstugor under de sednare 20 åren tilltagit, och verkningarna deraf; i hwad mon egoskifte inom socknen medfört åsyftade förmoner och hemmans uppodling och förbättring samt egarnes bättre utkomst.

Statsbidrag: deras werkan å näringarne och wälmågan, direkte genom det belopp, hwartill de uppgå, samt indirekte genom det sätt hwarpå de utgöras; de lokala eller andra swårigheter, som socknen särskildt i dessa afseenden måste widkännas, såsom genom lång och swår transport af kronotiondespannmål, genom närbelägenhet till större eller mera begagnade wägar och deraf uppkommande större skjutsnings- och in-quarteringsbeswår, genom wäghållning m. m.; sättet för presterskapets och kyrkobetjänningens aflönande och för utgörandet af skjuts och wäghållning, m. fl. beswår; antal af ryttare, soldater eller båtsmän, som socknen åligger underhålla i ordinarie eller extra rotering, lands- härads- och socknewägars längd och beskaffenhet, jemte broar, färjor m. m. s.

Härwid bör äfwen anföras markgångsprisen under hwarje af de sista fem åren å spannmål och de persedlar, som i öfrigt under jordbruks- och hemmantalräntorne i socknen upptagas, prisen för wissa prestationer derutöfwer, och beräkningssättet för i tabellen upptagne wården å de obestämda artiklarna.

Politi: såsom allmänna anstalter till sedlighetens och ordningens widmakthållande; barnaunderwisning; skolor, äfwen särskildta underwisningsanstalter för slöjder, m. m.; fattigförsörjning och åtgärder till arbetsföretfattigas förseende med tillfällen till arbetsförtjenst, socknemagasins och sparbanksinrättningar, med hwarderas egande fonder; helsowård och koppypmning; byordningar och särskilda polisförfattningar; öfwerenskommelser och anstalter till rofdjurs utdödande samt werkan deraf.

Fornlemningar, såsom runstenar, jättetrytor, ättehögar, stenkummel, offerställen, tingskretsar, lemningar efter gårdar, slott, borgar och skansar, äfwensom de märkwärdiga personer samt inträffade märkliga händelser, derom kyrkoböcker eller trowärdiga handlingar lemna tillförlitlig upplysning, samt hwilka som i historiskt och statistiskt hänseende äro af värde, beskrifwas; hwarjemte särskildt göres en kort beskrifning om socknens kyrka, dess ålder och byggnadssätt, orgelwerk och altartafla, märkliga grafwar och griftstenar, wapen och epitafier, forntidshandlingar, drägter och smycken med hwad mera, som i historiskt afseende anmärkningsvärt wara kan.

NORRBOTTENS LÄNS Marktgångs-Tara.

för

År 1856

Upprättad af Riksståndens Deputerade.

N.	Marktgång i enlighet med föreskriften uti §. 5 mom. 2 och 3 af Kongl. Rungbrefsen den 11 Maj 1855 angående grunderna och sättet för Marktgångsprisens bestämmande.	Banco.			Riksm.	
		R:dr	fl.	rfl.	R:dr	bre.
	1:0					
	Mänte och Kronstionde- samt andre dermed jemförlige perfedlar:					
En	Tunna Afkradsåldt Korn	16	—	—	24	—
En	tunna Måg	16	32	—	25	—
En	tunna Malt med 6 kappars öfvermåf	16	—	—	24	—
En	dito Arter	20	—	—	30	—
En	dito Korngrön	18	—	—	27	—
En	dito Salt	4	32	—	7	—
Ett	L:pd Mågmjöf	1	18	8	2	8
Ett	L:pd Kornmjöl	1	28	10	2	40
Ett	L:pd Smör	6	40	—	10	25
Ett	L:pd Salt Kläff	5	32	—	8	50
Ett	L:pd torrt dito	7	—	—	10	50
Ett	L:pd salt Kött	2	32	—	4	—
Ett	L:pd torrt dito	3	32	—	5	50
Ett	L:pd färskt dito	2	8	—	3	25
En	Tunna Sill	22	—	—	33	—
Ett	L:pd Sill	2	—	—	3	—
En	Tunna salt Lax	39	—	—	58	60
Ett	fl. rökkt Lax om 7 markers wigt	2	16	—	3	50
Ett	L:pd Ähl	3	—	—	4	50
100	fl. Refensögon	—	32	—	1	—
En	Tunna salt Strömming	13	16	—	20	—
Ett	L:pd salt Sif	1	16	—	2	—
Ett	L:pd torrt d:o	1	40	—	2	75
Ett	L:pd torr Id	—	30	—	—	94
Ett	L:pd torra Gäddor	2	—	—	3	—
Ett	L:pd torra Abborrar	1	—	—	1	50
Ett	L:pd Mör	—	24	—	—	75
Ett	L:pd salta Råjer	—	36	—	1	12
Ett	L:pd salt Draxen	—	36	—	1	12
Ett	L:pd fram Sill	1	8	—	1	75
En	Tunna Själlspeck om 12 L:pd	30	—	—	45	—
Ett	sommarläs bättre Hb, om 20 L:pd	6	32	—	10	—
Ett	L:pd d:o	—	16	—	—	50
Ett	sommarläs säure Hb, om 20 L:pd	5	—	—	7	50
Ett	L:pd d:o	—	12	—	—	37
En	färdig Måghalm om 2 L:pd	—	8	10	—	28
En	d:o Korynhalm om 2 L:pd	—	12	2	—	38
Ett	fl. tönde Får	2	32	—	4	—
En	tefvt sägade Skeppspånkor, 42 fet långa och 4 tum tjocka	17	16	—	26	—
En	d:o enkla 7 alnars Furubräder fubladiga	2	4	—	3	12
En	d:o af 6 alnars, gräfbladiga	1	16	—	2	—
En	Tunna Fjära	5	—	—	7	50

- 1856 års markegångstaxa -

Pottaska: enligt Kongl. Brefvet den 3 Mars 1837.					
Rå. 1 L:pd	1	32	—	2	50
Kalcinerad 1 L:pd	2	8	—	3	25
En tolst på egen befohning å Krensallmänning hugget iustimmer eller thumer tjenniga till Steppplanke från 12 till 15 alnars längd och 8 tum i lilländan	1	32	—	2	50
En tolst d:o 15 alnars d:o	1	40	—	2	75
En tolst d:o 18 alnars d:o	2	8	—	3	25
En tolst d:o Sägstoclar af 7 1/2 alnars längd	1	4	—	1	62
En tolst d:o Bjelkräd, högst 13 tum i fyrkant	3	8	—	4	75
En tolst d:o Steppdröttter af wanlig stocklängd	1	36	—	2	63
Ett las d:o Gårdsel	—	5	4	—	17
Ett las d:o Gårdselbår	—	10	—	—	31
En Faun d:o Tallwed, 3 alnar hög 4 alnar lång och 6 quarter djup	—	12	—	—	37
En d:o dito Gramwed dito	—	12	—	—	37
En d:o dito Bjelkräd af lika höjd och längd men 5 quarter djup	—	18	—	—	56
En d:p d:o Ahlwed	—	14	—	—	44
Ett las dito Fjårwerke af windsällan, stubbar och förtorkade träd	—	1	2	—	4
Ett Drängdagswerke med egen kost sommartiden	1	4	—	1	62
Ett dito dito wintertiden	—	32	—	1	—
Ett Dwinsperson dito dito sommartiden	—	32	—	1	—
Ett dito dito wintertiden	—	24	—	—	75
Ett dagswerke med häst och karl, sommartiden	2	16	—	3	50
Ett dito dito wintertiden	1	40	—	2	75
2:o					
Byghållnings- och Wedpersedlar:					
enligt Kongl. Brefsven den 25 Maj och den 27 September 1803 samt Kongl. Kammar Collegii Circular den 12 Oktober samma år.					
En Faun Bjelkräd, 8 alnar hög, 4 alnar lång och 5 quarter djup	5	16	—	8	—
En dito Ahlwed, af lika beskaffenhet	4	16	—	6	50
En dito Tallwed af lika höjd och längd men 6 quarter djup	3	32	—	5	50
En dito Gramwed, af lika beskaffenhet	3	32	—	5	50
Ett L:pd Kalgljus 7 på marken	6	32	—	10	—
En Kanna Rosolja	2	16	—	3	50
En mark gula Waxljus	1	12	—	1	87
3:o					
Soldat beklädnadsperfedlar:					
enligt Kongl. Instructionen för beklädnads Directionerne den 7 Maj 1842, Kongl. Krigs- och Kammar Collegiernas Kungbrefse den 10 Februari 1844 samt Kongl. Krigs-Collegii Circular den 5 Mars 1847.					
En Wapenrock	11	20	—	17	12
En Kast med prydnad	5	32	—	8	50
En Halsduk af läder med spänne	—	26	2	—	82
Ett par Byxor af grönt kläde	7	20	—	11	12
Ett par Linnebyxor af tältduk med Stibletter	2	33	—	4	19
Ett par Stibletter af svart halffläde	1	1	2	1	54
Twenne Skjortor	2	30	6	3	95
Twenne par Ullstrumpor	1	18	—	2	6
Twenne par Skor	8	32	—	13	—
Ett par lösa sulor	—	31	6	—	98
4:o					
Wätsmans Beklädnads- och Gemfalls perfedlar:					
enligt Kongl. Maj:ts Nädiga Kungbrefse den 10 September 1816 och Kongl. Kammar Collegii Bref den 9 Oktober 1827.					
Beklädnads-Perfedlar:					
En Tröja af blått wadmål	6	40	—	10	25
En wäst med ärmor af dito	4	40	—	7	25
Ett par Långbyxor af dito	3	20	—	5	12
En Halsduk af mörkt läst	—	16	—	—	50

- 1856 års markegångstaxa -

En hatt	1	16	—	2	—
Ett par Läderstör	3	—	—	4	50
Twenne par Ullstrumpor	1	18	—	2	6
Twenne Skjortor	2	30	6	3	95
Samkalls Persedlar:					
Ett sommarlag samre Hb om 24 L:pd	6	—	—	9	—
En Tunna Råg	16	32	—	25	—
En dito Korn	16	—	—	24	—
6:0					
Vacance afgift, enligt Kongl. Stats Contorets					
Cirkulär den 8 Januari, Kongl. Krigs- och Kammar-Collegi-					
ernas Kungbrefse den 25 Februari och Kongl. Kammar-Col-					
legii Kungbrefse den 9 Oktober, allt år 1835					
a) För hel Soldat rote:					
Kontanta lönen	1	32	—	2	50
Beklädnads bidrag	3	19	8	5	11
Selbat legan till en tjugondebel	1	—	—	1	50
Korp afkastningen 120 L:pd samre Hb	30	—	—	45	—
Twenne tunnor Korn, a 16 Ndr	32	—	—	48	—
Korpets underhåll och nybyggnad till en hundrabedel	3	30	4	5	45
b) för hel Vätsmans Rote					
Kontant lön	1	32	—	2	50
Legan till en tjugondebel	1	—	—	1	50
Korp afkastningen 120 L:pd samre Hb	30	—	—	45	—
Twenne tunnor Korn, a 16 Ndr	32	—	—	48	—
Korpets underhåll och nybyggnad till en hundrabedel	3	30	4	5	45
Beklädnadsperedlar för ett tag eller 3-år:					
En Tröja af blått wadmål	6:	40	—		
En Wäp med ärmor af dito	4:	40	—		
Ett par långbyxor af dito	3:	20	—		
En Halsduk af mjukt lärft	—	16	—		
En hatt	1:	16	—		
Ett par Läderstör	3:	—	—		
Twå par Ullstrumpor	1:	18	—		
Twå Skjortor	2:	30	6		
Summa 23: 36 6					
hwaraf en tredjedel årligen	7	44	2	11	88
Handräkningsperedlar					
Ett par Läderstör	3:	—	—		
Ett par Ullstrumpor	—	33	—		
Summa 3: 33 —					
hwaraf en tredjedel	1	11	—	1	84
Allhopa 77 21 6 116 17					
7:0					
Underhåll för tagande Trupper:					
enligt Kongl. Kungbrefsen den 27 Augusti 1816 Kongl. Kammar					
Collegii Cirkulär den 3 December samma år samt Kongl. För-					
ordningarne den 9 November 1841 och den 6 September 1842					
a) en mans dagportion, bestående af 2 markor mjukt bröd, 1 och ett	—	12	—	—	37
fjerdedels qvarter Årter, en tredjedels mark salt släp tillsammans	—	32	—	1	—
b) en hästs dygnration, bestående af 2 L:pd bättre Hb a 16 fl.					
8:0					
Bröd åt Fångar under försling:					
enligt Kongl. Brefven den 17 Mars 1810 och den 4 Mars 1813					
samt Kongl. Kammar Collegii Cirkulär den 1 Februari 1819					
En en-tredjedels mark mjukt Rågbröd	—	4	3		
Centant	—	3	—		
	—	7	3	—	22

- 1856 års markegångstaxa -

B.	Årspris: som enligt § 3 men. 1 af Kongl. Kungörelsen den 11 Maj 1855, angående grunderna och sättet för Markegångsprisensbestämmande, blifwit åsatt Läntes-Krosvotande och Årrende persedlar							
	En tunna Råg
	En tunna Korn
	Ett L. pd Smör
		13	35	4	20	60		
		10	45	4	16	42		
		6	28	—	9	87		
C.	Medelmarkegångspris för de tio åren 1847—1856, som enligt §. 3 men. 1 af Kongl. Kungörelsen den 11 Maj 1855, angående grunderna och sättet för markegångsprisens bestämmande, blifwit åsatt nedannämnde Läntes-Krosvotande och Årrende persedlar.							
	En tunna Råg
	En dito Korn
	Ett L. pd Smör
		10	45	11	16	43		
		8	37	9	13	18		
		5	27	7	8	36		

Enligt Kongl. Kungörelsen den 22 November 1854 och Kongl. Kammar Collegii Kungörelse den 23 Januarii 1855 må endast wäl rensad och strid säd såsom levereringsgild till Kronan och räntetagare anses, men Läntegifware deremot, i öfwerensstämmelse med 48 § i Kongl. Resolutionen på allmogens besvär den 29 Juni 1752 äga att wid leverering af riad eller torkad säd tillgodoufuta ett afdrag af fyra lösa kappar på en tunna af 36 lösa kappar hwilket förhållande äfwen icke ega rum wid utleveringar af spannmål för Kronans räkning.

Är räntegifware eller räntetagare med den verkställda markegångstaxeringen misnöjd äger han att deruti hos Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar-Collegium söka ändring genom besvär, som böra ingifwas hos Konungens Befallningshafwande å Lands-Contoret innan klockan Tolf å femtonde dagen från Taxans kungörande i den socken eller i någondera af kyrkorna inom det pastorat, hwarifrån den klagande tillkommande eller åliggande räntan utgår. Är annor man misnöjd med hwad Taxan i hwad honom angår, innehåller, må i enahanda ordning besvär anföras innan klockan Tolf å femtonde dagen från Taxans kungörande i det pastorat, der klaganden är boende. Wid beswärens böra fogas dels bevis om dagen, då Taxan blifwit kungjord, och dels fullmagt för deras ingifwande, när de icke äro af klaganden egenhändig utredade. Härjunnas något af hwad sålunda är föreskrifwet, warda beswärens icke till pröfning upptagne utan är Taxan, i hwad klagandens rätt rörer för laga kraftinnnen att anses; dock må besvär för fromma Stiftelser äfwen till Kongl. Kammar Collegium omedelbarligen ingifwas; Konmande anförde besvär icke att verka hinder eller infästelse af Taxans efterlefnad och verkställighet för andra än dem, som beswärens angå äfwen som allt hwad deröfwer beslutes, ehuru det kan gå ut på ändring i Taxan icke kommer att gälla till förmån för andre, än den eller dem, som den wunna ändringen i rättan tid sökt. Norrbottens Lands-Contor i Uleå den 1 November 1856.

A. E. R. O. S.

B. A. ÖSTRÖM.

Kungörelse.

Uti innevarande års Markgångstaxa för Vänet har Kongl. Kammar-Kollegium uppd och Advokat fiskals Embetes yrkande så vidt Kronans rätt rör, fastställt följande prisförändringar, nemligen:

	Banko.			Riksmünt	
	R:dr	fl.	rsl.	R:dr	öre.
A. Markgång, i enlighet med föreskriften uti §. 3 mom. 2 och 3 af Kongl. Kungörelsen den 11 Maj 1855, angående grunderna och sättet för Markgångsprisens bestämmande:					
1:a punkten					
Mänte- och Kronotonde, samt andra dermed jemförlige perfedlar:					
En tolst på egen bekostnad å Krono Allmänning hugget hustimmer, eller timmer, tjenligt till Skeppplanter från 12 till 15 alnars längd och 8 tum i lilländan	1	40	—	2	75
En tolst dito 15 alnars dito	1	44	—	2	87
En tolst dito 18 alnars dito	2	12	—	8	87
En tolst dito Bjelkråd, högst 13 tum i fyrkant	3	12	—	4	87
Ett last gårdsel	—	5	8	—	18
3:de punkten					
Soldat Beklädnads perfedlar:					
En Warenrock	10	46	11	18	47
En Halsduk af läder med spänne	—	20	2	—	68
Ett par Boxor af grönt kläde	7	2	5	10	58
Ett par Stibletter af svart halfläde	—	46	—	1	44
Två par Skor å 2: 38	5	24	—	8	25
8:de punkten					
Vrdd åt fångar under försling.					
En och en tredjedels mark mjukt rågrödd	—	4	2	—	13

Swillet, äfvensom att taxan i öfriga delar är å Kronans sida att såsom gällande anses, härigenom kungöres, med underrättelse för den med Kongl. Collegii beslut misnöjde rättegifware eller ränsetagare, att häri eger deröfwer hos Kongl. Maj:tt anföra underdåniga besvär, som till Kongl. Maj:tt Befallningshafwande här å Landskenteret ingifwas, inom klockan 12 å trettionde dagen efter det beslutet blifwit kungjort i den Socken eller i någondera af kyrkorne inom det påförat, hwarifrån den klaganden tillkännande eller åliggande rântan utgår. År anner man misnöjd med hwad förenämnde beslut, i hwad henom angår, innehåller, må i enahanda ordning underdånliga besvär anföras inom kl. 12 å trettionde dagen från beslutets kungörande i det påforat, der klaganden är boende. Wi de underdåniga beswären bör segas bewis om dagen, då beslutet blifwit kungjort, och fullmägt för deras ingifwande, när beswären icke äro af klaganden egenhändigt undertecknade, äfvensom af enstild part bergan för kostnad och skada, ingången af två weberhäftige män, de der berga en för begge och begge för en. Försinnas något af hwad sämunda är föreskrifwet warda beswären icke till nådig pröfning upptagne, utan är beslutet i hwad klagandens rätt rör, för laga kraft wunnet att anses.

Norrbottnens Lands-Kontor i Uleå den 8 December 1856.

A. E. R. O. S.

B. A. E. H. S. T. R. Ö. M.

Ordlista

För att lättare förstå innehållet i sockenbeskrivningarna ges här en kortfattad lista över en del ord och uttryck, mått- och viktenheter, skatter mm som förekommer i texterna. Listan gör inte anspråk på att var fullständig eller uttömmande. Underlaget är till största delen hämtat från olika uppslagsverk.

Akademihemman - hemman som skänkts eller av kronan upplåtits till universitet.

Annexförsamling - När två eller flera församlingar är förenade i ett pastorat kallas den församling där kyrkoherden är bosatt för moderförsamling och de övriga för annex- eller kapellförsamling.

Apolgistskola - (i Luleå stad) motsvarar ungefär realskola och meddelade "allmän medborgerlig bildning". Indrogs 1849.

Augmentshemman - I de fall ett stamhemmans ränta inte ansågs tillräcklig för att täcka kostnaderna för rusthållningen kunde hemmanet erhålla **augment**, dvs ränta från ett annat hemman (augmentshemman). Augmentsräntan betalades inte till kronan utan direkt till rusthållaren.

Avgärda hemman - (avgärda by) uppkom genom anläggning av torp eller nybyggen på en äldre bys (bolbys) utmark. Dessa fick efter hand viss självständighet i förhållande till bolbyn. En avgärda by fick och får bara till nödtorft nyttja den gamla byns skog och utmark (Ur Nationalencyklopedin)

Avradsspannmål - årlig avgäld som t.ex arrendator erlade till jordägare i form av spannmål.

Avsöndring - (jordavsöndring), avskiljande av jordområde (lägenhet). Stamfastighetens mantal ändrades ej men den avsöndrade lägenheten skulle oftast erlægga en årlig avgäld till stamfastighetens ägare som bidrag till stamfastighetens utskylder.

Avvittring - avskiljande av byars eller hemmans mark från kronans. Äldre avvittring skedde enl 1780 års instruktion, yngre avvittring enl 1824 års stadga.

Backstugusittare - i det äldre svenska agrarsamhället benämning på personer som bodde i s.k. backstugor, icke skattlagda mindre hus på en jordägars mark eller en bys allmänning. Som social kategori var backstugusittarna en brokigt sammansatt grupp och omfattade såväl relativt välbeställda hantverkare som dagsverksarbetare samt gamla och utfattiga personer. Till backstugan hörde i regel ett mindre jordstycke, lagom för ett potatisland. Inkomstkällor var bl.a. lönearbete på gårdarna, hemslöjd och hemindustri. Arbetstillgången växlade starkt och backstugusittarna var ofta undersysselsatta och undernärda (Ur Nationalencyklopedin).

Besuttenhet - (besutenhet), se hemmansklyvning.

Bevilling - statens inkomster av skatter och avgifter.

Bolby - se avgärda hemman.

Bombasin - tätt, glansigt ylletyg av lastingtyp (tyg av hård kamull), mest brukat till klänningar (Övertorneå).

Boskapspenningar - en av de många skattetitlar som tillsammans bildade mantalsröntan. Skatten beviljades vid 1620 års riksdag till betalande av riksgälden och underhåll av försvarsverket. Den bestod först i en avgift av vissa ören för varje kreatur, men blev 1642 en efter mantal årligen utgående grundränta (Nordisk Familjebok). Se även jordeboksränta.

Brandstod - Sedan en brand inträffat fick var och en inom häradet eller socknen betala till den som lidit skada genom s.k. brandstodsavgift som vanligen uttaxerades efter hemmantalet. Den som drabbats av branden erhöll brandstod. Brandstodstvånget upphävdes 1853. Många hemmansägare började där- efter att försäkra sina fastigheter i det år 1849 bildade Norrbottens läns brandstodsbolag.

Burskapspenningar - burskap, den lagliga rätten att utöva yrke (handel, hantverk, sjöfart) i stad och åtnjuta de förmåner som tillkom borgare såsom medlemskap i allmän rådstuga. Efter läroår och avlagda prov meddelades burskap av stadens magistrat. Burskapstvånget avskaffades 1864.

Butsmide - en avart av det tidigare brukade tysksmidet och bestod i att det i härden nedsmälta tackjärnet, utsatt för inverkan av hettan från blästern men utan att bringas till kokning, färskades och samlades i en stor klump.

Byggningshjälpen - se jordeboksränta.

Cattun - (kattun) ett tunt men täml. tätt bomullstyg, vävt som lärft samt glättat. Trycktes vanligen i brokiga färger. (Slitkläder för pigor i Övertorneå bestod bl a av "en sämre mössa af Cattun").

Clerecie statens underhåll - avlöning till prästerskap, klockare och kyrko- betjäning.

Dagsverkspenningar - se jordeboksränta.

Ecklesiastika boställen - kyrkan tillhöriga hemman för prästgårdar, löne- boställen och allmänna kyrkohemman.

Endemisk - om sjukdom, växt- eller djurart som endast förekommer i viss befolkningsgrupp, trakt eller område.

Eriksmässotid - Eriksmässan var under den katolska tiden en av Sveriges förnämsta helger och firades den 18 maj till minne av Erik den heliges döds- dag.

Extirpator - ett slags klösharv för djupluckring av matjorden och borttag- ning svårare mångåriga ogräs. I Nederluleå kallad "Gräfhål" med fem nära handsbredda framåt krökta billar.

Fisktionde - ingick i den av prästerna förbehållna delen av tionden.

Folkskoleavgift - utgick enligt 1842 års folkskolestadga, där inga andra medel fanns, med ett årligt bidrag på minst 2 och högst 6 skilling banco från

varje skattskyldig person. Därutöver uttogs en skolavgift för varje barn som besökte skolan, med undantag av de fattigaste. I Råneå uttogs 32 skilling i in-skrivningspengar och 4 skilling banco i veckopenningar för varje barn vars föräldrar ansågs ha råd att betala.

Filfras - annat namn för järv (Överluleå).

Flakar - fångstredskap för fågel och däggdjur, bestående av ett flak eller bräde av stockar, som faller ned och genom sin tyngd dödar eller klämmer fast bytet. Flaket hålls uppe med ett giller, som utlöses av djurets beröring, och för att få bytet att gå i fällan måste redskapet antingen förses med lockbete eller kombineras med hinder som spärrar djurets väg (Ur Nationalencyklopedin).

Fyr- och båkavgift - avgift av in- och utgående fartyg för underhållet av fyrar, sjömärken och andra inrättningar för att betrygga den allmänna sjöfarten samt för livräddningsanstalterna för skeppsbrutna.

Gelbgjutare - (gälbjutare, "gjutare av gul metall") hantverkare som tillverkar gjutna nytto- eller prydnadsvaror i mässing och annan gul metall. Under 1700-talet införd benämning på mässingsgjutare, tidigare kallad bältare eller gördelmakare.

Genant - person som på grund av stånd eller vistelseort saknade borgarrätt i viss stad och erlade avgift för att idka borgerlig näring eller åtnjuta andra borgerskapets förmåner.

Genant-borgare - person som erlade genant.

Grundskatt - ränta och tionde.

Grundränta - se ränta.

Gräfhål - se extirpator.

Gymnasiehemman - hemman som donerats åt gymnasier och vars avkastning uppbars som lön åt gymnasielärare.

Gärtall - gorttall - benämning på från det normala växtsättet avvikande växtformer av tall. Användes ofta om tall med lös ved och obetydlig kärna, om förkrympt och till virke obrukbar tall med tjocka och knöliga talrika grenar och kvistar på stammens nedre del och tall med tjock och skrovlig bark.

Gärningsman - "Sockenhantverkare" som stod utanför skråväsendet och var antagen för att inom socken eller härad uteslutande arbeta för allmogens behov, t ex skraddare, skomakare, smeder, murare och glasmästare. Vid antagandet utfärdades gärningsbrev. I skatt erlades **gärningsören**.

Gärningsören - se gärningsman.

Hammarskatt - avgift till staten för hammarverken (stångjärnshammare). Åren 1803-1846 var skatten 2 % av tillverkningen för nya härdar. Den nedsattes 1857 och upphörde 1860.

Handelsgenant - bestämd summa som betalades för rättighet att idka handel. Se även genant.

Hemmansklyvning - Vid denna tid var delning av fastigheter genom hemmansklyvningar tillåten ned till 1/16 mantal, som var den minsta storlek för

besuttenhet, dvs möjlighet att under vanliga år påräkna bärgning och betala skatt. År 1864 ändrades bestämmelserna för besuttenhet till att hemmansdelen skulle kunna påräkna bärgning för ett hushåll av minst tre arbetsföra personer och erlægga de utskylder som var förenade med hemmansdelen.

Hemmantal - = mantal.

Hemmantalsränta - (hemmansränta, mantalsränta) en efter mantalet utgående ordinarie skatt, ofta anslagen till något visst ändamål.

Hospitalshemman - hemman som ägdes av eller vars avkastning var anslagen till offentligt sjukhus eller fattigvårdsinrättning.

Hållhägnad - ofta inhägnader på samfälld mark i anslutning till gästgiverierna för hästarna som användes vid hållskjutsningen.

Hållskjutsning - skyldighet att tillsammans med gästgiveriet tillhandahålla skjutsning. I Nedertorneå utgjordes hållskjutsningen efter skatt eller hemmanstal med tre hållhästar och lika många reservhästar vid vardera av Sävis, Nickala, Haparanda och Övre Vojakala gästgivargårdar. I Överluleå bestreds hållskjutsningen av vissa hemman som för detta befriades från att delta i kostnaderna för skjutsningen efter allmänna vägen. I Nederluleå, Råneå och Luleå stad var skjutshållningen ställd på entreprenad.

Hårdvallsäng - gräsbärande ängsmark som är torr och fast. Jfr sidvall-säng.

Indelta hemman - Hemmanen betalade ränta (och kronotionde) till kronan i förhållande till hemmanets mantal. Röntan kunde i vissa fall vara anslagen till vissa ändamål, t ex avlöning. I stället för att först betala röntan (oftast visst antal tunnor korn e dyl) till kronan som i till sin tur skulle betala samma vara till den som skulle ha den, kunde hemmanen få betala direkt till den som röntan var anslagen till. Hemmanen kallades då **indelta**.

Inhysesshjon - förr en del av jordbruksbefolkningen som inte ägde jord och som betecknades som en underklass inom allmogen. Inhysesshjonen var inneboende utan att behöva vara närmare släkt med familjen eller tillhöra tjänstefolket. De utgjorde en del av den under 1800-talet snabbt växande gruppen av egendomslösa på landsbygden, socialt sätt med lägre anseende än backstugusittarna, vilka disponerade en egen bostad. Ca 20 % av allmogen utgjordes 1855 av inhysesshjon. (ur Nationalencyklopedin)

Insyning - upplåtelse av mark med nyttjanderätt från stadens (Luleås) donationsjord. Efter ansökan till magistraten hölls syn på marken i närvaro av sökanden, ombud för magistraten och en lantmätare. Det insynta området markerades, uppmättes och lades in på stadens karta. Magistraten beslutade sedan om upplåtelse av det insynta området.

Intagning - (intaget hemman) - jordområde som inhägnats eller införlivats med annat jordområde.

Jordebokspersedlar - de persedlar, t ex smör och spannmål, som användes som måttstock för att räkna ut jordeboksräntan efter ett årligt markgångspris.

Jordeboksränta - ingick tillsammans med grundräntan i mantalsräntan. I jordeboksräntan ingick bl.a. **Landtågsgården** (beviljad 1617 till Polska krigets fortsättande, även kallad Stora gården), **Byggningshjälpen** (beviljad 1622 med villkor att slippa byggnadsskyldighet vid kronans gränshus och fästningar), **Salpeterhjälpen** (beviljad 1634 att utgå i penningar för varje mantal i stället för att anskaffa material för kronans salpetertillverkning mm), **Boskapspenningar** (beviljad 1620 till Rikets gälds betalande och försvarsverkets underhåll, utgick från början efter antalet boskap men senare med 2 daler 32 sk. på mantalet), **Skjutsfärdspenningar** (årlig avgift beviljad 1642 för att slippa friskjutsningar av främmande sändebud, ämbetsmän och krigsfolk samt adelns riksdagsmän), **Dagsverkspenningar** (bestämdes 1652 till 6 öke- och 12 drängdagsverken för varje mantal).

Jordnatur - en kameral indelning i jordeboken:

Krono (skulle ursprungligen innehas av staten)

Skatte (skulle ursprungligen innehas av bönder)

Frälse (innehades av adeln)

Frälse uppdelades i allmänt frälse, ypperligt frälse (säterier), skattefrälse (räntan av skattejord hade förvärvats av frälseman), frälseskatte (ägaren hade avhänt sig bördsrätten men förbehållit sig viss ränta).

För kronomark erlade hemmansägare eller åboer med ständig besittningsrätt ränta till kronan. Räntan för marken kunde antingen betalas direkt till kronan eller också vara anslagen för vissa ändamål som t ex avlöning eller underhåll. Hemmanen var då förmedlade.

Kronomark kunde överföras till skatte genom köp och kallades ibland kronoskatte. (Kronoskatte = skattejord och var en äldre benämning på jordnaturen skatte, föranledd av uppfattningen att all skattejord hade förvärvats från kronan eller att kronan hade en överäganderätt till skattejord).

Kammarverk - sammanfattande benämning på alla frågor som rörde den kamerala statsförvaltningen, rikets drätsel och skatteväsende mm.

Kapitationsavgift - en efter huvudtalet utan avseende på klass eller förmögenhet utgående skatt av medborgare som uppnått viss ålder.

Kardmakare - person som tillverkade handkardor av trä och läder, vilka besattes med täta rader böjda tänder av ståltråd (Ur Nationalencyklopedin).

Knippsmide - knipphammare, äldre typ av lätt fallhammare med hastig gång som användes vid smidning av produkter med finare dimensioner, t ex spik. Knipphammare var ofta vattendrivna (Ur Nationalencyklopedin).

Konsistoriellt pastorat - pastorat där kyrkoherdebefattningen tillsätts av domkapitlet (bl a Råneå och Nederkalix). Se även patronellt pastorat och regalt pastorat.

Krigsmanshus - Krigsmanshuskassan inrättades år 1646 genom avsättande av f.d Vadstena kloster och andra indelta hemman till Krigsmanshuset i Vadstena. Arméns pensionskassa övertog 1756 del av krigsmanshusets inkomster som skulle användas till försörjning av manskap. Pensionstagarna kallades **gratialister**.

Kronotionde - Den tionde som i samband med reformationen indrogs till staten. Tiondet levererades vanligen i form av spannmål (kronotiondespannmål). En del av kronotiondet användes som anslag till kyrkor, skolor och hospital mm. Resten disponerades av kronan. Se även tionde.

Kronovärldi - det penningvärde på de gamla räntepersedlarna som på 1600-talet blev bestämt och med vilket vissa persedlar även senare fick lösas.

Kurhusmedel - Kurhus, förr benämning på sjukhus för patienter med könssjukdomar.

Kyrkobord - se prästbord.

Lancashiresmide - ersatte tysksmidet vid Meldersteins bruk år 1853.

Landtågsgården - se jordeboksränta.

Lantmätare - (1850-talet) Efter examen anställdes lantmätaren i regel som auskultant (oavlönad) och kunde senare befordras till vice kommissionslantmätare och kommissionslantmätare. Antalet kommissionslantmätaretjänster var begränsat till 200. Kommissionslantmätare sysslade bl.a. med laga skiften och hemmansklyvningar mm. Lantmäteriet inom länen leddes av en förste lantmätare (titeln ändrades år 1920 till överlantmätare).

Avvittringslandmätare arbetade med att genom s.k avvittring avskilja byarnas mark från den mark som skulle behållas av Kronan. Avvittringen leddes av en avvittringsstyresman.

Distriktslantmätare var en titel som tillkom i samband med 1909 års indelning av riket i lantmåteridistrikt.

Lantmäteriet styrdes från Generallantmäterikontoret i Stockholm .

Lastageplats - last- och lossningsplats för fartyg, oftast för trävaru- och järnindustri. Lastageplatser fanns bl.a. i Avan i Nederluleå för Selets bruk och vid Strömsund i Råneå för järnbruken inom socknen.

Likstolsko - Likstol (förr likstod) *själagåva*, äldre benämning på en efter den dödes ekonomiska förhållanden anpassad avgift till prästen som ersättning för jordfästningen. Den kunde ofta utgöras av en ko, *likstolsko*, vilket tolkats som en kvarleva av en förkristen offergåva. Likstolsko utgick endast om det fanns minst sex kor på hemmanet, annars utgick den med kontanter (1-2 daler silvermynt). Under 1800-talets lopp ersattes likstolen succesivt med kontanta avgifter och avskaffades genom prästlönereformen 1910 (ur Nationalencyklopedin).

I Råneå erlades i stället för likstolsko 1 riksdaler 16 skillingar och för den som ägt 4-5 kor 32 skillingar. Ägde man under 4 kor var avgiften 16 skillingar och efter barn 4 skilling banco.

Lotshemman - hemman vid kusten, vars ägare var skyldig att besörja lotsning av fartyg i närbelägna farleder. Innehavaren var befriad från utskrivning, skjuts och väghållning m.m.

Mantalspenningar - årlig avgift för personer mellan 18 och 60 år. År 1863 bestämdes beloppet till 40 öre för man och 20 öre för kvinna med vissa undantag.

Mantalsränta - hemmantalsränta - extra ordinarie ränta. Bildar tillsammans med jordeboksräntan den s.k. grundräntan.

Markegångstaxa - taxa som anger det värde i pengar som årligen åsattes en del varor och tjänster för omräkning av skatter in natura.

Mensalhemman - hemman som jämte prästgård anslagits till sockenprästens underhåll, jämte prästgårdarna (lat *ad mensam pastoris*, till prästens bord).

Milda stiftelser - förr mera använd form för Fromma stiftelser, t ex för religiösa ändamål, sjukvård eller undervisning.

Munderingsbod - Mundering benämning på soldaternas beklädnad (och vissa hästutredningspersedlar).

Ofri tomt - tomt som upplåtits före 1908 av staden eller kronan m fl. Tomten har upplåtits för all framtid för enskilt bebyggande, utan att äganderätten övergått till förvärvaren.

Innehavaren av ofri tomt betalade vanligen en årlig avgift, **tomtören**, till upplåtaren.

Onera och allmänna besvär - börda, besvär, "tunga", pålaga på person eller fastighet innebärande t ex skyldighet att erlægga mantalspenningar, att svara för rustning och rotering, inkvarterings- eller skjutsningsskyldighet, väghållning, avgäld till stamhemman, byggande av kyrka och tingshus mm.

Orternas undervisningar - i äldre tider utgjordes skatten av vissa räntepersedlar som bestod av ortens produkter och vissa tjänster. Med tiden hade vissa av dessa räntor och tjänster blivit omöjliga att leverera eller blivit onyttiga för mottagaren. För de produkter som tillkom kronan värderades räntepersedlarna i penningar, kallat kronovärddi. Upplysningar om dessa värden lämnades i de s.k. orternas undervisningar

Patronellt pastorat - pastorat där präst kunde utses av ägaren till kyrkan och egendom för underhåll av kyrka och präst. Se även konsistoriellt pastorat och regalt pastorat.

Politi - samhälleliga åtgärder för bl a fattigdom, sjukdom, hälso och sjukvård, fornminnesvård m.m.

Posthemman - Postbönder skulle i äldre tider finnas vid de stora stråkvägarna på 2-3 mils avstånd från varandra. Till posthemman indelades lämpliga kronohemman som fick åtnjuta frihet från skjutsning och vissa andra besvär.

Pottaska - (kaliumkarbonat) tillverkades ur vedaska genom urlakning med vatten och indunstning. Apotekaren och teknikern C J F Plageman undervisade på statens uppdrag allmogen i Norrland om tillverkning av pottaska. Han blev

år 1843 direktör för salpetersjuderiverket i Norrland. Pottasketillverkningen synes inte ha varit någon lönsam bisyssla inom de beskrivna socknarna.

Prebende - årligt löneanslag från ett pastorat åt innehavare av vissa ecklesiastika ämbeten mm (biskopar, professorer och lektorer).

Prebendehemman - ecklesiastikhemman, som varit anvisad åt professor eller lektor.

Profoss - straffkarl - som hade att verkställa kroppsstraff.

Prästbol - (kyrkobol) boställe som beboddes av sockenprästen.

Prästbord - (kyrkobord) den för sockenprästens underhåll anslagna kyrkoegendomen.

Påskpenningar - penninggåva till påsk, en extra ordinär avgift till prästerskapet, som upphört vid lönerogleringar på 1800-talet.

Pörte - (rökstuga) bostadshus som uppvärmdes med en ugn utan skorsten, där röken lade sig under taket och leddes ut genom en glugg eller rököppning (Ur Nationalencyklopedin).

I beskrivningen för Nedertorneå anges att i manbyggnaden finns ett s.k. pörte eller kök med en stor mur, som även begagnas vid den dagligen eller varannan dag skeende bakningen, och som lämnar en jämn värme med stor besparing av bränsle.

Regalt pastorat - pastorat där kyrkoherden tillsattes av Konungen (bl a Nederluleå, Överluleå och Nedertorneå). Se även patronellt pastorat och konsistoriellt pastorat.

Rotering - indelning av hemmanen i rotar för underhåll av soldater eller båtsmän. Extra rotering infördes 1810 och omfattade hemman som inte ingick i den tidigare roteringen. Efter 1825 ingick all roterad jord i den nya ordinarie roteringen.

Rotefrihetsavgift - Frälsefastigheter utgjorde i äldre tider krigstjänst till häst mot åtnjutande av viss skattefrihet.

Rotehållare - Hemman som bidrog till underhåll av soldat. I Råneå svarade 1 mantal för hel rota i den ordinarie roteringen.

Rusttjänstbevillning - Frälsemän kunde få åtnjuta viss skattefrihet för sin egendom genom att göra krigstjänst till häst. Sedan den effektiva rusttjänsten upphört i mitten av 1700-talet infördes i stället en penningavgift, s.k. rusttjänstbevillning.

Ränta - grundränta = mantalsränta + jordboksränta.

Sakören - böter.

Salpeter - tillverkades ur urinindräckt jord från ladugårdarna. Salpetersjuderistaten hade till uppgift att anskaffa och vårda statens förråd av salpeter som användes för kruttillverkning. Hemmanens skyldighet att leverera salpeter kallades **salpetergården** och ingick som en del i mantalsräntan. Av de beskrivna socknarna var det endast Nederluleå som hade någon salpeterstillverkning av större mängd, ca 1.400 lispund per år (ca 11.900 kg).

Salpeterhjälpen - se jordeboksränta.

Saxeny - fint ylletyg av kamgarn, spunnet av merinoull och med något luddig, flanelliknande yta.

Sidvallsäng - fuktig, vattensjuk ängsmark. Jfr hårdvallsäng.

Silängar - sluttande ängar som bevattnades genom s.k översilning. Via diken leddes vatten ut högst upp på ängen och fick sedan flöda ner över denna.

Skifte - Äldre former av skifte av jord är **fornskifte** och **hammarskifte**. De ersattes i medeltidens landskapslagar av bestämmelser om **solskifte**. Solskifte kallas senare för **tegskifte** och bestämmelser om detta finns i 1734 års lag. År 1757 tillkom förordning om **storskifte**. **Enskifte** började tillämpas i Skåne år 1803 men kom inte att gälla i Norrland. År 1827 kom stadgan om **laga skifte**. Många byar i bl.a. Norrbottens inland kunde dock inte skiftas förrän avvittringen var genomförd.

Skjutsfärdspenningar - se jordeboksränta.

Skvattkvarn - enkel vattendriven kvarn med kvarnhjulet placerat horisontellt under kvarnen med direkt kraftöverföring till löparen.

Sockenmagasin - sockenmagasin - byggnad för förvaring av den spannmål som lagrades för sockenbornas behov i händelse av ofördelaktig skörd och höga spannmålspriser. Inrättades i Nederluleå och Råneå år 1838.

Socknemän - deltagare i socknens skyldigheter och utskylder, på sockenstämman röstberättigade sockenbor.

Sockneskrivare - sockenskrivare, män som skulle bevaka böndernas rätt vid skatteuppbörden och bl a tillse att vederbörligt skattekvitto lämnades dem.

Stadgad åborätt - se åborätt.

Stadgehemman - se sämje- och stadgehemman.

Stamholländeri - hjord av nötkreatur, avsedd att genom avsättning av avelsdjur förbättra ortens boskapsstam. På 1840-talet anskaffades hjordar av flera utländska raser, dels för statens räkning, ställda under tillsyn av en stamholländeristyrelse, dels för bolag. De sista av statens stamholländerier såldes omkr. 1870 (Nordisk Familjebok).

Stapelstadsrätt - stapelstad, stad med rätt till handel och sjöfart med utlandet.

Statsbidrag - i sockenbeskrivningarna använt som sammanfattning av utgifter till olika "stater". Här upptas: bevillning (skatter och avgifter till staten), ständiga räntor, arrendemedel, kostnad för rustning och rotering, clerecie statens underhåll, fattigförsörjning, skjutshållning, diverse avgifter, onera och besvär.

Stibletter - damasker. (Markegångstaxan: "linnebyxor av tältduk med stibletter") del av militär uniform fr.o.m. 1600-talets senare hälft. Stibletter knäpptes med en rad knappar på underbenets yttre sida. De hade en hälla under hålfoten och var ofta fastspända under knäet med en rem. De tillverkades ursprungligen av vitt linne, till fält- och vinterbruk av svart kläde. Stibleterna

blev kortare mot slutet av 1700-talet, och med införandet av långbyxor på 1800-talet decimerades de till korta damasker (Ur Nationalencyklopedin).

Stubbe och röjselrättshemman - vissa röjda och uppodlade hemman som blivit upptagna på kronans allmänningsmark. Innehades med ärftlig besittningsrätt.

Ståndsperson - person tillhörande de högre samhällsklasserna, adel och präster. Dit räknades även personer som hade en med de högre stånden jämförbar ekonomisk eller social ställning, t ex ofrälse ämbetsmän, bruksägare och andra framstående personer.

Ständiga räntor - Här inräknas bl.a. jordeboks- och hemmantalsräntan, boskapspenningar, kronotioende, mantalspenningar, gärningsören, tionde och räntor av bergverk samt andra verk och inrättningar.

Syrtut (Sortut) - Långrock, livrock (Övertorneå).

Sämje och stadghemman - hemman som blivit upptagna på allmänningjord och där räntan bestämts genom överenskommelse (sämja el stadga).

Sörpa - (sörpe) foderblandning bestående av halmhackelse, agnar, gröpe m.m., blandat med vatten. Beredningen tillgår så att hackelse indränkes med vatten i en trälåda, ställd så, att överflödigt vatten kan rinna av. Strax före utfodringen tillsättes gröpe och andra ingredienser (Ur Svensk Uppslagsbok).

Tionde - En tiondel av avkastningen från vissa jordbruksprodukter. 1/3 av tiondet var oftast anslaget för sockenprästen (prästtionde), återstående 2/3 av tiondet tillföll kronan (kronotionde).

Tiondebod - se ovan.

Tolag - en avgift som stapelstäderna, bl.a. Luleå, uppburit i samband med tullumgälderna för importerade och exporterade varor.

Tomtören - Innehavaren av ofri tomt betalade vanligen en årlig avgift, tomtören, till upplåtaren.

Tullmjölkvarn - tullkvarn - mindre kvarn där lantbrukarna kunde få sin spannmål mald mot ersättning. (äldre kvarntull upphörde helt 1815). Tullmjölkvarnar fanns på många ställen, bl.a. vid Fällan och Höbäcken i Avan inom Nederluleå.

Tulubb - (ry. *tulup*, fårskinnspäls), lång och vid respäls (Övertorneå).

Tysksmide - äldre metod för framställning av smidbart järn (välljärn) genom smältning och fårskning av tackjärn på en öppen, ganska djup härd med endast en forma (öppning för blästerluften). Metoden tillämpades vid Melders-teins bruk fram till 1852 och ersattes med Lancashiresmide.

Utskylder - avgifter som skattskyldig skall erlagga till staten (kronoutskylder), kommun och församling (kommunalutskylder) och för prästerskapets avlöning (prästlöneavgifter).

Vakansavgift - I stället för att uppsätta och underhålla vissa soldatrotar erlade rotehållarna ett visst penningbelopp, s.k. vakansavgift. I Torneå fögderi var de flesta rotarna vakanta. Omkring år 1852 fanns det inte mer än en man

kvar. Enligt kontrakt år 1847 erlade rotehållarna därför en årlig vakansavgift av fem tunnor korn.

Viktualievikt - enheter för vägning av viktualier, främst livsmedel. Mättes i skeppund, center, lispund och skålpund.

Vräkarepengar - avgift för verkställd vräkning av tjärtunnor. Innan tjäran utsläpptes i handeln skulle den "vråkas", dvs tunnorna tömdes på vatten, som kunde ha kommit in i samband med flottningen, och kontrollerades ha rätt volym eller vikt. I Luleå vräktes tunnorna på det s.k. Tjärhovet (vid Tjärhovsgatan).

Vågpenningar - avgift för varor som vägdes på stadens (Luleås) våg.

Qvinqvennium - kvinnavennium, tidsrymd av fem år.

Åbo - i äldre tider allmän benämning på jordägare som själv bebodde och brukade sin jordegendom. Avsåg även den som med ärftlig besittningsrätt innehade annans egendom. Se åborätt.

Åborätt - ärftlig besittningsrätt för landbor på kronojord. Rättigheten, som infördes i slutet av 1700-talet innebar att landborna och deras arvingar fick stanna kvar på gårdarna så länge de fullgjorde sina skyldigheter. Den **stadgade åborätten** regleras genom föreskrifter 1808 och 1863 som alltjämt gäller för gamla åbohemman (Ur Nationalencyklopedin). Åbo hade rätt att lösa hemmanet genom skatteköp.

Åring - årsväxt, årets skörd.

Ökeskatt - Om hemman vid avvitrningen befanns inneha större områden av skog och mark, än som motsvarade hemmanets mantal och räntor, kunde hemmanet få behålla sådan överloppsjord mot ökning i ränta = ökeskatt (Nordisk Familjebok).

Ören - böter, skatt, avgift o dyl. T. ex. Gärningsören, Sakören, Tomtören.

Mått och vikt

Här upptas de mått och vikter som användes när sockenbeskrivningarna upprättades omkring år 1850. (År 1855 infördes decimalmått och år 1889 kom metersystemet).

Längdmått

Fot (0,2969 m) = 2 kvarter (=0,1485 m) = 12 verktrum (0,0247 m)

Aln (0,5938 m) = 2 fot (0,2969 m) = 4 kvarter = 24 verktrum

Famn (1,7814 m) = 3 alnar

Stång (2,9689 m) = 5 alnar = 10 fot

Mil (10.688 m) = 3.600 stänger = 6.000 famnar = 18.000 alnar

Milen indelades i 4 fjärdingsväg om vardera 4.500 alnar (2.672 m).

Ytmått

Tunnland (4.936,5 kvm) = 32 kappland (154,3 kvm)

Rymdmått

Spannmål och torra varor: **Tunna** (18,32 l) = 8 fjärding (2,29 l) = 32 kappar (0,57 l) .

1 Kappe = 1,75 kannor (0,33 l)

Flytande varor: **Åm el fat** (157,02 l) = 2 halvfat (78,51 l) = 4 ankare (39,26 l) = 60 kannor (2,62 l)

Tunna (125,62) = 4 fjärdingar (31,40) = 8 åttingar (15,70) = 48 kannor (2,62) liter

Kanna (2,62) = 2 stop (1,31) = 8 kvarter (0,33) = 32 jungfru eller ort (0,08) liter

Tolft - tolv brädor eller plankor.

Vikt

Skeppund (170 kg) = 4 center (42,50 kg) = 20 lispund (8,50 kg) = 400 skålpund (0,43 kg). Skeppund avlyst 1855.

Lispund (pund) = ca 8,5 kg = 20 skålpund

Skålpund (425 g) = 32 lod (13,28 g) = 128 qvintin (3,32 g)

Mynt

Riksdaler = 48 skilling

Skilling = 12 runstycken

Banco - sedlar (och skiljemynt) utgivna av Rikets ständers bank i motsats till sedlar utgivna av Riksgäldskontoret. Räkandet i banco upphörde 1863.

Riksgälds - Riksgäldskontorets sedlar.

Specie - rikens ständers banks silvermynt. Likvid i specie kunde endast erläggas med riksdaler i silver. Detta var huvudmyntet från 1777 till 1873 då guldmyntfoten infördes.

1 riksdaler riksgälds (1802) = $\frac{2}{3}$ riksdaler banco.

1 riksdaler banco (1802) = $1\frac{1}{2}$ riksdaler riksgälds.

1 riksdaler banco (1830) = $\frac{3}{8}$ av 1 riksdaler specie i silver.

1 riksdaler specie (1834) = $2\frac{2}{3}$ riksdaler banco = 4 riksdaler riksgälds sedlar.

1 riksdaler banco (1834) = $2\frac{2}{3} \times 1\frac{1}{2}$ = 4 riksdaler riksgälds.

1 riksdaler riksmünt (1855) = 100 öre.

Pris angivet i banco förhöjdes med hälften för att bli riksgälds.

Källor

Tryckta källor:

- Beskrifning om Svenska Hemman och Lägenheter, deras olika natur och benämningar, samt särskilda åligganden och rättigheter under olika tidvarf.* Bidrag till Kameral-Vetenskapens Terminologi 1847.
- Bidrag till Svenska Landmäteriets Historia.* Carl Philip Asker 1872
- Ekonomiska kartor 1800-1934.* Riksantikvarieämbetet 1993.
- Lantmäteri i Norrbotten.* Georg Palmgren m fl. Norrbottens läns lantmäteriförening och Föreningen Norrbottens lantmäterimuseum 1996.
- Orternas undervisningar.* J Falkman 1860
- Svenska lantmäteriet 1628-1928.* Sällskapet för utgivande av lantmäteriets historia 1928.

Akter i Lantmäteriverkets arkiv:

Sockenbeskrivningar:

Å 16 Karl Gustav's 1:2	Carl Gustafs socken år 1852
Å 19 Nederluleå 1:10	Luleå stad år 1852
Å 22 Nederkalix 1:11	Neder Kalix socken år 1851
Å 23 Nederluleå 1:10	Nederluleå socken år 1852
Å 24 Nedertorneå 1:11	Haparanda stad och Neder Torneå socken år 1852
Å 29 Råneå 1:7	Råneå socken och härad år 1853

Akt i länslantmäterikontoret i Luleå

- Överluleå 189 Överluleå socken år 1856

Övrigt

- Cirkulär av den 7 september 1847 angående fördelningen af det i nåder anbefallda Socknechartarbetet, samt om redovisning för detsammes fortgång.
- Kungl. Maj:ts nådiga bref av den 12 December 1845 till Öfwerdirektören wid landmäteriet, rörande formulärer till socknekartor och beskrifningar mm.
- 1856 års markegångstaxa. För Norrbottens län.

Föreningen Norrbottens lantmäterimuseum

bildades år 1985 med företrädare för Norrbottens läns lantmäteriförening, Överlantmätarmyndigheten, numera Lantmäterimyndigheten och Metria, Länsstyrelsen i Norrbottens län och Norrbottens museum

I föreningens verksamhet ingår bl.a. att

- insamla, förvara och vårda föremål och annat som har anknytning till lantmäteriets och mätningsväsendets verksamhet
- ställa ut delar av samlingarna för att belysa lantmäteriteknikens utveckling och ge en bild av äldre arbetsmiljöer mm
- inspirera till forskning om lantmäteriets och stadsingenjörskontorens tidigare verksamhet samt att underlätta publicering av framkommet material

I Lantmäterihuset i Luleå disponerar föreningen för närvarande en mindre lokal för sitt museum, kallat *Lantmäterimuseet Luleå*

Föreningen har tidigare gett ut boken "*Lantmåteri i Norrbotten*" (376 sidor)

Den som vill stödja föreningens verksamhet genom att köpa böckerna, skänka föremål eller på annat sätt, kan ta kontakt med föreningens sekreterare och museiföreståndare

Georg Palmgren
Metria, Box 847, 971 26 Luleå
Fax 0920-23 02 33
E-post: georg.palmgren@telia.com
Föreningens postgiro 493 46 41-4

BESKRIFNING
PÅ
ÖFVERLULEÅ
Socker
i
Norrbottens Län

Carl Gustaf, N. S. Sjöström, M. Sjöström, J. G. Brant

Illustration af Öfverluleå Sockenkyrka.

I mitten af 1800-talet upprättade lantmäteriet ett stort antal sockenkartor med beskrifningar; det s.k. sockenkartverket. Beskrifningar skulle enligt 1845 års formulär behandla frågor om bl.a. socknens allmänna beskaffenhet, folkmängd, folkets levnadsförhållanden, klädedräkt, seder och bruk, tjänsthjonens avlöningsförhållanden, byggnadssätt, socknens näringar, åkerbruk och boskapsskötsel, åkerns brukningssätt, ängsskötseln, betesmarkens beskaffenhet, skogshushållning, bergsrörelse, fabriker och bruk, binäringar, politisk författning, skatter och onera, barnundervisningen, fattigförsörjning, vägghållning, rustning och rotering, lön till prästerskapet, fornlämnningar, märkvärdiga personer och socknens kyrka mm.

Denna bok om 1850-talets sockenkartverk innehåller beskrifningar över städerna Luleå och Haparanda samt socknarna Carl Gustav, Nederkalix, Nederluleå, Nedertorneå, Råneå och Öfverluleå.

Den är utgiven av Föreningen Norrbottens lantmäterimuseum och Lantmäterimuseet i Luleå.